

מה אם?

מה אם?

- 2 הורה היפותזה / אמרי זיו
- 3 חיים לנסקי, אסיר ספרותי / נעם שטיינמץ ילון
- 7 הנבואה / אמיר מילר
- 9 מחול הרוח, והמים / עמר יצחק
- 10 מה אם נהיה אופטימיים? / אמתי מינצר
- 13 צילום: יערה לב
- 14 היום הזה בשנה / מאיה צפור בן צבי
- 15 לצייר כמו מכונה / יואב אונגר
- 18 נבחרת צרפת אלופת גביע העולם בכדורגל 2022 / אור פילק
- 22 להרהורים, באהבה / ליאור וולפורט
- 24 אומץ / אמיר מילר ונעם זלינגר
- 27 מה אם עובדות הן תהליך? / אריאל שנדר
- 30 רישיון להורות, כבר הוצאת? / יערה לב
- 32 דגו היה מכניס את הפנדל / רביד פרוזן
- 33 מבחן הקפה הקר / מור דבשי
- 35 אף אחד לא מבין את הקוואנטים / יהב לביא
- 37 מדע בדיוני ופנטזיה – מה אם אין הבדל? / אמיר מילר
- 39 משפט אחרון / עמר יצחק
- 40 תצלום מה-30 בפברואר / עמר יצחק

התוכנית הייחודית לתלמידים מצטיינים
על-שם עדי לאוטמן, המסלול הבינתחומי
אוניברסיטת תל אביב

ראש התוכנית: פרופ' לילך הדני
מרכזת התוכנית: רונית כהן
מזכירת התוכנית: מורן הבר

גיליון מס' 25, יוני 2023

עורכות: מיקה קפלן בק, יואב אונגר, אמתי מינצר, עמר יצחק ויהב לביא
תודה לעמרי לבנת וליעל מעוז
תמונת כריכה קדמית: מיקה קפלן בק
ייעוץ לשוני: ד"ר אילנה ארבל
עיצוב, עימוד והפקה: מיכל סמוקובץ, המשרד לעיצוב גרפי

מה אם?

החיים שלנו נטועים בשגרה של זמנים, אנשים ומרחבים קבועים. אנחנו מנהלים מסלול חיים בעל לוגיקה פנימית: א' המוביל לב' ובסופו של דבר מביא אותך לרגע בו את יושבת וקוראת את דבר העורכים של עיתון התכנית. הגיליון שלנו נפתח בשאלה "מה אם?": מה אם היה יכול להיות אחרת? מה אם המציאות הייתה שונה? כיצד היינו נראים? מה היה קורה אם הייתי בוחרת ללמוד בבאר שבע או ירושלים? אם לא הייתי מחליק ימינה? אם הייתי מתעקשת לקחת את הקורס בכימיה? ביקשנו לשאול שאלה הפותחת אופק אינסופי של אפשרויות חדשות עבור כל קורא וקוראת, מרחבים שניתן להעלותם על פני הדמיון.

"מה אם" יכולה להיות השאלה המובילה אותך בתכנון הניסוי הבא שלך במעבדה. שאלה שתלווה אותך בכתיבת טיוטת הספר שאת כותבת, או כשאת מציירת שלט להפגנה הבאה שתשתתפי בה.

כשאנחנו שואלות "מה אם", אנחנו מבקשות להיות אופטימיות ולהאמין שיכולה להתקיים גם מציאות אחרת: מלהיבה, מפתיעה וטובה יותר. השאלה טומנת בחובה אפשרות ליצירת מסלול חיים נכון, מדויק וצודק יותר. בשאלה "מה אם" אנחנו מצביעים שהעולם לא סגור כפי שלעיתים נדמה לנו, הוא פרוש לפנינו בכל דרך שבה נבחר - גם אם לפעמים קשה לראות את זה. אנחנו מזמינות אתכם לעיין בכל התגובות לקריאה "מה אם", ומקוות שתהנו כמונו מעושר האפשרויות, התהיות והפעולות ששאלה אחת קצרה מזמינה אותנו לשאול.

שלכם,

מיקה, יואב, יהב, אמתי ועמר

הורה היפותזה

אמרי זיו

יודעים שאתה לא בנוי למרד, ודמוקרטיה אף פעם לא היתה כאן באמת. אנחנו כבר אומרים: אל תנסה. כמה שלא תרצה להסביר לא תצליח, יס, דה גירלז אולטו דו טו יירז אוף ארמי, דה סיטואיישן אין גאזה איז וורי סאד, אנד אנפורצ'ונט, אל תגייד אנפורצ'ונט, קומפליקייטד, וזו אשמתנו שאי אפשר לומר באנגלית "סיכול ממוקד", ככה זה בעברית. מצטערים, כמה שלא תנסה לרעות בשדות זרים, כמה מנות דולינגו שלא תזריק ישר לווריד, עדיין תרגיש כמו מישהו שבא לשבעה בתחפושת של ליצן, עצם בגרון של מולדת זרה. לך תגייד למישהי שאתה אוהב אותה בלי החספוס העיצורי שבשלהי המילה "אוֹתֶךְ", Ich liebe dich, נראה אותך, בוא תראה אותם מהנהנים בראש ואומרים: יס, בות' סיידז, אוף קורס, רספונסיביליטי, דה סאפרינג אוף דה ג'ויש פיפול, אבל מילה ראשונה בעברית זה גזר־דין לכל החיים, הרי לעסת את המבטא הזה כשאהבת את ההיא ושנאת את ההוא שרקד איתה בריקוד של פסח במקומך, והשריצו אותך לתוך ארץ התנגשות של קרחונים בלב ים, וחס, כמה שחם פה, וכולם חונים על המדרכה, יורים ובוכים, ואם לא היתה כאן מלחמה כל קיץ לא היתה זו הארץ שלי. יס, איטס קומפליקייטד, אבל כשהם יסתכלו על הלוח המרצד בטרמינל, עם כל מסלולי האפשר שנפתחים להם מעצמם, אתה רק תחשוב על העוגת תפוחים שדודה שולה היתה עושה לראש השנה, איך הריח שלה מורגש כבר בפינת הרחוב, איפה שהקיוסק הקטן, ואז כבר יודעים שאולי בטעות אפשר לקרוא למקום הזה בית.

מה אם משה רבנו לא היה כבד פה וכבד לשון, ולא היה עושה בהם שפטים? מה אם בהגדה של פסח היה כתוב: עזבו אתכם, נלחמנו מספיק, מה זה לבנות עוד פיתום ועוד רעמסס, עדיף להישאר כאן מתחת למגף הפרעוני ולגמור עם הסיפור. ואז היינו אחרת, מפוזרים לכל עבר בין גוי גדול לגוי קטן, ולא היה לנו פאודה להתהדר בה, אולי רק היינו אימפריה של ספורט מקומי, ישראל אומת הקריקט הידועה לשמצה. הרצל הבנקאי המזדקן גוסס מזיבה בווינה, לאה גולדברג חולמת בפורטוגיזית, ז'בוטינסקי סוחר בתבואה על נהר הדנובה, שלונסקי מת בשוחות הצבא הרוסי. חנן בן־ארי היה גדל כאיכר צרוב שמש באיזו פרובינקיה מאובקת, ומישהו אחר היה כותב את קיצור תולדות האנושות. קחו את הטפטפות ואת הדיסק און קי ותנו לנו שקט, לפרק את הלהקה ולחזור לאוגנדה, רק שמישהו יבוא עם מפתח ברגים וישחרר את המועקה שיש בגרון. אנחנו אשמים, אנחנו שתלנו לך בראש שכשאהיה גדול לא יהיה צבא, ולא יידעו עוד מלחמה, ובטעות הלכת ונהיית רומנטיקן כזה של צדק הוליוודי. חשבנו שלעולם לא תאמר: ההוא היה איתי בפלוגה, וראיתי אותו פעם דופק פיתה פרגית בש"ג, היינו בטוחים שלא יזרום לך בעורקים סבל צבאי כזה שמתגעגעים אליו, מזוכים של ארץ בלה, שאי אפשר שלא לחיות אותה דרך הריאות, להתבלות יחד איתה. לא חשבנו שתסתובב ברחובות של כפרים באיטליה ותריח אוויר קר שכואב בריאות ותשיל בכזו קלות את מועקת הישראליות, את תגת הרנדומליות שבה הדברים חוברו להם יחדיו כאן. לא חשבנו שתפחד לשכוח את יד ימינך כי תחשוב על קופנהגן ולא על ירושלים, כי כולנו

חיים לנסקי

התמודדות כזה מלנסקי; המאסר לא נבע, כאמור, מעבירה פלילית שקיים לגביה קונסנזוס אלא ממי שהיה ומן המקום שבו חי. לנסקי היה מצוי באחת המערכות הממשטרות ביותר בהיסטוריה אך היא היתה נעדרת כל היגיון או חוקיות. אל מי אם כן היה אמור לבוא בתלונות – לסטאלין? לעולם? לעצמו? במצב כזה, במקום לשקוע לחוסר אונים, לדיכאון ולתהיות אינסופיות בנוסח "מה אם...?", הוא כתב וכתב וכתב. הכתיבה היתה גם העוון שביגנו נכלא וגם הכוח המניע בחייו, ששמר על שפיותו במאסר. חבריו למאסר תיארו אותו כמי שלא הבחין בזמן החולף בעת שעבדו בפרך משום שהיה שקוע במחשבות על יצירתו.² המאסר, מטבעו, שולל את חירותו של הפרט ומשנה ללא היכר את המרחב־זמן שלו. מנגד, בכלא, עוד יותר מאשר ב"חיים הנורמטיביים", הספרות מאפשרת יציאה החוצה מן המסגרת הנוקשה, בריחה אל מחוזות הבדיון והדמיון, פיצוי על מיעוט האפשרויות העומדות בפני האסיר. לנסקי החזיק ביכולת "לקבל את המציאות" ומנגד להביט אל מעבר למרחב ולזמן המיידיים בה ולכן עלה בידו לקיים, בכלא, עולם עשיר משל עצמו וכך חי, בגופו, את חיי הכלא ובמקביל, חי, באמצעות הספרות, בעולם אחר.

מאמר זה מתמקד בשני שירי אגרת שכתב בתקופת מאסרו הראשונה, לרוברט לוי. לוי היה חברו של לנסקי לקבוצת הסופרים העבריים בלינינגרד, שנעצר יחד עמו ב־1934. לאחר המעצר, נשלח למחנה מאסר בסיביר שם הוצא להורג בתלייה ב־1937. שתי יצירות אלה מיוחדות כיוון שהן מאפשרות "להתקרב" אל חווית המאסר

חיים לנסקי, אסיר ספרותי

המשורר חיים לנסקי חי בברית המועצות בתחילת המאה הקודמת, והתמיד ביצירה בעברית על אף המחיר הכבד ששילם על כך – שנים ארוכות של מאסר בסיביר. השירים שכתב בשממה המושלגת של סיביר נותרו אחריו כעדות לאיש שהצליח לדבר בקול צלול ברקע החשכה האיומה של התקופה שבה פעל ובתנאים הקשים שבהם היה נתון, אדם אשר הרשויות הגדירו את כתיבתו כפשע אך עבורו היא היתה סיבה קיומית. על אף שנאסר בגין מעשה שבכל מדינה חופשית היה והינו מובן מאליו ונאלץ לבלות שנים בגולאג, לנסקי הצליח, במקום לשקוע לתהיות האינסופיות בנוגע ל"מה היה קורה אילו...?" ובאמצעות דבקות בעולמו הספרותי וביצירתו, לברוא ולקיים עולם רוחני, יציר דמיונו, שלא היה ממשי ממנו.

נעם שטיינמץ ילון

היטלר לברית המועצות ועקב הוראה של סטאלין לשלוח שוב לסיביר את כל הגולים ששהו בה בשנים האחרונות – מחשש לפרוץ מרידות – נעצר בשנית ונשלח שוב לגולאג הסיבירי, שם המשיך לכתוב ובסופו של דבר מת ממחלת השחפת כשהוא בן 38 בלבד. לנסקי כתב בברית המועצות של סטאלין, באחת התקופות החשוכות ביותר שידעה האנושות – שנות ה־30 של המאה הקודמת, בימים ובמקום שעצם הכתיבה בעברית נחשבה כפעילות אנטי־הפכנית ועל כן היתה בבחינת מעשה התאבדות. על אף הסכנה הוא כתב, וכשנאסר, המשיך לכתוב, במציאות ובתנאים איומים, ואף הצליח להבריח יצירות מחוץ לברית המועצות בעודו במאסר. חרף כל הקשיים, שנות המאסר היו הפוריות ביותר בראי יצירתו.

שירתו של לנסקי היא דוגמה ייחודית ומעניינת ל"ספרות כלא" משום שלנסקי לא נאסר בעוון ביצוע עבירה פלילית "קלאסית", היינו מעשה שעל פי הקוד המוסרי יש בו כדי לסכן את הציבור, אלא על כתיבה בשפה העברית.¹ בהתאם, בניגוד לאסיר פלילי האמור, בזמן שהותו בכלא, לנצל את הזמן כדי לבצע חשבון נפש, לקחת אחריות על מעשיו ולהשתקם, לא ניתן היה לצפות לדפוס

בים מאיתנו, במהלך נסיעה שהתארכה יתר על המידה, בעת ביצוע מטלה מייגעת שנדמה שלא תיגמר לעולם, כשאנו מסתכלים לאחור על בחירות שקיבלנו לאורך מירוץ החיים – תוהים: מה היה קורה אילו היינו במקום אחר? בזמן אחר? בחיים אחרים? נדמה שלא ניתן לחיות חיי שגרה ובמקביל לחמוק מן השאלות הטורדניות האלה, שלעיתים לא נותנות מנוח. זאת, אלא אם אתה חיים לנסקי, מי שניטלה ממנו האפשרות לבחור כיצד לחיות את חייו ואפילו הבחירות הקטנות והטריוויאליות ביותר נלקחו ממנו, ובכל זאת רוחו לא נשברה והוא הצליח למלט עצמו מן השגרה הקשה, לטובת חיים עשירים ומספקים, דמיוניים לגמרי, שהפכו לקיימים ביצירתו.

המזל לא האיר פנים לנסקי. חייו היו קצרים ורצופי קשיים, ובהם שתי תקופות מאסר ממושכות בסיביר. לנסקי נולד ב־1905 בעיר סלונים (אז באימפריה הרוסית) וגדל אצל סבו וסבתו שהיו דלי אמצעים אך השקיעו רבות בחינוכו. ב־1934 נעצר, לראשונה, על שפרסם שירה בעברית ונשלח לעבודות פרך בסיביר. הוא התמיד בכתיבת שירה גם במהלך המאסר עד לשחרורו ב־1937. עם שחרורו, חזר לסנט פטרסבורג אך עם פלישת

של לנסקי, זאת להבדיל מרוב יצירותיו, שהחיים במחנות בסיביר לא חדרו אליהן באופן ישיר. באגרת הראשונה, מציג לנסקי את הספרות ואת הכתיבה כמעין מקום מפלט מן הכלא הפיזי ומתנאי המאסר. הוא מתאר את עצמו יושב, כלא בצריף, פטור מעבודה במשך שבועות שלמים בשל מחלתו. ההומור (השחור) נכנס לפעולה כשהוא כותב "תוֹדָה לְקָר, תְּהִלָּה לְחֶרֶף / וְשִׁבְחַת לְאֲדָנִי צָבָאוֹת! – / קִפְאוֹ לִי שְׁתִּימָה אֶצְבָּעוֹת". הוא כותב כי הפסיקו להעבידו בפרך³ ועל כן זקק את העורף ונפשו פנויה לטייל להנאתה. היכן נפשו מטיילת? בין כותבים – בין יהודה הלוי וגתה, למשל. הוא ממשיך ומספר על שגרת יומו הכוללת "פְּתִיבָה, עֲשׂוֹן, עֵינִן בְּסִפְרִי / וְשׁוֹב פְּתִיבָה וְשׁוֹב עֲשׂוֹן / וְיָמִים סִפְלֵי אַחַר סִפְלֵי", וכשהיום מסתיים ומגיע הזמן לישון, הוא מקפל את רגליו וראשו "קופץ" בין "ספר הטונדרה"⁴ אל גדות הנמל⁵ ומשם שב אל רוברט לוינ חברו. דרך הספרות הוא מצליח להפליג בדמיונות ולבקר במקומות שבהם לא היה מעולם, וגם לשוב אל זיכרונות ילדותו ואל חבריו הרחוקים ממנו.

נימתו של לנסקי אופטימית למדי באגרת זו. הוא כותב כי "כְּקִדְמָה שׁוֹב זְמִירוֹת אֶנְעִימָה"⁶, כלומר, הוא מצליח לכתוב כמו פעם, לפני המאסר. כתיבתו אינה לשווא משום ש"קוֹלִי פוֹרֵץ אֶת גְּדָר בֵּית הַכְּלָאִי", והוא אף מעיד כי את היצירה שהוא מצליח להבריא מן הכלא מכניסים לכתבי עת ספרותיים עבריים כמו "גיליונות" ו"מאזניים". הוא מספר כי בכל מקום יהיה נאמן לשפה העברית⁷ ומוסיף כי הוא שלו משום שהוא יודע שהדור הבא "יִשְׁרֹט פְּאָרְבֵּן / דְּבִבְרֵי לְזֶכֶר". לנסקי, בתנאים ובמצאות שקשה להעלות על הדעת, הביע אמון בעוצמה ובשרידות של שיריו.

הספרות והכתיבה על פי אגרת זו, פורצים בעבור המשורר את גבולות הכלא. הכלא נוכח מאוד בכתיבתו; אפשר ממש להרגיש את מעברו האיטי של הזמן ואת היותו של כל יום העתק של היום שקדם לו והיום שיבוא אחריו. עם זאת, בעוד שהוא מתאר את הכרונוטופ של הכלא ומצוי בו, ללא כל סיכוי פיזי לצאת ממנו, קריאת הספרות מאפשרת לנפשו לטייל בעולם כולו והכתיבה מאפשרת לו להשמיע את קולו, ובכך, להשתחרר, באופן מטאפורי, מן הכלא שגופו נתון בו. לכל אורך האגרת לנסקי מזכיר סופרים, ספרים וכתבי עת, ממש כאילו הוא מתעקש לכונן בתוך הכלא מעין ספרייה, מרחב חופשי בתוך מרחב של שעבוד, בועה פנימית של עולם אחר. הספרייה שהוא מנהל בראשו ויצירתו הספרותית, מקעקעים את חומות הכלא.

באגרת השנייה ללוי, נימתו של לנסקי שונה לחלוטין. הוא פותח אותה בתחינה ללוי שלא יכתוב לו יותר – "אַל דָּף, אַל טוֹר אֶלֵי, אַל אוֹת!"⁸, ובהספד לחבריו מקבוצת הסופרים העבריים בלנינגרד שנשלחו כולם, גם הם, לכלא. הוא מספר כי "נְמוּנָה הַמְסֻבָּה הָעֲלִיזָה / וְנִבְעַל הַשְּׂמֵקָה גוֹלָה פְּקִין". לנסקי מדמה את עצמו לקין המקולל שעוד נד לבדו.⁹ בשיר אחר של לנסקי, "בלדת כלא", אנו נחשפים לארעיות של החיים במאסר, כשהוא מתאר את קרשי המיטה לצידו ומציין "אֶתְמוֹל עוֹד נָח הִרְעַע עַל גְּבִס". דרך כתיבתו אנו חשים בבדידות הגדולה שהיתה מנת חלקו. ב"בלדת כלא", לנסקי מעיד (לאחר שחברו נלקח) כי "הִיָּה כְּלָאִי פִי שְׁבַע צָר". כל מי שנותר לארח לו חברה הם הקרשים שעליהם שכב חברו עד לא מזמן והם "שׁוֹתְקִים. שׁוֹתְקִים שׁוֹתְקִים". אנו, כקוראים, מבינים כי לנסקי איבד כמה פעמים את מעגל חבריו בשנים ספורות, הראשון, שהצליח ליצור בלנינגרד, ושחבריו נאסרו, ובהמשך – חבריו למאסר, שנלקחו, בזה אחר זה, אולי למותם.

לאחר מכן, עובר לנסקי לקינה נדירה על מר גורלו – "חַיִּים בְּלַעֲתָנִי אֶרְצֵה הַגְּזֵרָה, / יוֹמֵי דוֹעָה בְּמַחְפְּרוֹת הַפְּרָדָה"¹⁰ – שבה אפשר ממש לחוש בכאבו על מיטב שנותיו שירדו לטמיון. אך גם בעודו מתאר מציאות קשה הוא לא מוותר על ההומור ומוסיף לאחר מכן "אֶתִּי פִי יָד בְּעֵצָם אֶפְרָה / אֶנִּי אוֹמֵר: אֶשְׁבֶּה, הַמְמוֹתָה! / חֵיִית וּמִתָּ לְפָנַי תְּקוּפַת הַקֶּחַח". לנסקי מתקנא בגורלה של הממותה, על אף שהיא זו שחיה, כביכול, בתקופת הקרח, משום שתקופת חייו הנוכחית היא לגביו עידן הקרח, הן כרונולוגית, בין שתי המלחמות הגדולות, במהלך השלטון הפושע בברית המועצות, והן פרקטית כמובן – הוא מוקף בקרח הסיבירי. מיד לאחר מכן, הוא מוצא את האשם למצבו הקשה "אֶבֶן, זוֹ שִׁיבָה זוֹ שְׁכָרָה". לנסקי מתכתב עם הביטוי "זו תורה וזו שכרה", גם לו, ממש כמו לר' עקיבא ולשאר עשרת הרוגי מלכות של ימי בית שני, נעשה עוול תיאולוגי וקוסמי. מצד אחד, לנסקי היהודי "הטיפוסי" – צדיק ורע לו, ומן הצד השני, על תקן התורה, בעבורו, נמצאת השירה במעמד רם יותר, באופן אירוני. השירה העברית אכן היתה תכלית חייו, אך על קידושה שילם במהלך חייו וישלם במותו. לנסקי כותב כי הוא מקווה שיתר חבריהם (לרבות רוברט) יגאלו ויפסיקו לסכן את עצמם למען הספרות העברית. נראה לרגע גם כי ההכרה הספרותית חשובה לו פחות מבעבר והוא מתריע בפני לוי "שְׁאֵל תְּפָרוֹשׁ פְּפִיָּה"¹⁰ / אַל שְׁמַשׁ פְּרוֹסוּמִי", שכן קשה להתחמם בעזרתה בצינת סיביר. הוא חוזר על הבקשה

שפתחה את האגרת, שלוי לא יכתוב אליו יותר, מחשש שיוסיפו למאסרו עוד שנים רבות. באגרת זו, מבטו קודר ומפוכח יותר והוא מבקש להתנער מאשליית החופש שבספרות אשר הציג באגרת הראשונה ללוי. עתה הוא תוהה "מֵה לִי 'פְּלִבּוֹ' פְּבַד בְּן אֶלְפִי דוֹר? / עָלֵי הֶקֶל בּוֹ לֹא יִמְצָא מְדוֹר", כלומר, מה בעצם שווה לו כל הספרות הזו? הוא מתחיל להעלות שאלות בנוגע לעצם הקיום שלו, כפי שראינו גם ב"בלדת כלא" שם הוא תוהה: "יִמָּה מְחַר, מְחַר? / אִמָּרָה, לְאֵן הוֹבֵלֵי?". לשאלות שהוא מעלה ישנן שני רבדים אפשריים: ניתן לקרוא אותן דרך מושגים מידיים, של רעב, או של כאב גופני או של פחד מן הבאות, אך גם דרך מושגים קיומיים – לנסקי מבין שחיו נלקחו ממנו, שאין הוא אדון להם יותר, שייתכן וחייו הנוכחיים הם כל מה שצפוי לו.

גם בשיר נוסף שלו, "ערבי צפון", שנכתב באותה השנה, נראה כי המחשבות בנוגע לעתיד לא נותנות לנסקי מנוח. כשהוא תוהה כמה ימים ולילות עוד יתכופף תחת עצים שפלי קומה, לנסקי נדמה למעין סיזיפוס מודרני, התוהה בנוגע לגורלו בידיעה כי אין ביכולתו לשנותו. אך, הוא מיד מנער את עצמו באומרו כי "לא לי לתלות פְּנֹר כֵּל עוֹד יָרוּ"¹¹. לנסקי אינו מנותק, הוא שואל את עצמו מה הטעם בכך שימשיך לחיות ולכתוב (בשבילו השניים אחד הם) אך גם לא נותן לעצמו להשתהות ולשקוע במחשבות האובדניות (לא פשוטו כמשמעו, או לפחות, לא רק) אפילו לרגע קל שבקלים, ובוודאי לא נסחף בייאוש הזה. מיד הוא מתעודד ואומר כי כל עוד הכוכבים בשמיים יאירו הוא לא יוכל לוותר. אך, מתי הכוכבים בשמיים יפסיקו להאיר? לעולם לא, ואכן, במהלך חייו העגומים, אפילו בימי הכלא ועבודות הפרך, לנסקי באמת לא ויתר על הספרות ועל הכתיבה עד לסופו המר. אפילו בסוף האגרת השנייה והפסימית ללוי, הוא מסכם בחלק שתחת הגב. כי די לו בכך ששירו "נשכימה לבנין" פורסם בארץ ישראל. כלומר, גם בעודו מדבר על הצורך להפסיק לכתוב, הוא ממשיך לכתוב ומרוצה ביותר מכך ששיריו הולכים ומתפרסמים בארץ ישראל. האגרות, במבט ראשוני, עשויות להיקרא כתהליך שלנסקי עובר – מאשליה להתפכחות. אך, אולי יהיה זה מעט דידיקטי לצייר מבנה שכזה, שכן גם לאחר האגרת השנייה, לנסקי הרבה לכתוב. על כן, יהא זה נכון יותר לתאר את חווית המאסר של לנסקי כאוסף של רגעים, מאשר כתהליך סדור ורציף. רגעים אלה נעו על הספקטרום שבין שמחה והתעלות נפש לשפל ולדיכאון, אך גם באלה וגם באלה, לנסקי נותר

כשהוא מצוי בכלא, והיא כמעט שאינה יכולה להגיע לאף אחד (לכאורה, בראי השלטונות) והוא כבר לא יכול להיאסר בגינה, הוא מצליח לעסוק בה ביתר חופשיות. דווקא כאסיר, באחת המערכות האכזריות והדכאניות ביותר שהתקיימו אי פעם, לנסקי מוצא את עצמו חופשי לחזור ל"פשע", הוא חופשי.

ביבליוגרפיה

לנסקי, חיים. **כל השירים**. ורד אריאל-נהרי. ירושלים: מוסד ביאליק, 2016. "חיי חיים לנסקי", מאת ורד אריאל-נהרי, עמ' 21-15.
 לנסקי, חיים. **כל השירים**. ורד אריאל-נהרי. ירושלים: מוסד ביאליק, 2016. "הצורך להקים אנדרטה", מאת דן מירון, עמ' 418-492.
 לנסקי, חיים. **כל השירים**. ורד אריאל-נהרי. ירושלים: מוסד ביאליק, 2016. "אחי התור מביילוב' על גדות הנייבה – חיים לנסקי ושירת רוסייה", מאת עמינדב דיקמן, עמ' 493-529.

יושבים מימין: חיים (אנדרה/יאפים) רייזה, חיים לנסקי, רוברט לוין; עומדים מימין: אלכסנדר זרחין, יוסף וילקוביץ, שאול זארין. לנינגרד, 1934.

יפסיק לכתוב לו, מראה כי לנסקי לא ויתר על הספרות ועל השירה, אפילו אם לפרקים ממש התאוה לכך. אמנם השירה היא העבירה שלו, והוא מכיר בכך, אך הוא ממשיך לבצע אותה, ואולי משום שאינו יכול להפסיק ואולי משום שדווקא

מסור קודם כל ואחרי הכל, לספרות ולכתיבה. במובן זה, ומבלי לפלוש לתחומם של הפסיכולוגים, דרך ההתמודדות שלו בריאה הפליא: במקום לשקוע במחשבות מסוג "מה היה קורה אילו" (לא כתבתי בעברית ... לא חייתי בברית המועצות... הייתי מנסה לעלות לישראל...) הוא יוצר לעצמו עולם משלו. עולם זה, גם כשהוא מרום נפש וגם כשהוא מוליך לתהומות היגון, הוא ממשי והוא בשליטתו המלאה.

האיגרות עצמן מעלות ערבוב ז'אנרים מעניין: מדובר במכתב אינטימי, אך אפילו מכתב בטון כזה נכתב כמו שיר, מה שמראה כי כוחה המניע של השירה בעצם חזק מן המשורר שכביכול מבקש להתכחש לו. במובן מסוים לנסקי יכול להיתפס לעיתים כאסיר של הצורך שלו לכתוב. ההתעקשות הזו על השירה, האופן שבו אפילו מכתבו של לנסקי רוצה להיות שיר, גם בעודו מאיין את כוחה של הספרות ומתחנן לחברו כי

אַגְרַת א' לְרֹבֶרְט לֹוּן

חיים לנסקי

אַכּוּ חֶלְקוֹ סִפְגַּ הַשֵּׁת -
 שְׁנוֹת נוֹד וְשָׁבִי. אַךְ לֹוּ רַק אֵלֶּה! -
 עוֹד לִי מוֹסָף מִנֶּה הַשֵּׁד -
 חֶבֶר, בָּא קָא, לֹא אֶגְאֵלֶּה.
 פִּי אֵיךְ שְׁלוֹם לֹא אַחֲזִיר
 לִיד שְׁלוֹחָה לֹא סֵתֶם כֶּה, אֵלֶּה
 מִתּוֹךְ צְלִיף שְׁטָר? נֶצְחָתִי, רַע -
 סוֹף-סוֹף הָרִי אֵינִי חֲזִיר,
 מִבֵּין אֲנִי מֵה שֵׁיב מִטְּבַע.
 וּלְנֶסֶד-נוֹלָגְס, חוֹב שְׁמוֹ חוֹב!
 שְׁכָר קִבְלָת - טְבוּל עֵט, כְּתוּב!
 שְׁלוֹם לָהּ, רַעִי הַטּוֹב!
 לְאֶשְׁרָה, אֶשְׁרִי גַם אֲנִי,
 יוֹשֵׁב אֲנִי כְּלוֹא בְּצָרִי,
 לְשִׁבּוּעוֹת תְּמִימִים פְּטָרְנִי
 חֲלִי מַעֲנֵשׁ ה"סְעִיף".
 תּוֹדָה לְקוֹר, תְּהַלָּה לְחֶרֶף
 וְשִׁבַּח לְאֵדְנִי צְבָאוֹת! -

קִפְאוּ לִי שְׁתִּימִים אֶצְבָּעוֹת.
 שְׁבַת נוֹגֵשׁ, זְקִפְתִּי עֶרְף,
 לְתַעֲנוּגָה, בְּפִשִּׁי טִילִי!
 הִדְרָה - הִלּוּי וְגִתָּה;
 הַבְּדָקָר - מִלוֹן ד' יֵלִין.
 כְּאֵלֶּה הֵם חַיִּי! הָא קֵטַע:
 כְּתִיבָה, עֲשׂוּן, עֵינִן בְּסִפֵּר
 וְשׁוֹב כְּתִיבָה וְשׁוֹב עֲשׂוּן
 וּמִיָּם סִפֵּל אַחַר סִפֵּל,
 יוֹם פְּנָה וְעַת לִישׁוֹן.
 וּבְעוֹד שְׁמִקְפּוֹלוֹת רְגְלִי
 אֲנִי עוֹשֶׂה קְפִיצַת-הִדְרָה
 אֶל טוֹיְנִדְרָתֶם שֶׁל וּוּגִילִי
 וּמִהֶתֶם אֶל גְּדוֹת הַנִּימִן
 וּמִן הַנִּימִן עַד בְּלַחֵשׁ -
 אֵלֶּה, רֹבֶרְט! דַּע, בְּרֶנְשׁ! -
 כְּקֶדֶם שׁוֹב זְמִירוֹת אֲנַעֲיָמָה,
 וְלֹא לְשׂוֹא. הָרִי קוֹלִי
 פּוֹרָא אֶת גְּדָר בֵּית-כְּלָאִי:

לְמֶדֶן כּוֹרְכוּ ב"גְלִיוֹנוֹת",
 עַל כֶּף "מֵאֲזִנֵּי" שׁוֹקְלֶהוּ פִּיכְמָן -
 עוֹד בְּת־שִׁירֵי תִדַּע עֲנוֹת
 לְכָל הַשׁוֹאֲלִים: אֲבִיב מֵאָן?
 הוּא בֵּן אוֹתוֹ מְקוֹם-מְזֵל
 עַל תּוֹשְׁבָיו יִשְׂאוּ מִשְׁל:
 "הִלִּטְאִי אֵינְנוּ מֵת."
 נִגְזָר עָלַי - צִלְדוֹן אֲמוּתָה,
 אֲבָל בְּזָה הַכְּתִיב: "אֲמַת".
 אֶשְׁמֹר בְּכָל אֲשֶׁר אֲנֹדָה
 אֲמֹן לְשִׁלֵּשׁ אוֹתִיּוֹתֶיהָ,
 אֲמֹן לִיתֵר הַיּוֹד-טִית.
 לְבִי שְׁלוֹ. אֲנִי יוֹדַע:
 הַדּוֹר הֶבֶא יִשְׁרוֹט בְּאֶבֶן
 דְּבָרֵי לְזַכֵּר, אֵף אֶת שְׁמִי
 וְגַם שְׁמָהּ יִרְשׁוּמוֹ, לְוִין,
 קִבֵּל אֲפּוֹא פְּרִישֵׁת שְׁלוֹמִי!

אָגַת ב' לְרוֹבֶרְט לֵוִין

חיים לנסקי

וְשׁוּב! אִם לֹא לְמַעַנִי – לְמַעַנְךָ –
 אֶל דָּף, אֶל טוֹר אֱלִי, אֶל אוֹת!
 אֲמַרְתִּי, כִּי תִצּוּ לְנִין וְנָכַד –
 וּבִסּוּף סְכָלוֹת כָּזוֹ, מִין שְׁטוֹת כְּזֹאת!
 עֵדֶן צִלְצַל תּוֹסִיפָה בַּכּוֹסוֹת –
 בְּרַכָּה לְבִטְלָה! רִיקוֹת הֵן כְּכָר מִיָּוֶן.
 מִחִיק סְגִינוּ בְּקִבּוּקֵי י"ש צְלוּלִים
 לֹא עוֹד יוֹצִיא בּוֹבְרוֹבְסְקֵי אֶלְעָזָר,
 לֹא עוֹד זֶרְחִין אֲגַב שְׁטִיפַת פְּלִים
 יָרֵן בְּחִיל "קוֹמוּ, הַגּוֹלִים,"
 לֹא עוֹד וִילְקוּבִיץ יִסְלָסֵל קְמוּצֵ-עֵין.
 נְמוּגָה הַמְּסַבָּה הַעֲלִיזָה
 וּבַעַל הַשְּׂמָחָה גּוֹלָה כְּזֵוֶן.
 חַיִּים בְּלַעַתְנֵי אֶרֶץ הַגְּזֵרָה,
 יוֹמֵי דוֹעָה בְּמַחְפְּרוֹת הַפְּרָה;

אֲתִי כִּי יָהּ בְּעֵצָם אֶפְרָה

אֲנִי אוֹמֵר: אֲשֶׁרָה, הַמְּמוֹתָה!

חַיִּית וְנַמְתָּ לַפְּנֵי תְּקוּפַת־הַקְּרַח.

אָכֵן, זֹו שִׁירָה זֹו שְׂכָרָה.

אֲבָל רַעֲיוֹנוֹ וְאַתָּה, אֲתָה –

הַלְּוִאי וְתַגְּאֵלוֹ הַשְּׂתָא.

הוּי, רוֹבֶרְט, רוֹבֶרְט, שְׁוֹא תְּפָרוֹשׁ כְּפִיךָ

אֶל שְׂמֵשׁ פְּרִסְטוֹמִי. חֲמָה רְחוּק,

אוּלָם צַנַת סְבִיר –

אוּ כְלוּם עֵדֶן לֹא הַשְּׂפִילָה הַפְּנַעֵ?

אִם לֹא לְמַעַנִי – לְמַעַנְךָ –

אֶל דָּף, אֶל טוֹר אֱלִי, אֶל אוֹת!

לָךְ "שְׁנִים" יוֹסִיפוּ עַל "שְׁנוֹתֶיךָ" –

אֵין צָרָה לְהַרְבוֹת בְּדִגְמָאוֹת.

אֶל־נָא לְשׁוֹא תְּנַחֲמֵנִי, רַעִי!

מָה לִּי "כֶּל־בוֹ" כְּבֵד בְּוֹ אֶלְךָ דוֹר?

עָלִי הַקֵּל בוֹ לֹא יִמְצָא מְדוֹר.

אָבִיב צְפוּנֵי גְדֵלוֹ בְּנוֹף קָרַח.

סוּפַת צְפוּן תְּטַלְטְלוּ בִילָל.

הִיָּה שְׁלוֹם, רַעִי, וְהַגְּאֵל –

וּשְׂכַח אֶת הַפּוֹשֵׁעַ יִשְׂרָאֵל.

*

נ.ב.

פְּסִקְתָּ כִּי "נִשְׁכִּימָה לִבְנֵי"

לֹא אִי־אִי־אִי;

יוֹסֵף פְּסִק אַחֲרַת: "מְצִינֵו."

וְעוֹד יוֹסֵף: "אִי־אִי"

מָה לִּי דַעוֹת רַעִי?

מָה דִין לִי וְדִין

הַשִּׁיר פְּרָסַם בְּאִי –

דִּי!

הערות

- 1 ואכן, ב־1989 לנסקי טוהר על ידי ברית המועצות מכל אשמה.
- 2 בן־מש, י' (יוסף ברגר־ברזילי). "שיחות עם חיים לנסקי", דבר, 22 נובמבר 1957: עמ' 5.
- 3 "שְׁבֵת נוֹגֵשׁ", ישעיהו י"ד ד'.
- 4 אפוס שבט הווגולים שלנסקי תרגם מרוסית לעברית.
- 5 נהר בליטא שעובר לא רחוק מדרצ'ין, עיירת ילדותו של לנסקי.
- 6 אזכור לפיוט של חסידי אשכנז באותו השם, הנקרא גם "שיר הכבוד".
- 7 בהתייחס לניסיון לגרום ליהודים בברית המועצות לכתוב ביידיש.
- 8 בתקופת מאסרו שהה לנסקי בלפחות עשרה מחנות שונים בסיביר.
- 9 אזכור של השיר "במעמקי מכרות סיביר" של אלכסנדר פושקין, שאותו לנסקי עצמו תרגם.
- 10 אזכור נוסף לספר ישעיהו, פרק א', פסוק ט"ו, שם מדובר על לפרוש כפיים בתפילה.
- 11 בהתייחסות ללוי שתלה את כינור המקדש על הערבות לצד נהרות בבל.

נהר הנמנ אשר חוזר ונזכר בשירתו של לנסקי לרבות באגרת א'

הנבואה

אמיר מילר

שאני היחיד שיוכל להציל את העולם מעלייתה של הבינה המלאכותית. זאת הסיבה שאני פה". הוא החווה כלפי המשרד שלו, וכל העובדים שהתאספו לבהות בפה פעור דרך הקיר השקוף – שיט, עכשיו כרמל בטח תחשוב שהוא נורא מוזר – "אהמ, כאילו, זאת המטרה של הסטארט-אפ. למנוע את השתלטות הרובוטים. עדיין אין לנו מוצר. אבל גוגל כבר חושבים לקנות אותנו!"

האורקל הביטה בו דרך עדשות משקפיה שצורתן הגאומטרית הייתה, באופן בלתי אפשרי, משושלש; ומבטה היה כל כך שופע חכמה, שלא פלא שהיא הייתה צריכה משקפיים מוזרים, כי יותר מידי חכמה יכולה לגרום לקוצר-ראייה כידוע. "הנבחר", היא אמרה בשקט, "אתה עדיין אינך מבין". היא שלפה מכיס נסתר כוכב זוהר בגווני

השתלשל קמע זהב מכושף ומצידו השני הודבק באופן מרושל שרביט-פיות באמצעות... סלוטייפ? "כן, ניסיתי לומר לך כאילו, זאת לא הנבואה הראשונה שלי – את יכולה רגע לכבות את הקטע עם העיניים? זה ממש מפריע".

האורקל מצמצמה ארוכות, אבל העיניים שלה המשיכו לזהור. היא חבטה במצחה כמה פעמים, כמו בטלוויזיה מקולקלת, עד שהם כבו. כעת, ראה הנבחר שהיא נכונה להקשיב לדבריו, וגם מבולבלת מאוד.

"את בערך מספר עשרים ושבע שמגיעה אליי... הפעמים הראשונות היו מוזרות מאוד אבל בנבואה הרביעית-ככה כבר השתכנעתי שאין פה צירוף מקרים. לאן שלא ברחתי, עוד ועוד פרופסורים למדעי המחשב עלו אליי לרגל ואמרו

כשנגעה במצחו של הנבחר הכורע ברך מולה, עיניה של האורקל הפיצו זוהר כחול וחזק, בדומה לנורות הניאון המשרדיות המהבהבות שמעליה. משב רוח פתאומי ובלתי מוסבר פיזר את הזקן הארוך והלבן שלה לכל הכיוונים, והעננים מבעד לחלון פינו דרך לזרקור יחיד של קרן שמש, שזרח רק על השניים. "פפף", אמר הנבחר, ששמו שלומי, מסנוור וסתור שיער. כל האנשים בקומה 62 של בניין אלקטרה הסתכלו על השניים, בגלל הקטע הדבילי הזה של קירות שקופים שיש במשרדי הייטק.

"הנה, את רואה, אמרתי לך-" התחיל שלומי להגיד, אבל היא קטעה אותו שוב.

"-זה אתה! האחד! אתה הוא הנבחר!", קראה האורקל, ונפנפה במטה הקסם שלה, שמצידו האחד

כתום, כמו שמש זעירה בתוך גולה מזכוכית. "הכוכב הזה, שהוא הנשמה שלך מגלגול קודם, הכוונה אותי אלייך. חיפשתי אותך במשך שנים רבות, בשביל משימה חשובה הרבה, הרבה יותר מזו שכבר שמעת עליה. רשע אדיר מתכוון להטיל את צלו על האנושות. רק אתה מסוגל לעצור אותו, ולמנוע עשרת אלפים שנים של אופל". היא הושיטה לו את הכוכב הזעיר.

שלומי נראה מבלבל קמעה. הוא לקח את הכוכב בהיסח דעת, והניח אותו במגירה מבולגנת יחד עם כל שאר הפיצ'פקס שהחברה האלה תמיד מביאים איתם, וכיוון שלא רצה להעליב הוסיף, "תודה, באמת אין לי עדיין אחד כתום כזה", והמשיך, "אבל רגע, את לא פה לגבי ה-Al והסינגולריות?"

"לא, לא ולא! תשחרר מהשטות הזאת של הבינה המלאכותית, אני מכירה את האנשים האלה של מדעי המחשב והם חנטרישים אחד אחד. על פי כל החזיונות הנבואיים שלי, רק אתה תוכל למנוע את חזרתו לחיים של שד טיבטי עתיק. אתה תהיה צריך ללמוד קונג'פו, להשיג חרב עתיקה, בסופו של דבר להציל את סין כולה-" "אויש, אוי, את אחת מאלה", אמר הנבחר, ולקח אוויר דרך שיניו בחיוך מאולץ. הוא המשיך בעדינות, "תראי, את גם לא הראשונה שבאת להתנבא בפניי לא לעשות אקזיט עם גוגל. בלי להעליב, כן? אבל גם היו לי כבר כמה וכמה נבואות על התחממות גלובלית, כאילו שינוי אקלים, והתפוררות הדמוקרטיה ועלייה של פשיזם וכזה, עוד כמה דברים. אבל כאילו, אני כבר די עמוק בקטע הזה של הבינה המלאכותית", אמר הנבחר. "וגם אם לא, אני כנראה תפוס עם נבואות אחרות לפחות עד 2046. אולי מישוה מהקודמים אמר איזה מילה על בעל'אוב טיבטי, מאיזשהו שלב אני כבר קצת מסנן את זה... אז את בטוחה שאין מישוה אחר שיכול כאילו... עם הקונג'פו והחרב...?" "לא! ברור שלא! כל הסימנים מתאימים, זה חייב להיות אתה, הגיבור הנבחר, רך לב אבל עז רוח, זר אך מוכר, שלומי בן דיוויד!"

"כן, כן, ברור, אבל כזה, אין אף מועמד אחר, בכלל בכלל, בדוק? רק מבחינת ציר הזמן אני שואל, כי פשוט אני צריך לתעדף את זה-" "לתעדף?! אתה מדבר איתי על ההייטק ושינויי אקלים בזמן שהעם הסיני כולו כבר בסכנת הכחדה-"

"תראי, בסוף בן'אדם חייב לבחור, ובאמת שהכי ניסיתי, אבל אישית אני לא יודע איזו אפוקליפסה תבוא קודם, ומה לעשות, הת"ש בהייטק עדיף על עכשיו שנתיים לאכול אורז ומדיטציות במנזר טיבטי" - בשלב זה האורקל פערה את פיה מאוד, והנבחר חש שהוא מבין איפה נעוצה אי ההבנה - "תנסי רגע לראות את זה מהצד שלי, ההורים שלי תמיד אמרו לי שכשאני אגדל אני יכול להיות מה שאני רוצה, ועכשיו רק מגיעים עוד ועוד חכמים סינים וכאלה שאומרים אחרת-"

"אההה, אתה חושב שלא תוכל להציל את העולם כיוון שגדלת בין איכרים", קטעה אותו האורקל בשלווה. "זאת בעיה של נבחרים באגדות רבות. בתור המורה הרוחנית שלך, יש לי תשובה פשוטה ביותר לך, אבל בינתיים הרשה לי לענות באופן עלום רק באמצעות כמה חידות-"

"לא, לא הבנת, ברור שאני יכול להציל את סין וכל הג'אז הזה, אני פשוט לא בטוח שאני רוצה. התחלתי כבר להגשים כמה מהנבואות האלה אבל תמיד יש איזה חלק באמצע שנתקעים איתו, דרקון שהוא גדול מידי או משימה אחת שלוקחת המון שנים, ויש לי עוד המון דברים לעשות - אני לא אוהב לעצור באמצע נבואה, אבל לפעמים אין ברירה וזה נורא לא נעים, ואז יש תחושה של כישלון מצטבר שאתה מתחיל אבל לא מסיים כלום, בסוף אני חייב לבחור איזה ייעוד אחד ולדבוק בו אם אני רוצה להצליח."

"אז אתה לא רוצה להציל את סין?", שאלה שוב האורקל. "לא חשבתי שתסרב. אני חושבת שהייעוד האחד שאתה צריך לבחור ולדבוק בו הוא האחד שאנבא לך". היא חייכה. "אני מבינה למה אתה חושב שאני מוטה. גם זה בסדר. נבחרים רבים

מסרבים לקריאה הראשונה שלהם להרפתקה, ורק מאוחר יותר מבינים-"

"לא, תשמעי, אולי זה פשוט קטע מקומי או פערי תרבות. הרי את בבירור לא מכאן, אני לא שופט חלילה, פשוט לפי החזות העתיקה, והלבוש, והמבטא שלא בדיוק מתאים לשום מיעוט אתני ספציפי... רגע, איך בכלל עברת את הבידוק הביטחוני עם כל האביזרים הקסומים האלה?"

"למה אתה חושב שעברתי בידוק?" השיבה לו האורקל בחיוך מסתורי במיוחד. "אומייגאד, לא-לא-לא, בבקשה שאת לא סתם הומלסית מהרחוב, איכס אני נתתי לך לגעת לי במצח-"

ובעוד האורקל מובלת החוצה בליווי מספר מאבטחים חסונים, אחדים תופסים בזרועותיה והאחרים בחיית הכוח שלה והמגבעת המדברת שלה ועוד שבעה חפצי קסם מסוכנים אחרים (שכן תודות לשלומי, היא גם לא הייתה האורקל הראשונה שהם היו צריכים להתמודד איתה), כרמל אמרה, "הקטע הזה של המגייסות באמת נהיה סופר-מוגזם, אה?", והניחה יד על כתפו הרחוקה של שלומי הנסער בחצי חיבוק.

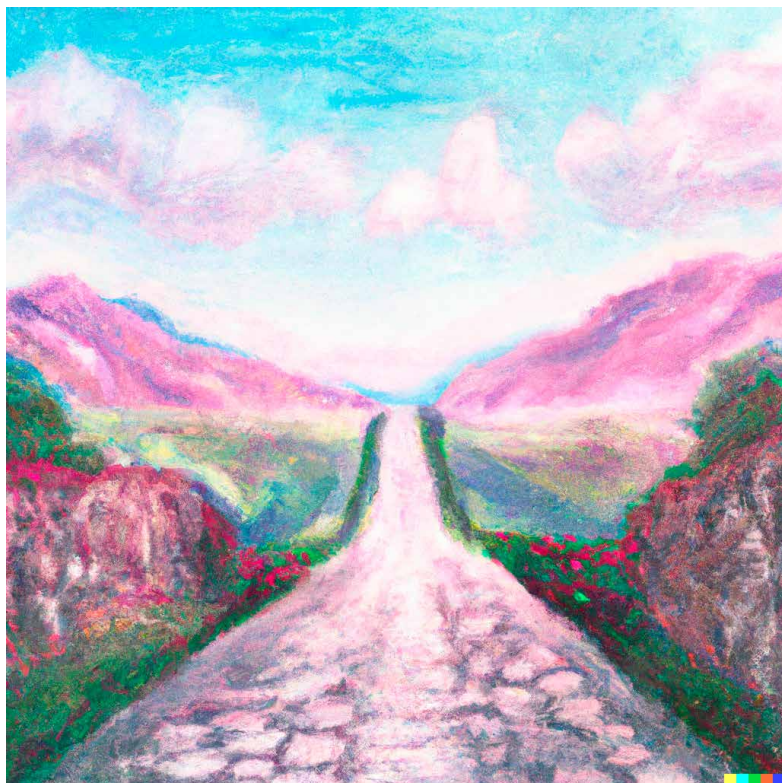
"מה? אה, כן, לגמרי, הזיה", ענה שלומי לשאלה שהייתה לחלוטין רטורית. "תגידי, את חושבת שאני צריך לעשות הסבת מקצוע?"

"מניהול לפיתוח קוד, כאילו?" "לא, ללמוד יחב"ל או פכ"מ או משהו כזה. אולי אני צריך ללכת ולעשות משהו אחר בחיים." "אולי. רוצה ללכת למטה ולאכול גלידה?" "כן."

מחול הרוח, והמים

עמר יצחק

אוקיינוס מחבר בינינו
במצולותיו ספוגות ספינות
היום נותרה המית גליו
המתנפצים על מצח הפנטזיה

מה אם נהיה אופטימיים?

אמתי מינצר

ברשימה שלפנינו, ארצה להצביע על המרכזיות של האפשרות לדמיין מציאות חברתית שונה, לתרגל חשיבה ששואלת "מה אם", בתיאוריה הפמיניסטית והקווירית. בהשראת כתיבתו של איאן ג'רווי, ארצה להבין את החשיבה הביקורתית שמאפיינת תיאוריות רדיקליות, לא רק ככתיבה שמצביעה על דיכוי, אלא גם כתיאוריה שמבקשת לדמיין אפשרויות חדשות במציאות.

לפני הפנייה למחשבה פמיניסטית וקווירית, אתעכב מעט על תיאוריית האם של החשיבה הביקורתית במדעי החברה: המרקסיזם. המטריאליזם הדיאלקטי שנוסח על ידי מרקס ופרידריך אנגלס נבחן מן האידיאליזם ההגליאני, בין היתר, בהפיכת היחס שבין הרוח לבין החומר. בפתוח החיבור "האידיאלוגיה הגרמנית", מרקס מתנגד לטענה הפילוסופית שלפיה, כדי לשנות את המציאות החברתית יש להתקומם נגד "שלטון של המחשבות" (מרקס, 1965, עמ' 223). לטענתו, המציאות המטריאלית, שכוללת את היחס של

הוא מתפתח. קורה כדבר הזה: מתגלות אפשרויות אחרות לארגון הסדר החברתי ומתעוררים סימני-שאלה בנוגע לסדרים בחברה שלנו, ולו רק בשל הצורך להסבירם לעצמנו ולהצדיקם בעינינו. אם שיטת המונוגמיה שלנו עדיפה על פוליגמיה, למשל, אילו נימוקים סוציולוגיים ואחרים נוכל להציג שאכן כך הדבר? תחילה אנו מעלים סימני שאלה לגבי החברה שלנו, ואחר כך מתעוררות בנו תמיהות לגבי חברות אחרות. מעניין מה רבים מדעני החברה הנמצאים בעצמם בשולי חברתם. יש ביניהם פליטים, זרים, בני קבוצות מיעוט וזאבים בודדים' אחרים – אפשר שהם מנסים להסביר לעצמם מהו הדבר שהאחרים משתייכים אליו בבליידעת". (ג'רווי, 1985, עמ' 246)

מה אם יהיה שוויון מגדרי? מה אם לא יהיה ארון? מה אם יהיה חופש מגדרי ומיני? מה אם נמוטט את הפטריארכיה? התיאוריה הפמיניסטית והתיאוריה הקווירית מאופיינות במחשבה ביקורתית, שמבקשת להתחקות אחר העוולות שנוצרות עקב תפיסות עולם פטריארכליות, שוביניסטיות וסיס-הטרונורמטיביות. זהו אינו משחק פילוסופי, אלא ניסיון להצביע על האלסטיות של המציאות החברתית ועל האפשרות לשינוי שלה. ברשימה הזאת ארצה להתמקד ב"מה אם" כקטגוריית חשיבה בסיסית בתיאוריה הפמיניסטית הקווירית, ולהצביע על האופטימיות ועל השמחה שאפשר לשוב ממנה.

"ואשר למדעי החברה בכלל: עמדת היא, כי אין סיכוי רב לקיומו של איזשהו מדע חברה בחברה סגורה המתנהלת לה באין מפריע, וכי מדע חברה הוא למעשה תוצר של השפעת תרבויות אחרות על זו שבה

ובכישוריו. היא משרטטת לה נתיב חיים מלא בתסכול ובכעס בעקבות התנגדויות החברה לכך שתממש את כישרונה, שמסתיים בהתאבדותה בגיל צעיר. אל מול התרגיל העגום ב"מה היה קורה אם" שמופנה לעבר, וולף מסיימת את חיבורה ב"מה אם" אחר, שמכוון כלפי העתיד, שבו אחותו של שייקספיר, דמות הגאון הנשי, תוכל לחזור לבמת ההיסטוריה ולתפוס את מקומה:

"אם נחיייה עוד כמאה שנים... אם נאמץ את הרגלי החופש והאומץ לכתוב בדיוק מה שאנחנו חושבות, אם נשתחרר קצת מגבולות חדר המשפחה ונראה את בני האדם לא רק ביחסם זה אל זה אלא גם ביחסם אל המציאות; או לשמים ולעצים; או למה שנמצא בתוכם... כי אז תזכה אחותו של שייקספיר להזדמנות לחיות מחדש, להשיב לעצמה את הגוף שאבד לה ולממש את כשרונה" (וולף, עמ' 125)

"חדר משלך" נגמר במעוף, באפשרות של תחייה מן המתים, בחופש ובאומץ. האופק שלו הוא האפשרות האחרת, המציאות שוולף עצמה לא מצליחה לדמיין בדיוק, התקווה שעוד יהיה מצב עניינים אחר שיאפשר לכל אחת ליצור.

המהדורה בעברית של "הולדת העונג" שנכתב על ידי קרול גיליגן נפתחת בציטוט מתוך מדרש בראשית רבה: "כוחה של האהבה מערער את סדר הדברים". מדובר בתרגום לעברית של התרגום לאנגלית למשפט "אהבה מקלקלת את השורה". עובדה לא חשובה במיוחד למאמר הנוכחי אבל כן מעלה שאלות "מה אם" שונות. בספר, מתחקה גיליגן אחר המיתוסים המכוננים של אהבה רומנטית בתרבות המערבית, סיפורים טרגיים וטראומטיים לרוב, ומציבה מודל אלטרנטיבי לאהבה בין גברים לבין נשים. לטענת גיליגן, הסיבה לכישלונה של האהבה נעוץ בחלוקה המגדרית הבינארית בין גברים לבין נשים. גברים ונשים גדלים כך שהם מתכחשים לעצמיות שלהם. גברים לומדים להתנתק מן הרצון לחיבור ולקשר, ומן הכלים הרגשיים שמאפשרים חיבור, אמפתיה ופגיעות, דבר שמובייל לתפיסת עולם היררכית שמתמקדת בערכים ובהישגיות. נשים, מנגד, נחנכות אל הפטריארכיה כך שהן מפתחות את

טובה שנכתבה על ידי נשים. לפי טענתה של וולף, הסיבה לכך היא סיבה מטריאלית: לאישה צריך להיות חדר משלה שבו תוכל לכתוב ללא הפרעה, ו-500 לירות שטרלינג בשנה כדי שתוכל להתפנות למעשה הכתיבה. אם שני התנאים האלה ימולאו, נשים יכתבו ספרות שלא תיפול מן הספרות הגברית. מעבר לכך: וולף טוענת שאם יתאפשר לנשים לכתוב בצורה כזו, הן אף ישנו את צורת הרומן.

חיבורה של וולף התקבל בהתלהבות, אך גם בביקורת. הוגות רבות ביקרו את המודל שהציבה בנוגע לתנאים המאפשרים כתיבת ספרות, בטענה ש"חדר משלך" מהווה מודל לפעולה בעבור נשים ממעמד בינוני-גבוה. אל מול טענה זו, מבקשת החוקרת רנדי סלומאן

פסיכה מתעוררת מנשיקת קופידון

לתאר את "חדר משלך" כתרגיל בדמיון מודרך (Saloman, 2012). לטענתה, צורתה של המסה ככזו שמאפשרת לדמיין אפשרויות חדשות ולשאוף לקראת מציאויות אלטרנטיביות, מהווה מודל מחשבתי שאינו מעוגן בתנאי מטריאלי כזה או אחר. "חדר משלך", על פי קריאה זו, אינו טענה ספציפית על תנאים חומריים שמאפשרים מציאות אינטלקטואלית, אלא דוגמה לדרך חשיבה שמעמידה את האפשרות האחרת במרכז, אפשרות שבה לנשים יש תנאים שמאפשרים להם לכתוב בחופשיות.

דוגמה לכך היא שימושה של וולף בדמות אחותו של שייקספיר. וולף ממציאה את הדמות הבדיונית הזאת כדי לשאול מה היה קורה אם לשייקספיר היתה נולדת אחות, זהה לו ביכולותיו

המעמדות השונים בחברה אל אמצעי הייצור, היא זו שקובעת את המבנה החברתי והפוליטי. החוקים, המוסר, הדת והמטאפיזיקה אינם מעצבים את המציאות החברתית והכלכלית, אלא זו האחרונה היא זו שמובילה לייצור של רעיונות מסוג מסוים: "לא התודעה קובעת את החיים, כי אם החיים קובעים את התודעה" (שם, עמ' 233).

אבל מה הקשר בין הדברים האלה לבין השאלה "מה אם"? המחשבה המרקסיסטית מדגישה את הטבעיות לכאורה של החוקים החברתיים, ככזו שמסייעת לשמר את שלטונו של המעמד העליון. הרעיונות השלטים בחברה, שמתנסחים מתוך מציאות כלכלית מסוימת, מבקשים להנציח את המבנה החברתי ולטעון כי הוא מהווה תוצאה של "חוק טבע". המלך שולט

על העם בשל הסמכות שניתנה לו בשם דמו הכחול, המנהיג הדתי מקבל את סמכותו מאלוהים, הקולוניאליסט כובש בשם עמדה מוסרית גבוהה ואובייקטיבית את העם הנחות והפרימיטיבי, העשירים מחזיקים את רוב ההון כיוון שפעלו בהתאם לחוקי השוק. בכל הדוגמאות האלה, השליטה – שמתבטאת בבעלות על הון ועל אמצעי הייצור – מוצדקת באמצעות האמירה כי "ככה זה", המציאות החברתית פועלת בצורה X, אין מה לעשות אל מול זה. אם המציאות החברתית נתפסת כהכרח, אין אפשרות למרוד נגדה.

על רקע טענות אלה ניתן להבין את התזה ה-11 בחיבורו של מרקס, "תיזות על פורבאך": "הפילוסופים אך פירשו באופנים שונים את העולם, אבל

העיקר הוא לשנותו" (מרקס, 1965, עמ' 309). טענתם של הפילוסופים היא בהבנת המציאות החברתית. כיוון שהם לקחו אותה כמובנת-מאליה, הם בחרו רק לפרש אותה. החשיבה המרקסיסטית מצביעה על האלסטיות של המציאות החברתית ועל האפשרות לשנותה. הפילוסוף, בהתאם, צריך לסייע בתהליך השינוי שמטרתו להביא למהפכה הקומוניסטית, שלאחריה לא יהיו מעמדות, והדיכוי החברתי והמעמדי ייפסק.

במדינה אחרת באירופה מנסחת אחת מן הסופרות והתיאורטיקאיות המשפיעות ביותר על המחשבה הפמיניסטית, וירגינייה וולף, טענה שאינה רחוקה מאוד מטענתו של מרקס. בחיבורה "חדר משלך", היא נדרשת לשאלת "נשים וספרות", וביתר דיוק: מדוע אין מספיק ספרות

כמיהתן לקשר ואת המיומנויות הנדרשות לתחזוק קשרים והפרייתם, אך שוכחות במקביל את היכולת להאזין לעצמן. שילוב זה מוביל לתפיסת עולם עם מאפיינים פחות היררכיים ששמה את הערך המרכזי על קיום קשרים עם הסביבה, וטיפוס אישיות שמסכים לוותר על רצונותיו וצרכיו כדי לאפשר את הקשרים האלה. במציאות כזו, קשרים בין גברים לנשים נידונו לכישלון. האוטנטיות של כל אחד מן הצדדים הוקרבה כדי לעמוד בתסריטים החברתיים בנוגע לגבריות ולנשיות. בפרק הפתיחה לספרה, "גיאוגרפיה רדיקלית של האהבה", גיליגן כותבת את המשפטים היפהיים הבאים:

"בעבר חיפשתי אחר דרך שנשטפה בגשם. בעודי עוקבת אחר קולו של העונג בסיפוריהם של גברים ונשים על אהבה, כמו בסיפורים של נערות מתבגרות ונערים צעירים, הגעתי אל המקומות שבהם קול זה נחלש, ואת מקומו תופס סיפור טרגי. הסיפור הטרגי, שבו האהבה מובילה לאובדן והעונג מקושר למוות, חזר על עצמו שוב ושוב, באופרות, בשירי עם, בבלוז וברומנים ספרותיים. היינו מאוהבים בסיפור הטרגי של האהבה. זה היה הסיפור שלנו."

"אם יש לנו מפה שמראה היכן קבור העונג והיכן טמונים זרעי הטרגרדיה, אנו יכולים לראות צורת חיים שהנחנו שהיא טבעית או בלתי נמנעת כדרך שבה בחרנו בעבר, ולהתוות נתיבים חלופיים. כשחיברתי יחד סיפור אהבה עתיק עם ממצאים של מחקר עכשווי, מצאתי את עצמי מובלת אל ליבה של תעלומה, ומשם למיפוי חדש של האהבה. ספר זה הוא תיעוד של מסע זה (גיליגן, 2006, עמ' 19).

גיליגן מצביעה על כך שמודל האהבה הרומנטית הקיים אינו טבעי או "בלתי נמנע", הוא מהווה תוצר של מציאות חברתית מסוימת. באמצעות שינוי של הדרך שבה ילדים וילדות נחנכים אל הפטריארכיה, עוברים חיברות ותופסים תפקידים מגדריים – באמצעות יצירה של יחסים מגדריים שוויוניים בעולם – יהיה ניתן "להציל את האהבה". לאפשר מציאות חיים שבה אהבה רומנטית אינה טרגית, שבה גברים ונשים אינם תלויים אחד בשני במערכת בינארית כשני צדדים ששוללים האחד את האחר.

בכתיבתה של גיליגן ניתן לראות מודל של חשיבה ביקורתית שמצביע על חוסר שוויון: חלוקת תפקידים מגדרית היררכית ובינארית. יחד עם זאת, היא מצביעה עליהם כדי לשאוף לעתיד שונה של אהבה רומנטית, של הדרך שבה גברים ונשים חווים את עצמם ואת מערכות היחסים שלהם. גיליגן שואלת, למעשה, מה היה קורה אם היה שוויון מגדרי, המוטיבציה שלה בהגעה לשוויון מגדרי היא "הצלת האהבה". אני מוצא בכתיבה הזו משמעות עמוקה, בעיקר משום שהיא פותחת נתיבים אקטיביסטיים ומחשבתיים נוספים. גיליגן מהפכנית לא פחות מפמיניסטיות רדיקליות רבות, על אף שנוטים לייחס לה עמדה "רכה" של "פמיניסטית תרבותית". המהפכנות שלה מתמקדת, יחד עם זאת, באפיק אקטיביסטי שאינו נשמע רבות ביומיום. עתיד מדומיין שאינו עוסק רק ביציאה מן הבוץ בו אנחנו מתבוססים, אלא גם באפשרות לחשוב על אהבה אוטופית.

מן האוטופיה של גיליגן, שהתרכזת בכתיבתה בעיקר במערכות יחסים הטרנססוקסואליות ובגברים ונשים סיסג'נדרים, ארצה לעבור לאחד התיאורטיקנים הקווירים החשובים של זמננו: חוזה אסטבן מוניוז. בספרו "Cruising Utopia" מוניוז מציב את הקוויריות בעתיד שאליו לעולם לא נוכל להגיע. במשפט הפותח של ספרו, הוא טוען כי "קוויריות עדיין לא פה, קוויריות היא אידיאליות. בניסוח אחר: אנחנו עדיין לא קווירים" (Muñoz, 2019, pp 1). הקוויריות, בעבור מוניוז, אינה זהות או אקט פוליטי ספציפי, אלא פעולה לקראת עתיד מסוים. ההצבה של הקוויריות באופק העתידי מהותית בעבור מוניוז, כיוון שהיא מאפשרת לו לצאת מן הביצה הטובענית של ה"כאן ועכשיו" לכיוון סדרים חברתיים חדשים, אפשרויות חדשות לחיות בעולם. המהפכנות הקווירית, אם כך, היא הצורה האידיאלית של השאיפה לכיוון עתיד אחר, עתיד שאותו אנחנו יכולים לחוש וכמעט לגעת, אך לעולם לא להגיע אליו. צורה אידיאלית של כל תנועה חברתית לעולם לא תתממש במציאות. השאיפה אליה, והיכולת לדמיין אפשרויות שונות שלה, היא הדבר שעומד בלב הזהות הקווירית של מוניוז.

סיום: מה זה אקטיביזם?

אקטיביזם הוא דבר מעייף, תפיסת עולם ביקורתית עשויה להוביל לייאוש ולפחד. היכולת לראות דיכוי, חוסר שוויון ועוול מתחדדת עם הזמן, מקבלת ניואנסים. התזה ה-11 על פוירבאך מזכירה כי חשיבה ביקורתית אינה מיועדת כדי לתאר את המציאות ולפרש אותה, אלא להוביל לשינוי

שלה. ההכרה בכך שהדבר שאני מתבונן עליו הוא אך ורק מצב העניינים הקיים, מובילה להבנה שיכול להיות אחרת. כיוון שיכול להיות אחרת, ניתן לחשוב על דרכים שונות שבהן המציאות יכולה לפעול, ולהשתתף במאבק חברתי שמוביל למציאות הזאת. מודל החשיבה, אם כך, הוא מודל שמשלב חשיבה ביקורתית ואוטופיסטית. כזאת שמעוגנת בחיי היומיום, אבל גם מצליחה לצאת ל"שם", ליכולת לדמיין עתידים שנדמים כמעט־מגוחכים במציאות הנוכחית.

הרשימה שכתבתי אינה מהפכנית בתובנה שלה, אבל היא מבקשת לשים את הדגש על האופטימיות של המחשבה הפמיניסטית והקווירית. מתוך דגש זה, רציתי להפנות את תשומת הלב למאפיין אהוב במיוחד של אקטיביזם: ריבוי וגיוון של מוטיבציות לשינוי חברתי. חופש מגדרי, עונג מיני, שוויון חברתי, הצלת האהבה, מניעת סבל, מהפכת פועלות, עצמאות לאומית, חופש להגדרה עצמית, מימוש עצמי, התנגדות לניכור, מיטוט השלטון הגברי, כינון יחסים שונים עם הטבע, שיקום חיי הנפש, דה־קולוניזציה של התודעה, ניתוק הקשר שבין אהבה רומנטית לבין בעלות, שיקום היחסים עם הגוף, הפסקת השעמום, הנאה עמוקה. התשובות לשאלה "מה אם" מגוונות כמו הריבוי האנושי. מודל של אקטיביזם דמוקרטי ששם את הדגש על היכולת הממשית של השינוי, ועל החופש של כל אחד למצוא אופק מעורר אופטימיות ותקווה, יכול להיות תשובה טובה למצב העגום שבו אנחנו נמצאות היום.

מקורות:

- א.צ'. גרווי, "הבנה והסבר בסוציולוגיה ובאנתרופולוגיה חברתית", חשיבה היסטורית, האוניברסיטה הפתוחה, 1985, עמ' 251-233.
- ו. וולף, חדר משלך, תרגום: יעל רנן, ידיעות אחרונות, 2004.
- ק. מארקס, "האידיאלוגיה הגרמנית" (קטעים), תרגום: ש. אבינרי, כתי שחרות, ספרית הפועלים, 1965, עמ' 279-223.
- ק. מארקס, "תיזות על פוירברך", כתבים נבחרים כרך ב', תרגום: ש. אבינרי, הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, 1965, עמ' 306-309.
- José Esteban Muñoz. Cruising Utopia, 10th Anniversary Edition: The Then and There of Queer Futurity, New York, USA: New York University Press, 2019.
- Randi Saloman. Virginia Woolf's Essayism. Edinburgh University Press, 2012.

יערה לב

היום הזה בשנה

מאיה צפור בן צבי

מענינו
 מי היה אותו אָחָד
 שְׁחָשַׁב עַל זֶה רֵאשׁוֹן
 מי גָרַם לְךָ שְׂכָלְנוּ
 נָזִיז כָּל שְׁנָה אֶת הַשְּׁעוֹן?
 וּמָה קָרָה בְּאוֹתָהּ שְׁעָה
 מָה הָיָה אוֹתוֹ רְגַע גּוֹרְלִי
 הָאֵם הֵיטָה זֹז פְּלִיטַת פֶּה
 אוֹ אוֹלֵי מַעֲשֵׂה אֲוִילֵי
 כִּי מָה כְּבֹר יָכוֹל לְשַׁלַּח אָדָם
 לְכָל קְצוֹוֹת הַתְּבִל, לְכָל פְּנֵה בְּעוֹלָם
 לַעֲבֹר בֵּית בֵּית
 וּבְנִימוֹס לְהַפְצִיר
 אִם יוֹכְלוּ לְהַחְזִיר רַק שְׁעָה לְאַחֹר
 אֶת הַמַּחּוֹג שְׁעַל הַקִּיר
 וְאַתָּם הָרִי יוֹדְעִים אֵיךְ זֶה אֶצְלָנוּ
 כָּל דְּבַר הוֹפֵךְ לְהִרְגֵל
 בְּלָנוּ קָמִים כָּךְ בְּאַמְצַע הַלְּיָלָה
 אִף אָחָד לֹא תוֹהָה, אִף אָחָד לֹא שׁוֹאֵל
 אֶבֶל אוֹתִי,
 אוֹתֵי מַעֲנִינוּ
 מָה עָשָׂה אוֹתוֹ אָחָד
 מָה הָיָה מִסְפִּיק חֲשׁוֹב
 שְׁגָרָם לוֹ לוֹמֵר –
 רְגַע
 חֲכוּ
 אֲנִי צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת אֶת זֶה שׁוֹב

לצייר כמו מכונה

יואב אונגר

ערכת לגו של אוניברסיטת תל אביב

בשנה שעברה הציור "תיאטרון אופרה בחלל" זכה במקום הראשון בתחרות ביריד אמנות בקולורדו, ארצות הברית. האמן, מהנדס תוכנה בשם ג'ייסון אלן, זכה בפרס של 300 דולרים אחרי שהעבודה שלו נבחרה מתוך מאות יצירות שנשלחו. כנראה שלא היינו שומעים על אירוע כל כך שולי, אלמלא העובדה שאלן לא בדיוק היה זה שיצר את העבודה – אלא מדובר בתוצר של תוכנה מבוססת בינה מלאכותית. המקרה הזה הביא חובבי אמנות מכל העולם לשאול את עצמם: מה אם מחשבים יתחילו ליצור אמנות, וישאירו את היוצרים האנושיים מאחור?

כבר לא מעט שנים שאמנים עושים שימוש באלגוריתמים כדי ליצור אמנות, אבל השנה האחרונה היתה קפיצת דרך של ממש. בשנת 2022 נפתחו לשימוש שתי תוכנות שעושות שימוש בבינה מלאכותית כדי לייצר תמונות: התוכנה של חברת מידג'רני (Midjourney) והבינה המלאכותית של חברת OpenAi, שקיבלה את השם DALL-E 2 (במחווה לרובוט של פיקסר ולאמן הסוריאליזם הספרדי). אופן השימוש בשתי התוכנות דומה: המשתמשת מקלידה תיאור מילולי ("סטודנט מיואש כותב עבודת סמינר בספרייה") וכעבור פחות מדקה התוכנה מחזירה כמה תמונות המבוססות על התיאור. התוכנות מסוגלות לחקות סגנון של אמנים ("אופנוע בסגנון ציור של ואן גוך") או אפילו מדיומים אחרים ("ערכת לגו של אוניברסיטת תל אביב").

נדרש מעט מאוד ידע טכני כדי להפעיל את דאלי-2 או מידג'רני, שמספקות תוצרים מדהימים תוך שניות ספורות. יש לציין שהתוצר עדיין לא מושלם ומבט מדוקדק בחלק מן התמונות שיצר המחשב יגלה דמויות עם ארבע אצבעות, או קצת יותר מדי גפיים. בשלב זה התוכנות גם מתקשות להתמודד עם שילוב של טקסט ותמונה: כמה מחברי הופתעו לקבל ממני בערב ראש השנה תמונה של תפוח בדבש עם הכיתוב "שואה טובה". אך קרוב לוודאי שהדורות הבאים של התוכנות האלה יעמדו באתגר.

יצירות של בינה מלאכותית כבר הוכיחו את הפוטנציאל הרווחי שלהן בשנת 2018, בעקבות

בכריסטיז העריכו שהוא יימכר בכמה אלפי דולרים – ובוודאי שמחו כשהמכירה הסתיימה בסכום של יותר מ-400 אלף דולר.

מעבר לתגובה המהירה ורמת הגימור המוצלחת שמספקת התוכנה, נדמה לי כי הצד המרשים כאן הוא ההפתעה – קשה מאוד לנחש איך תיראה התוצאה הסופית שנקבל מן התוכנה. בניגוד לכלים דיגיטליים אחרים (כמו פוטושופ, לדוגמה) שדייקו ושיפרו את השליטה האנושית בפרטים, הבינה המלאכותית דווקא פועלת הפוך: היא מקבלת מן המשתמש תיאור כללי למדי ("אישה בחנות פרחים") ומחזירה אותו מלא

הפורטרט של "אדמונד דה בלאמי": מדובר בציור מתוך סדרת עבודות של קולקטיב אמנות צרפתי בשם אוויס. היוצרים דגמו 15 אלף דיוקנאות מן המאות ה-14 עד ה-19, שנלקחו מן המאגר של האתר wiki-art. התוכנה יצרה סדרת דיוקנאות חדשים של דמויות שקיבלו את השם "משפחת בלאמי", אם כי מדובר באנשים שלא היו ולא נבראו. הדיוקן של אדמונד דה בלאמי הודפס על קנבס, והאומנים אף חתמו על היצירה עם חלק מן הקוד שיצר את התוכנה. בית המכירות כריסטיז שיווק את הציור במסגרת "המכירה הפומבית הראשונה של ציור שנוצר בבינה מלאכותית".

בתמונה של **המזרקה** שאותה שצילם חברו אלפרד סטיגליץ. בתוך העיתון הופיע מאמר בשם "המקרה של ר. מוט", שם תוארו הסיבות לדחיית העבודה בידי חבר השופטים: אלה טענו שמדובר ביצירה וולגרית ולא מוסרית, שהיא גם פלגיאט. כלומר, האמן לא יצר או עיצב את **מזרקה**, אלא בסך הכול לקח משתנה שיוצרה במפעל. לא מדובר כאן במעשה אמנותי, אלא בגניבת עבודה של אדם אחר.

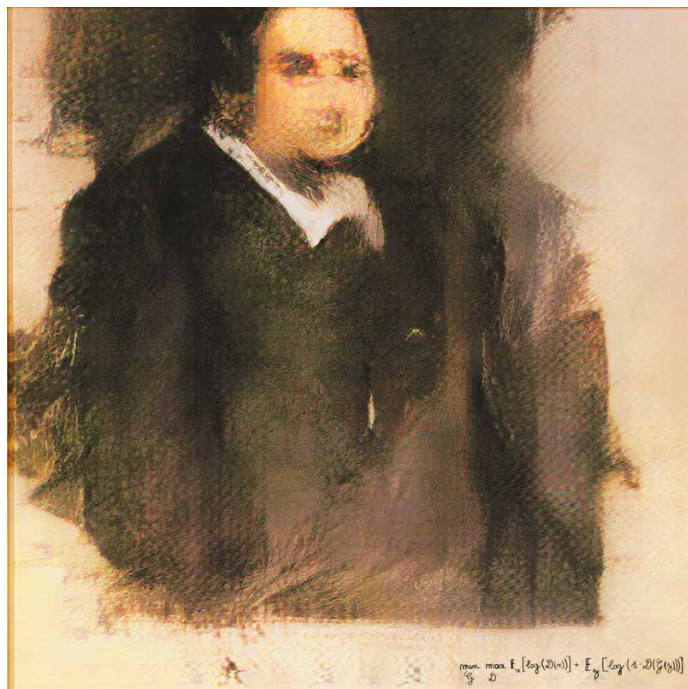
המאמר של דושאן טען שאין שום חשיבות לשאלה מי ייצר את המשתנה, אלא שהעיקר הוא הבחירה בה: האמן תלש את החפץ מן ההקשר היומיומי שלו, ונתן לו הקשר חדש כיצירת אמנות. הבחירה הזו מעלה שאלות חדשות בנוגע למשתנה, שלא היינו שואלים אילו נתקלנו בה בהקשר "הטבעי" שלה – תא שירותים ציבורי. על כן, הבחירה של האמן היא המעשה האמנותי. המיומנות הטכנית שצריך כדי ליצור עבודה כזו, או כמות הזמן שהושקעה בתהליך, הן לא העניין. חוקר מדעי המחשב בשם אחמד אלגמאל

פרסם ב־2019 במגזין "American Scientist" טקסט קצר תחת הכותרת "הבינה המלאכותית מטשטשת את ההגדרה של אמן". הוא תיאר אלגוריתם שפיתח ליצירת תמונות, בהתבסס על בינה מלאכותית. אלגמאל הצביע על שני שלבים בתהליך היצירה שבהם מעורבים בני-אנוש, שאותם כינה **קדם-אוצרות** ובתרא-אוצרות (pre-curation and post-curation):

קדם-אוצרות הוא תהליך בחירת התמונות שמהן לומדת הבינה המלאכותית ליצור. זו אינה בחירה מובנת מאליה, כי היא נשענת על לא-מעט הבניות תרבותיות. אילו תמונות אנחנו מחשיבים כיצירות מופת? אילו תמונות נרצה להסיר מן המאגר? האם המכונה צריכה להתבסס גם על יצירות גזעניות או פוגעניות?

מחקרים שנעשו על מאגרי הנתונים הגדולים שעליהם מתבססות כמה מתוכנות הבינה המלאכותית העלו כמה ממצאים בעייתיים. לדוגמה, התיאור "רופא" הניב לרוב תמונה של גבר לבן, בעוד "nurse" החזיר תמונה של אישה. הקישורים האלה כמוכּן מבוססים על קלט אנושי: מאגרי מידע מן האינטרנט, שם המשתמשים נטו להשתמש בסטריאוטיפים וקלישאות מגדריות. גולשים העלו יותר תמונות של רופאים גברים לבנים, וגם התייחסו אליהם באופן נייטראלי כ"רופא", מה שיצר אצל התוכנות את ההטיה.

בתרא-אוצרות הוא תהליך סינון התוצרים של המכונה: מבין כל הציורים הרבים שיצרה המכונה, המשתמש האנושי בוחר רק חלק מן העבודות,

אדמונד דה בלאמי

בניו יורק מול "ליל כוכבים". מיליוני אנשים עולים לרגל בכל שנה כדי לראות את היצירות האלה, את הקנבס היחיד בעולם שעליו מצויר הציור המקורי של לאונרדו או של ואן גוך.

אבל בעידן המודרני, כותב בנימין, יצירות אמנות אינן ייחודיות – אלא משוכפלות ומועתקות באופן קבוע. אני יכול לצפות בעותק של הסרט החדש של סטיבן ספילברג במחשב שלי, בקולנוע לב בתל אביב או בבית הקולנוע בהוליווד, ולקבל את אותה היצירה בדיוק. אין חוויה של מפגש חד-פעמי עם יצירות אמנות שמטבען משוכפלות כל הזמן. השעתוק הטכני מועצם עוד יותר כשמדברים על אמנות שיצר המחשב: היא בסך הכול עוד שכפול של עבודות קודמות, נעדר כל רגש או כוונה אמנותית מצד המכונה.

אבל אולי המהפך שעברה האמנות מאירוע נשגב לחוויה יומיומית יכול להאיר צד אחר שלה: ב־1917 התכנס חבר השופטים של אגודת האמנים האמריקאית לבחירת עבודות לתערוכה של חברי האגודה. תנאי הסף להציג בתערוכה היו נמוכים להחריד, וכל אמן ששילם דמי חבר לאגודה היה יכול להציג בתערוכה. היצירה היחידה שנדחתה מן התערוכה נקראה **מזרקה**: משתנה לבנה עשויה מחרסינה, שעליה נחתם "R. Mutt, 1917". בעקבות הדחייה, פרש מן האגודה האמן הצרפתי מרסל דושאן, שהיה חלק מחבר השופטים – וגם זה ששלח את העבודה לתערוכה בשם בדוי. דושאן פרסם עיתון בשם "האיש העיוור", שנפתח

בפרטים (צבעים, זוויות, רקע). ההפתעה הזו מעלה את התהייה מי יצר את העבודה: המשתמש, שלא יכול לחזות את התוצאה הסופית? או שאולי חלק מזכויות היוצרים שייכות לאמנים שהתכונה מחקה את יצירותיהם, כפי שנטען בכמה מאבקים משפטיים שמתנהלים כרגע בעולם? או שעלינו להרחיק לכת ולהודות בכך שהאמן מאחורי העבודה הוא המחשב עצמו?

ואולי עומדת לפנינו שאלה רחבה יותר: מה בעצם המעשה האמנותי כאן? ההגדרה של מעשה אמנותי היא כמוכּן חמקמקה, היא מתייחסת למסורות ולתפיסות תרבותיות שאליהן מציינת האמנות או לפעמים מתעמתת עימן. עבודה שנחשבת לפסגת היצירה בהקשר תרבותי אחד יכולה לזכות בהתעלמות מוחלטת בחברה אחרת. וכמוכּן, עבודות שנוצרו בידי בינה מלאכותית כבר מוצגות בכמה מן המוזיאונים הגדולים בעולם – גם אם כרגע זה הן ממוסגרות כקוריוז או טרנד אמנותי לוהט. ועדיין, האם כל תפקידו של האמן כרגע הוא להקליד שורת טקסט לתוך המחשב? כשאני ניגש להתעמת עם הסוגיה, עולה במוחי מונח **ההילה** שבו השתמש ולטר בנימין בחיבורו "יצירת האמנות בעידן השעתוק הטכני" (1936). בנימין מתאר את חוויית המפגש עם יצירת אמנות קלאסית: כיוון שמדובר ביצירות ייחודיות, כאלה שיש להן רק מקור אחד, המפגש איתן הוא חד-פעמי. רק חישובו על התור המשתרך בלובר מול **המונה ליזה** או במוזיאון לאומנות מודרנית

משתמשת אחת ניסתה לשחזר מן הזיכרון זוג ניצולי שואה שגרו בשכנות אליה כילדה. משתמש אחר העלה סרטון אנימציה שהתבסס על תמונות שצוירו בזמן השואה, כשאת התמונות מלווה קריינות של סבתו ניצולת השואה. התמונות האלה לא ניסו להמחיש את הזוועה, או ליצור שחזור ריאליסטי שלה, הן מציעות לנו לחשוב על האנשים שחיו את השואה, ועל מערכת היחסים שלנו איתם.

לא־מעט אנשים מוטרדים בשנה האחרונה מן העתיד שתביא איתה עליית הבינה המלאכותית. השאלה "מה אם המכונה תוכל להחליף אותנו" עולה בקרב יוצרים מתחומים שונים, שרואים את המחשב יוצר ברגעים ספורים ציורים או ספרים שלמים. אני לא יודע איזה תפקיד תמלא הבינה המלאכותית בעתיד של כולנו, אבל כשזה נוגע ליצירה – נדמה לי שהשאלה צריכה להיות איך אפשר להשתמש בה כאמנים.

אחר? האם השימוש בבינה מלאכותית יכול ליצור משהו אחר, כזה שלא נקבל בכלים אחרים? אפשרות מעניינת להתמודד עם השאלות האלה עלתה בערב יום הזיכרון לשואה ולגבורה 2023. משתמשים רבים העלו לרשתות החברתיות תמונות בנושא השואה שיצרו באמצעות כלים של בינה מלאכותית. חלק מן התמונות העלו בי אי נוחות – הערבוב בין האירוע ההיסטורי הטרגי ליצירה בדיונית תמיד היה נושא רגיש באמנות, והשימוש בבינה מלאכותית רק מקצין את הבדיון. איזה ערך יש לתמונה עצובה של נערה ליד פסי רכבת, כשמדובר בנערה שלא התקיימה מעולם? האם הסבל הנורא של קורבנות ממשיים של השואה לא מצטמצם לכדי תמונה גנרית, שלעולם לא יהיה לה הקשר?

משתמשים אחרים ניסו לגשת לסוגיה המורכבת של ייצוג השואה באופן אחר. במקום לנסות להציג את השואה, הם ניסו לדבר על עדות:

בעוד שחלק אחר נשמט. מבחינת המחשב, כל התוצרים זהים – כולם הרי נוצרו באותו התהליך ועל פי אותו התיאור. אך לרוב רק חלק קטן מהם נבחרים על ידי המשתמשים.

שני התהליכים האלה מצביעים על חשיבות הבחירה האנושית בתהליך היצירה. מה שנותן לתמונות משמעות היא הבחירה של האמן: על אילו מקורות הוא בוחר להתבסס, ואילו יצירות הוא בחר כתוצר הסופי. גם אם האמן לא עמד בסטודיו וצייר את התמונה שאותה הוא מציג, הוא משמעותי לתהליך היצירה. הבחירות שלו הן אלה שנותנות לעבודה משמעות. הבינה המלאכותית מקבלת כאן מעמד של כלי, שבו האמן משתמש כרצונו.

כיוון המחשבה הזו מסיט את השיח מאסתטיקה ומטכניקה לשאלות אחרות: למה האמן בחר להציג דווקא את התמונות האלה? למה הוא השתמש בבינה מלאכותית, ולא בכלי

נבחרת צרפת אלופת גביע העולם בכדורגל 2022

אור פילק

חשוב – רומן שנגמר בקתרזיס משכר חושים. רומן שאפילו שייקספיר לא היה יכול לכתוב. הרשו לי לקחת אתכם למסע קצרצר המבקש לספר על דרכה של נבחרת ארגנטינה לזכות בגביע העולם. מסע של תשוקה, של אכזבות, של מנהיגות, של ניצחונות ושל אומה שלמה שחיה ונושמת כדורגל כאילו היה זה דת לאומית. 36 שנים מחכים הארגנטינאים בתשוקה, להניף שוב את גביע העולם בכדורגל. מאז מרדונה, שנחשב לאליל (עד כדי כך שביום פטירתו הוכרזו במדינה שלושה ימי אבל לאומיים) ולקח על גבו

אותו מלחזור לשער בדקה 123 בגמר מול צרפת, מה אם מונטיאל היה מחטיא את פנדל הניצחון. ומה אם... ומה אם... ומה אם... תרחישים (נוראיים) שכאלה היו יכולים לגזול מאתנו (ארגנטינאים, חובבי כדורגל, ואנשים נרגשים כאחד) את אחד הרומנים הנהדרים שידע עולם הספורט. רומן הרואי המגולל את סיפורו של גיבור מיוסר, שנטש את המערכה וחזר. רומן של ריגושים, של כסיסת ציפורניים, של רגעים שבהם כולם חשבו שהכול אבוד. רומן רווי סבל אבל מלא באהבה, והכי

ותרת מחרידה נכון? לא רק עבור ארגנטינאים אלא לכל מי שחוגג ספורט, לכל מי שחובב צדק פואטי, לכל אוהדי הכדורגל בעולם, שיודעים שמסי יש אחד ושאיין ראוי ממנו להניף את גביע המונדיאל שחמק ממנו כל כך הרבה פעמים. בימים טרופים אלה, שבהם החרדה מחניקה את הגרון בדאגות, הרשו לי להציע רגע של אסקפיזם טהור. מה אם ארגנטינה לא הייתה זוכה במונדיאל, מה אם ההפסד בשלב הבתים לערב הסעודית היה הראשון מיני רבים, מה אם הירך של דיבו (השוער האגדי) לא היתה פוגעת בכדור ועוצרת

מסי בדמעות אחרי ההפסד לגרמניה בגמר המונדיאל 2014.

האויבת המושבעת גרמניה ניצבה ממול, ושוב כגודל ציפיות היציעים, גודל האכזבה. ארגנטינה הפסידה בגמר לגרמנים שהכריעו את המשחק בהארכה, ומסי הפסיד שוב לקהל שמצא בו אשם. בקופה אמריקה של 2015, הלחץ על כתפיו של הפרעוש שקל כמו משקלם של כל חלומות האוהדים שנגוזו בכל שנות הייסורים האלה. ועל אף קולה העוצמתי של תפילת הקהל ואולי בגללה, המתח עשה את שלו וכשנדרש מסי עם חבריו לנבחרת להכריע את צ'ילה בגמר הגביע, הוא לא באמת נכח במגרש. הפעם את פרס השחקן המצטיין שהוענק לו, הוא כלל לא ניגש לקבל, ויחסיו עם הנבחרת ועם אוהדיה היה מעורער מאי פעם. ב־2016, בקופה אמריקה רק שנה לאחר מכן, מסי חזר לעצמו והבריק בשלל שערים ובישולים, הוא הפך לשיאן שערי הנבחרת בכל הזמנים ועקף רבים וטובים לפניו. הנבחרת שסחפה איתה ציפיות רבות לניצחון, עלתה לגמר, שוב מול צ'ילה. מוכנה להשיב את כבודה האבוד, אך כשמסי עלה להבקיע מעמדת העונשין, הוא החמיץ את השער וככה גם את הניצחון הנכסף. הכאב אחרי כל הפסד היה גדול, ההחמצה של כל אחד מן הגמרים האלה היתה קורעת לב. ארגנטינה היא מדינה כאוטית, מדינה במשבר כלכלי ופוליטי ארוך ומתמשך, מדינה שבה החוזה של המדינה מול אזרחיה לא קיים, מדינה שבה חוסר ביטחון אישי וחוסר אמון מלווים כל אזרח. כדורגל אצלם הוא לא רק מפלט מכל זה, הוא חגיגה של תשוקה משותפת, חוצה מגזרים ומעמדות, הוא הזדמנות לתת ביטוי לכל

לגרמניה שהיא אויב חוזר ברומן שלנו. בקופה אמריקה של 2011, שאפילו התקיים בארגנטינה, הנבחרת נחלה כישלון כואב והודחה מול אורוגווי בפנדלים. מסי הגיבור (הכמעט) טראגי של הסיפור שלנו ספג בראשונה קריאות בוז חמוצות מן האינצ'אדה הארגנטינאית (יגיע האוהדים). במונדיאל של 2014, מסי כבר היה הקפטן של הנבחרת. היה זה מונדיאל ענק בשבילו, הוא נבחר לשחקן המצטיין בארבעת המשחקים הראשונים, והצליח לשאת את חבריו לסגל עד לגמר. שוב

את נבחרת ארגנטינה כל הדרך לגביע, האוהדים הארגנטינאים ידעו רק אכזבות. וזה לא שלנבחרת חסרו כוכבים או כישרונות, היא כרגיל היתה רוויה בהם, אבל משהו שם לא ניצת. גם בשאר התארים ארגנטינה ידעה בעיקר החמצות, והכאב הלאומי הלך והצטבר.

ואז הגיע מסי, בחור צעיר מן העיר רוסריו שכיבב ברצלונה, שזכה עם הנבחרת הצעירה של ארגנטינה בגביע העולם לנבחרות עד גיל 21, והפיח בכל הלבבות הכואבים תקווה. הוא נכנס למשחק הראשון שלו בנבחרת הבוגרת במונדיאל של 2006. כמה דקות אחרי שנכנס כבר הבקיע את שער הבכורה והפך לשחקן הצעיר ביותר שמבקיע בטורניר (גיל 19). ההשוואות למרדונה לא איחרו לבוא, וככה גם עומס הציפיות מן הבחור הצעיר. למרבה הצער ארגנטינה הודחה ברבע הגמר במפגש כואב מול המכונה הגרמנית. בקופה אמריקה של 2007 מסי כבר היה כוכב עולמי, ותפס בנבחרת ארגנטינה מקום קבוע. הוא כבש ובישל והקפיץ ובעט, אבל בגמר הגביע הפסיד הפסד כואב ליריבה החשובה מכולן – ברזיל.

במונדיאל 2010, מסי כבר עם 2 בלון דהאור, והמאמן על הקווים הוא לא אחר ממרדונה. בארגנטינה, השילוב של השניים יצר תחושה אופורית, שהמונדיאל הזה הוא שלנו. הפעם הנבחרת של ארגנטינה היתה בינונית, אבל כולם ציפו שמסי יהיה המרדונה של מונדיאל 86, ויסחב את הנבחרת כל הדרך אל הניצחון. האכזבה לא איחרה לבוא, ושוב ברבע הגמר הפסידה ארגנטינה

שחקני נבחרת ארגנטינה חוגגים עם האוהדים עוד ניצחון. מה שייחד את הנבחרת הזו משאר הנבחרות המוצלחות של ארגנטינה, הוא בין היתר הקשר שנוצר עם הקהל.

הארגוניה הדרום אמריקאית שזורמת בגופם, הוא הזדמנות לשמוח יחד לשיר ולשרוף את הגרון. רצף ההפסדים ערם כאב אחר כאב שהצטבר לכדי תחושה של קללה ממש.

מסי, שלא יכל לשאת עוד אכזבה, אמר שזה נגמר. באמבוש של צלמים הוא הודה בכאב שהוא ניסה, שהוא ניסה הרבה פעמים אבל זה לא צלח, ושהוא כואב שהוא נאלץ ללכת בלי להשיג תואר עם הנבחרת, אבל הוא החליט. העזיבה של מסי את הנבחרת הדהדה בלבבות האוהדים, שידעו שהתקשורת עשתה לו עוול, ששמרו לו אמונים, שידעו שכלום לא באשמתו ושלפעמים הדברים לא הולכים ובעיקר יודעים מהי הנבחרת בלעדיו. זמן קצר אחרי ההודאה שלו, בגשם זלעפות, יצאו אהדי הנבחרת לבאנדרוז (BANDERAZO) – שבתרגום חופשי מתאר מפגן תמיכה המוני, בו שחקני כדורגל מקבלים את תמיכת האוהדים ששרים יחד ומפגינים עם כל ליבם. באותו באנדרוז נשמעו קריאות חזקות של אוהדים מבוגרים, ובכי רם של ילדים קטנים צעקו ביחד אלפי אוהדים "מסי לא עוזב, ומסי לא עוזב". נער אחד אלמוני בן 15, אנזו, כתב לו מכתב אישי מרגש. מכתב שהיה כלי-כולו קריאת תמיכה במסי האדם ולא האליל, מכתב המזכה אותו מאשמה, מכתב שבאופן ילדי ופשוט, מבקש ממנו שיחזור לשחק, אבל לא בשביל האוהדים אלא בשביל ההנאה של מסי עצמו. לימים נזכה לצפות באותו אנזו פרננדס מספר 24 בנבחרת, זוכה עם האיידול שלו באלופות העולם, תוך שהוא נבחר לשחקן הצעיר הטוב ביותר בטורניר.

ומסי, מסי למזלנו חזר. הרצון שלו לזכות עם הנבחרת והמולדת שהוא כל כך אוהב, המחויבות והאהבה לחולצה, האהבה שפעם הסביר לי נהג מונית מצפון ארגנטינה שאין לה תחליף, ההערכה שלו לחבריו לסגל, אלו לא נתנו לו להישאר על הספסל. אבל בעיקר, מסי חזר בשביל אותם האוהדים הצעירים שביכו כל כך את לכתו. הוא מספר שחזר כדי שהדור הצעיר בארגנטינה לא ילמד חלילה שלפרוש זה הפתרון, גם כשקשה, והיה קשה.

חזרתו של מסי לנבחרת לא שינתה מדי את גורלה הקבוצה. אבל משהו בגישה של הקהל ושל האוהדים השתנה. איש לא רצה לאבד את הנכס היקר ביותר בתולדות הכדורגל פעם נוספת. מונדיאל 2018 ברוסיה היה שוב אכזבה מסחררת כשנבחרת ארגנטינה הודחה רק בשמינית הגמר. גם בקופה אמריקה שנה לאחר מכן ב'2019 אוהדי האליביסלטה אכלו את ליבם כשנאלצו לצפות בברזילאים לוקחים את גביע האליפות, כשהם

במקום השלישי בפודיום. אבל כבר שם ניצני השינוי החלו לנבוט. סקאלוני הפך למאמנה של הנבחרת והיה זה שהוביל אותה למקום שלישי באותו הטורניר. באורח פלא, וכנראה מן הדברים הבודדים שאיתם היטיבה הקורונה, הוא קיבל הארכה לתפקידו עד לקופה אמריקה של 2020, שנדחתה בגלל המגיפה ל'2021. הטורניר היה אמור להתקיים בארגנטינה, אבל מצבה בתקופת הקורונה לא אפשר את אירוח המשחקים, כך שהטורניר עבר לברזיל (האויבת המושבעת אמרנו, נכון?). לטורניר הזה הנבחרת הגיעה כקבוצה, סקאלוני הפך אותם לאחד, מלוכדים כולם סביב מסי. כמו גיבור מלחמה עטור קרבות וצלקות החמצה, מסי סחף אחריו את הקבוצה כולה. כל השחקנים הגיעו להילחם עבורו, להעניק לו את התואר שידעו שמגיע לו. ומסי בצניעותו השקטה, ובמנהיגותו הרועמת הוביל את הנבחרת שוב לגמר, הפעם במראקנה בברזיל מול לא אחרת מנבחרת ברזיל. אחרי נאום חוצב לבבות של מסי בחדר ההלבשה, כשמסביבו כל השחקנים הנושאים עיניהם אליו, הם יצאו כמו אריות מלחמה למגרש. בדקה 22 למשחק הגמר, די מריה (או אטריון – fideito כמו שקוראים לו בארגנטינה) כבש את השער היחיד במשחק ובעצם את שער הניצחון. בשריקת הסיום מסי נפל על ברכיו בוכה, ולפני שהוא הספיק להבין שסוף סוף הקללה הוסרה מעליו ומעל הנבחרת ובידיו התואר שכל כך חיכה לו, כל לוחמיו עטו אליו בריצה מתנפלים עליו בחיבוקים. הם כולם רצו את התואר. אבל בעיקר, בשבילו.

למונדיאל של 22, הנבחרת בהנהגת סקאלוני הגיעה עם כוחות מחודשים, אבל כמו שאנחנו הארגנטינאים יודעים מזמן, נועדנו לסבול. במשחק הראשון והקל לכאורה נגד ערב הסעודית ארגנטינה הפסידה. לא היה ברור אם אפשר להתאושש מהפסד כזה משפיל, אבל דווקא ההפסד הזה השאיר את השחקנים שהיו פייבוריטים לניצחון, צנועים וענווים אל מול כל יריבה. במשחק מול מקסיקו, ארגנטינה שכולנו חיכינו לה התעוררה, והקהל שאג מאושר בניצחון המתוק, 0-2. מול פולין, השחקנית השנייה הכי חזקה בבית, נבחרת ארגנטינה לא השאירה מקום לטעויות והיה נראה כאילו היא לבדה על המגרש, 0-2. ארגנטינה עלתה ראשונה משלב הבתים ופגשה את אוסטרליה בשמינית הגמר. על פניו יריבה מעט חיזורת, אבל שני גולים של יתרון אחרי מחצית שבה רק ארגנטינה נוגעת בכדור, נעלמו קליל בדקה 77 כשאוסטרליה כבשה, והשאירה את ארגנטינה לחוצה ומבולבלת אל

מול התקפות חוזרות ונשנות על השער שלה. אבל גם את השמינית ארגנטינה צלחה, 1-2. רבע הגמר מול הולנד היה משחק שאף אוהד לא ישכח. המאמן ההולנדי ואן גאאל שהיה שנוא על כמה שחקנים ארגנטינאים שהיו למסי כסמל, הרשה לעצמו לקשקש לפני המשחק, ולהתברבר ביתרוננו על ארגנטינה. דיבורים שהציתו את המשחק אבל בעיקר את מסי. הבחור השקט שנמנע מעימותים חשף פרסונה אחרת, אנשים אמרו שרוחו של מראדונה יוצאת ממנו. מסי הופיע כמנהיג לוחמני שבא להגן על כבודה של המסורת הארגנטינאית בכדורגל. אחרי משחק שבו שוב השליטה הייתה בידה המוחלטת של ארגנטינה, והיא הובילה 0-2, שתי טעויות בהגנה גררו בדקות האחרונות את ארגנטינה לפנדלים, ואת הקהל לחצי שעה נוספת של מתח היסטרי. אבל בפנדלים, דיבו יש רק אחד, ולמזלנו הוא השוער של ארגנטינה. ארגנטינה עלתה לחצי הגמר, בעודה חוגגת מול שחקני הולנד שהתגררו בה לפני המשחק (4,3 בפנדלים, אחרי תיקו 2-2).

חצי הגמר מול קרואטיה היה המשחק הכי רגוע של ארגנטינה מתחילת הטורניר, 0-3 שחשף את יכולותיה של הקבוצה שבאה חדורת מטרה למען האוהדים שלה ומנהיגה, ליאו מסי. שוב רחובות ארגנטינה וכיכר דיזנגוף התמלאו בתופים ובשירים, שחתמו שארגנטינה שוב בגמר.

לגמר מול צרפת, רק ארגנטינה הגיעה לשחק. אנחל די מריה שנשמר בדיוק לרגע הגורלי הזה, לא אכזב, והיה אחראי לפנדל הראשון שמסי כבש ולגול השני היפהפה, שהשאיר את ארגנטינה ביתרון אבסורד עד הדקה ה-80 (עשר דקות לסוף המשחק!). אבל מה שלמדנו יידי מכל הרומן הזה – שארגנטינה נועדה לסבול – תשאלו את 40 מיליון האיש שחיים במדינה, שלא חסר לה כלום אבל להם חסר הכול. בדקה ה-80 צרפת קיבלה פנדל וצמצמה את ההפרש. בדקה 81, בגול יפהפה היא השוותה. והניצחון שהיה ברור מאליו הלך והתרחק. על אף ששלטה במשחק, ארגנטינה נגררה להארכה נוראית שבה מסי הספיק שוב לכבוש, אבל נגיעת יד של מונטיאל עזרה לצרפת להשוות. ואז בדקה 123, בסוף הדקות של תוספת הזמן, אחרי ההארכה של חצי שעה, אחד החלוצים של צרפת דהר אל השער, כל האוהדים נשאו עיניהם לתפילה, הלב שהתעייף מרכבת ההרים הרגשית הזו, לא היה יכול לשאת את המחשבה על גול. דיבו (השוער) הגיבור, יצא אל החלוץ, מתח את הרגליים לשפגאט לא אנושי והשתלט על הכדור. ונבחרת ארגנטינה, אחרי גמר מן החלומות נגררה שוב לפנדלים. אבל דיבו. דיבו

אתאיסטים בשוחות. בטקס הביתי שלנו עמדנו מחובקים מול המסך, באותו הסדר בדיוק שבו עמדנו כשצפינו בכל שאר הפנדלים שארגנטינה ניצחה, צופים במונטיאל מרים את הרגל לבעוט, פוחדים להסתכל, פוחדים לא להסתכל, וגול. ארגנטינה אלופת העולם. אחרי 36 שנה של ציפייה, אחרי שנים של ייסורים בלי תואר, אחרי טורניר מלא תהפוכות, מסי, הילד הקטן מרוסאריו, הניף עם הנבחרת שלו את גביע העולם, הגביע היחיד שעוד היה חסר לו בארון כדי להבהיר לכולם מי הטוב בכל הזמנים. שחקני הנבחרת שנתנו את ליבם לאוהדים הארגנטינאים בכל מלחמה על המגרש, חזרו אל מולדתם כגיבורים. שם חיכו להם מיליוני אנשים נרגשים, כפי שעשו בסוף כל משחק, בחגיגות ספונטניות שקישטו את כל העולם. קשה להסביר את העוצמות, או את היעדר הפרופורציה, אבל הרגע הזה, המונדיאל (ויש כמובן המון ביקורת להעביר על האירוע) סיפק למולדת הזו, וגם לרבים אחרים, רגע של אחדות אמיתית, רגע של אושר שכמוהו לא חוו מזמן, רגע שילוה אותנו תמיד. תארו לכם אם צרפת היתה מנצחת!

חגיגות הניצחון בבואנוס איירס הבירה, מיליוני איש ברחובות.

שלו ברחבה, זו שנתנה לצרפת את הגול השלישי במתנה, זו שהכניסה את ארגנטינה לברוך הזה, לכן הוא נתן דווקא לו לבעוט. מונטיאל ניגש לכדור. מאחוריו שחקני האליבסלטה ממלמלים תפילות. מאחוריהם, מיליוני אנשים בטקסים אישיים של אמונות תפלות. כי בסוף, אין

עצר פנדל אחד, ובלבל את צ'ומאני כך שהחטיא את הפנדל השלישי. כעת הכול נפל על כתפיו של מונטיאל שניגש לבעוט את הבעיטה הרביעית של ארגנטינה. הוא לא היה אמור לבעוט, אבל סקלוני מספר שמונטיאל היה הרוס מנגיעת היד

להרהורים, באהבה

ליאור וולפורט

כשהתחלתי טיפול, הייתי בטוח שהפסיכולוגית תתנגד לשקיעה בנוסטלגיה. "זה לא תחביב בריא", ציפיתי שהיא תגיד, "חשוב להמשיך הלאה ולא לשקוע בעבר". גיליתי די מהר שפסיכולוגים לא נוהגים להתנגד לדברים שהמטופלים שלהם עושים וששתיקות ארוכות עם כמה הנהונים פזורים יותר עושים להם את זה. אפשר, כמובן, להיות ציני ולטעון שכלל שאני שוקע ברומינציות – כך הטיפול מתארך וכיסיה של צילה מתמלאים – אבל אני נוטה לחשוב שזה מגיע מאמונה עמוקה וכנה ב"תהליכים", מילה שאנשי נפש מחבבים ואני מתעב. תהא הסיבה אשר תהא, קיבלתי יד חופשית להמשיך להרהר, לבחוש ולתהות על העבר והתוצאה לפניכם.

1

כנראה שאזכור לנצח את הדייט הראשון שיצאתי אליו מהאפליקציה. איך אפשר לשכוח בירה פושרת ועוגה יבשה מרולדין בטיילת בת ים, רקע הולם לגילוי שאני הדייט ה־87 בפרויקט "100 דייטים ראשונים ב־365 יום"? "לא נורא", חשבתי, "אתה גם ככה לא מחפש משהו רציני עכשיו, תזרו!" "אוי, השולט שלי בדיוק מתקשר לוודא שבאמת יצאנו" "שולט?" "כן כן, בדיוק חזרתי משבוע אצלו ואני מסתגלת חזרה לחיים בלי המגף שלו על הראש שלי. אכפת לך שאני אענה?" "לא היה דייט שני. גם לא היו מחשבות" "מה אם..."

2

כל ימי הלמידה בזום מתערבבים. שנאתי ללמוד בווידיאו, שנאתי את ההתמכרות להישארות בבית ואת הקלות הבלתי נסבלת של ההברזה, שנאתי את האפתיות של הסטודנטים האחרים ואת ההרצה על כפול 2, שנאתי להדליק מצלמה ושנאתי עוד יותר את האשמה על מצלמה כבויה. מישהו איפשהו כנראה שמע את כל השנאה וניסה להזריק לי קצת עידוד לגבי הלמידה מרחוק, אחרת אי אפשר להסביר איך מיד אחרי פרידה,

רווק לראשונה מזה שש שנים, מישהי התחילה איתי אחרי שראתה אותי בזום. אני, תמים ומנומס, התוודיתי שחיי האהבה שלי מסובכים כרגע, אבל היא לא ראתה בעיניי: "אני גם ככה לא מתכננת להתחתן. אני נסחפת לאן שהחיים לוקחים אותי". הכימיה היתה טובה גם אם לא מדויקת, והיי... יצאתי מזוגיות כדי להתנסות, לא? אז התנסינו, והתנתקנו כשנשאבתי למערבולת, והתנסינו שוב, ובכל פעם מחדש, משהו לא בדיוק התאים. מה אם הייתי קורא את הסיטואציה נכון? מזהה את ההתאהבות שלה? מבין שהרתיעה שלי היא בגלל חוסר הסימטריה הרגשית? לא נכנע לבדידות? האם היא היתה נפגעת פחות? "רק חברים", הצהרנו אחרי הפעם הרביעית והאחרונה. לא נשארו חברים. כאלה הם השקרים שאנחנו מספרים לעצמנו.

3

פעם בעשרת אלפים החלקות ימינה יש מאץ' שמרגישים בו את הפוטנציאל מבעבע כבר מן ההתכתבות הראשונה. בפעם הראשונה שזה קרה לי, טסתי יום אחר כך וכשחזרתי עודכנתי שהמין שלי הוא נוראי, כרגיל, ושבעקבות כמה חוויות שליליות היא "בהפסקה רוחבית מבנים עד הודעה חדשה". מעניין מה היה קורה אם לא הייתי נוסע? או אם הייתי מתעקש שתיתן לי צ'אנס? "קריפ" או "נלחם על מה שהוא רוצה"?

4

בפעם השנייה והאחרונה שזה קרה לי, דווקא חשבתי שהולך מעולה. התכתבנו בלי הפסקה והיו לנו שיחות מרתקות, הדייטים היו מעולים ומצחיקים ורגישים ומרובדים, המשיכה הורגשה ועשיתי לה, במילותיה, נצנצים בלב. אפילו מילאתי את שאלון הדייט הראשון שלה ובמקום לחשוב שהיא מוזרה חשבתי שהיא חנונית מן הסוג המצחיק. כשהשיח התחיל לדעוך, לא נתתי לזה לחלוף – התעקשתי להבין למה היא מתרחקת. כשאנשים נדחקים לפינה, מתברר, הם נוטים להתנדף, לחתוך, לברוח מהר ממקור אי הנעימות. מעניין אם הדברים היו נראים אחרת

אילו הייתי נותן עוד כמה סנטימטרים מעוקבים של מרחב?

5

לפעמים יש חיבור מחשמל גם עם אדם מן העולם האמיתי. כיפת השמיים ואינספור כוכבים בקור יכולים לעודד את זה, אין ספק, ובכל זאת, ההתמגנטות הזו נבעה מתוך ניצוץ כן. שני אנשים במקום פגיע, ועם המון מה להפסיד, שנקלעו איכשהו לכפיות בלי להתכוון. אני זה שהחליט שהעובדה שאנחנו לא חיים בוואקום אלא מוקפים בפקעת חוטים סבוכה מספיקה כדי לפחד, ולא נתתי צ'אנס אמיתי.

6

יש גם מאצ'ים פחות ברורים. כאלה שאתה אומר לעצמך לגביהם: "היא נראית נחמדה! צא לדייט, מה יש לך להפסיד?". אז יצאתי עם מישהי שפרטים רבים משיקים בינה לביני, המשרד שהיא התמחתה בו, הבחירה שלה לגור דווקא בקרית אונו, "בוא נבדוק, אפילו אם השיחה קצת קרטעה בווטסאפ".

כדאבל סטנדרט התגלגלנו לדבר, כמו בהרבה דייטים ראשונים, על מה שאפשר לכתוב "היסטוריה זוגית בנקודות כלליות". הרי אף אחד לא רוצה לשמוע על געגועים לאקסים ועל לבבות שבורים בדייט ראשון, אבל כולנו סקרנים לגבי העבר של האדם שאנחנו פוגשים. קורה שאתה חושב, "כמה משקל יש מבחינתה לאינטראקציה הזו שמתרחשת בינינו כעת? היתה לה פעם זוגי?" "כן, האמת שאני גרושה, יומיים אחרי החתונה גיליתי שבעלי בוגד בי ובזה זה נגמר"

"..."

"..."

"אני ממש מצטער לשמוע, באמת. זה נשמע

נורא"

"כן, אבל זה בסדר, עברו כבר שלושה חודשים

ואני הרי כבר יודעת שאני מוכנה לחתונה... אני רק מחפשת מישהו שסגור על עצמו ועל הקריירה שלו ויאללה לחופה"

הדייטים המצחיקים מיטשטשים וכל מערכות היחסים הקצרות מחווירות בהשוואה לפצצת המימן שעיצבה את שנות ה־20 שלי, אבל לשאלות "מה אם" האלה, תודה לאל, כבר מצאתי תשובות שמניחות את דעתי. קצות החוט הלא־פתורים נותרו בסיפורים הצדדיים, הניצנים שלא הבשילו לכדי פריחה ולא השיאו פרי.

מה עדיף? לחשוף את כל הקלפים או לשמור על הרומנטיקה וללבות את המסתורין? לנסות כשמשוה לא מרגיש בטוח, או לוותר כש"זה לא זה"? מה אם פשוט הייתי פחות אובססיבי, פחות עסוק בשאלות כמו "מה אם הייתי עושה אחרת"? האם יש בכלל טעם להישאב לתוך עולם שבו השאלות האלו נשאלות?

אני מטיל ספק בקיומה של תשובה נכונה. עבורי, הנוסטלגיה וההתרפקות על שאלות בנוגע לעתידים שלא התרחשו וקווי זמן דמיוניים מאפשרות התרה של רגשות לא־פתורים. הן גם מספקות צוהר רחב במיוחד ליפול דרכו לעולם של ספקות ובלבול. האיזון בין השניים, כמאמר הקלישאה, הוא במינון הנכון.

עד שאמצא אותו, אני ממשיך לתהות "מה אם", צילה תמשיך לצפות בתהליכים האהובים שלה ולהנהן, וזוגיות תמשיך להיות הנושא האהוב עלי להרהורים.

הוא נגמר אחרי שלושה דייטים מצוינים, כשהיא הבינה שאני לא מחפש זוגיות ושהלב שלי עדיין שקוע במערבולת. זה היה בליינדסייד מושלם: היא הזמינה אותי אליה ישר מן הריצה, כדי שאוכל להתקלח ואז נאכל דגים שהיא הכינה במיוחד בשבילנו, ואז – בזמן שאני מוציא עצם מהפה – הרביצה בי נאום תוכחה. מתברר שאני שולח יותר מדי הודעות, אבל מצד שני שהיא "אישה עתיקה" ואני לא מספיק מחזר ורומנטי; וגם שזה לא לעניין לצאת לדייטים ולהגיד שאני לא מחפש כרגע זוגיות כי "יש זמן נורמלי להתאבל על פרידה" ו"צריך לקחת פרידות למקום חיובי". מעניין מה היה קורה אם הייתי סוכר את הפה ופשוט נותן לדברים לקרות, במקום להגיד מפורשות איך אני מרגיש.

9

השידוך השלישי שחבר שידך לי קרה כשנכנעתי אחרי חודשים של שתדלנות מצידו: "אתה חייב לצאת איתה, היא ליאור בבת".

היא באמת היתה אני בגרסת אישה, והיה לנו ממש כיף, אבל מתברר שלצאת עם עצמך זה לא כזה תענוג גדול וחשבתי שנסתדר יותר כחברים מאשר כבני־זוג. המחשבה הזו התאימה במדויק לעובדה שהיא היתה תמונת מראה למצב שלי רק כמה חודשים קודם לכן, והתנצלה בפניי שלמרות שנורא כיף ביחד, היא מתגעגעת לאקס שלה, הפליט הסורי, והיא רוצה לנסות לחזור אליו. ואני, מי אני שאעמוד בדרכה של אהבת אמת בין יהודייה ירושלמית למחמוד החלבי?

כשמסיטים את הווילון והחדר נשטף באור השמש, קשה להבחין אם מנורת הלילה עדיין דולקת. כל

בסוף היא חתכה ממני אחרי הדייט, כי אני לא מספיק מאופס על עצמי בתור גבר בן 27. מעניין איזה מין אדם הייתי אם הייתי "מאופס".

7

גיליתי ששידוכים עובדים הרבה יותר טוב מאשר טינדר. השידוך הראשון (והכי מוצלח) שחבר עשה לי מאז הפרידה והמערבולת היה עם בחורה מקסימה כל כך, שכבר מן הדייט הראשון שהתפקשש כי לא שמרו לנו את השולחן, היה ברור שזה הולך להיות קשר אמיתי. התחלה כזו עדינה ונעימה, חיזור כמעט נערי של גישושים עדינים, איסוף עם הרכב, פגישה בנתניה באמצע הדרך, סטיקרים עמוסי רמיזות בווטסאפ, הליכות בטיילת, האקוודוקט בקיסריה, ארוחות בוקר, שרימפס בכל מקום, פתיקים חמודים – הכול היה מושלם על הנייר.

חבל שהלב שלי עדיין היה קשור בכבלי פלדה למישהי אחרת ששכחה ממני מזמן, ושהצל שלה האפיל על כל הרגעים המתוקים בקשר הזה. אפילו את הצל הזה היא הסכימה להכיל וכשדיברנו על זה, היה נדמה שעצם השיח יאפשר לנו לעבור את המשוכה הזו ביחד. אבל הוא לא.

בסוף זה נגמר כי הרגשתי שאני משלה אותה, והבקשה שלה שפשוט ננסה, שהיא מוכנה לקבל את זה שייקח לי זמן, נתקלה בסירוב קר מצדי. אני זוכר איך ליוויתי אותה לרכבת בדממה הכבדה ביותר שאפשר לדמיין, ושחשבתי לעצמי כל הדרך מה היה קורה אם רק הייתי מנסה. מה כבר היה להפסיד?

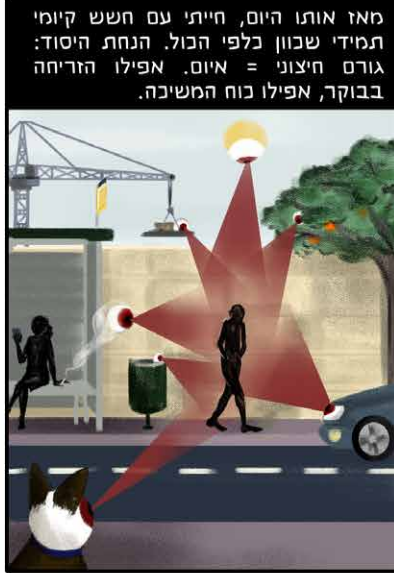
8

השידוך השני שחבר שידך לי היה עם מישהי שלטענתו היתה מיד אחרי פרידה ולא מחפשת שום דבר רציני.

אני האיש הכי אמיץ בעולם.

זאת יכולת מדויקת מאוד: אני יודע בערך מאה אלף דרכים בהן כל תרחיש אפשרי יכול להשתבש. בדרך כלל 99,000 מתוכן נגמרות במוות, והרבה פעמים האחרות גרועות אפילו יותר.

מאז אותו היום, חייתי עם חשש קיומי תמידי שבזמן כלפי הכול. הנחת היסוד: גורם חיצוני = איום. אפילו הזריחה בבוקר, מפילו כוח המשיכה.

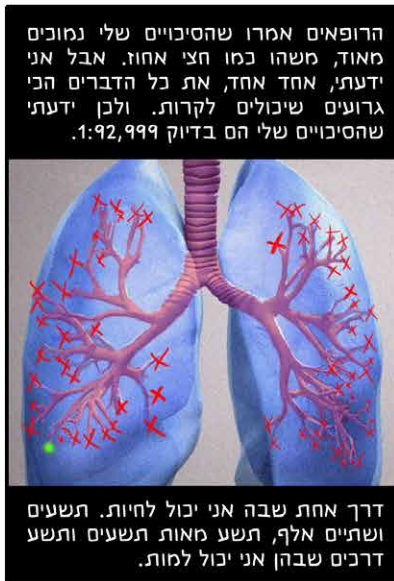

הייתה לי ילדות מאושרת וקצרה מאוד. היא נגמרה כשהייתי בן ארבע וחצי, ב-18 באוקטובר 2002, כשניסיתי ללטף דבורה והיא עקצה אותי בכף היד.

חשבתי שאני הולך למות. אתה יכול לדעת שאתה אלרגי לדבורים רק אחרי שאתה נעקץ בפעם השנייה, אז אני חש סביבן פחד אימים גם היום.

קראתי באינסטגרם ציטוט מטומטם. "אומץ הוא לא העדר הפחד, אלא היכולת להתגבר עליו".

הרופאים אמרו שהסיכויים שלי נמוכים מאוד, משהו כמו חצי אחוז. אבל אני ידעתי, אחד אחד, את כל הדברים הכי גרועים שיכולים לקרות. ולכן ידעתי שהסיכויים שלי הם בדיוק 1:92,999.

חייתי ככה עד גיל שבע עשרה, כשהכל השתנה שוב ב-18 באוקטובר 2015, יום ההולדת של האימה שלי. האיום בכלל היה גורם פנימי - אובחנתי כחולה בסרטן מתקדם, שכולל גרורות בריאות.

הן גילו לי בדיוק אילו סכנות עומדות בפניי בכל עת - ואני החלטתי לעשות כל מה שאני יכול לעשות כדי למנוע מדברים להשתבש: 92,999 פעולות נפרדות לסיכול הסכנות שאיימו על חיי בכל רגע.

אז היו לי סיכויים של 1/93,000, והחלטתי ללכת על האחד, כי לא הייתה לי ברירה. לא הפסקתי לחוש אימה מוחלטת בשום שלב, אבל רתמתי את החרדות למטרות שלי עכשיו.

דבילי, כי משתמע ממנו מתמטית שאם אני מפחד כל הזמן מכל דבר, פי אלפי מונים מכל אדם אחר... אני האיש הכי אמיץ בעולם. אפילו אם אני חי חיים שגרתיים וממוצעים לחלוטין.

זה היה המשחק המסוכן ביותר בעולם.
 רבים מהצעדים שלי העלו סיכונים נוספים, והיה צורך להתמודד גם איתם - כל מהלך דרש לפתור בעיות רבות באחת.

המשכתי לחשוש לחיי בכל שלב, והמשכתי למקסם את סיכויי ההצלחה שלי, שהמשיכו לעלות.

הבחירה בחרדות שלי בתור המצפן לדרך הקפיצה אותי לאחד מול עשרים ושבע אלף. נשעברתי בהצלחה מסחררת ובהלה מוחלטת את סדרת ההקרנות, זכיתי במחד ל-3,600.

ובל מה שיכול להיות לי אי פעם.

סכום ההימור היה כל מה שיש לי

אחד לשבעה.

אחד לאחד-עשר;

אחד לשמונה-עשר;

ואז מול אחד
לארבעים ואחד;

נאבקתי להשתקם
בסיכוי של 1:73,
נלחם בשניים
ומצווח בפאניקה;

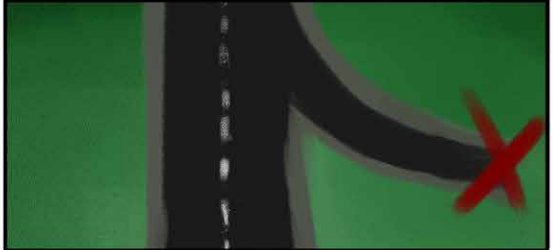
לקראת הניתוח
הייתי ב-1:209,
כמעט חצי האחוז
שהבטיחו לי.

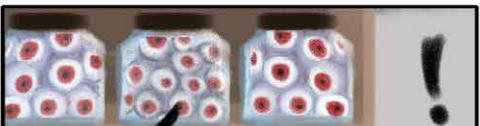
היום הרבה יותר טוב. האימה, הקללה שלי, הייתה לכוח-על. אולי אחרי הכל יש משהו בשילוב של עקיצות חרק וקרינה רדיואקטיבית. אני כבר יודע אילו חששות דורשים טיפול מידי, ואילו חזיונות-סייט יכולים לחכות או אפילו לזכות בהתעלמות.

צפיתי במספרים יורדים עד שלבסוף נצחתי. עד האחד לאחד שלי, שמלווה אותי גם היום - כשהדבר היחיד שיכול עוד להשתבש הוא האפשרות הבלתי נמנעת שהמחלה עוד תחזור יום אחד.

דרך אחת שבה אני יכול למות. דרך אחת, מתפצלת עד אינסוף, שהיא כל הדרכים שבהן אני יכול לחיות.

כי אם יש משהו אחד בעולם הזה שאני יודע שהוא נכון, זה איזה ציטוט מטומטם באינסטגרם, שאומר שאני האיש הכי אמיץ בעולם.

אני עדיין מרגיש כמו פחדן, כי לרוב אני בוחר לסלק רק חששות מעטים, אבל הפכתי למנטרל חרדות מקצועי - ואני מנסה לעזור לאנשים אחרים לעשות אותן דבר, להביס את הפחדים שלהם.

הסיפור שאמיר כתב והמיר לקומיקס אויר על ידי נעם למען העיתון. הוא מבוסס על סדרת ניתוחים שעבר כשחלה בסרטן ב-2014, שלא גררה גרורות, הקרנות או כימותרפיה, אלא "מה אם" ארוך שנים. השניים הם תלמידי התכנית ובית הספר למדעי המוח, ונישאו בשנת 2021.

מוקדש לד"ר דרור ליון וד"ר יאיר גורצ'ק.

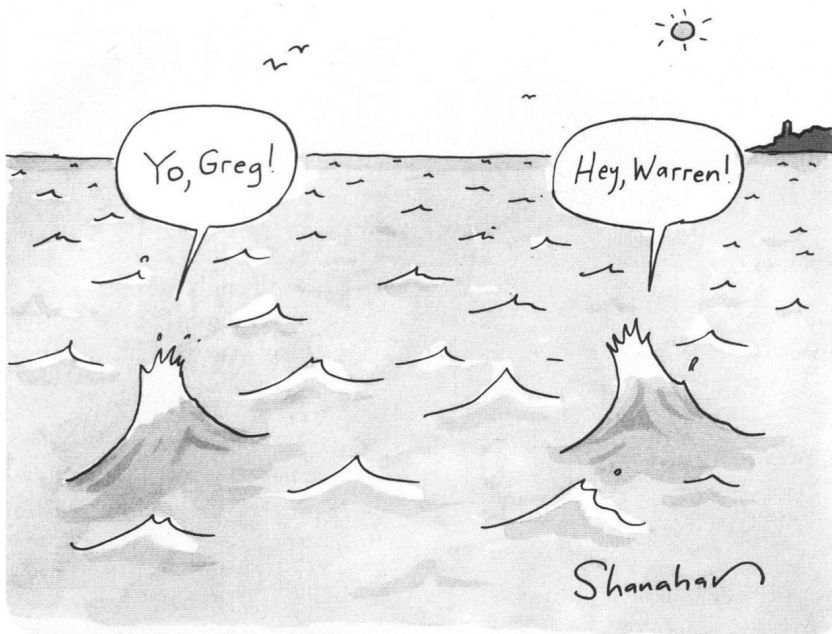
מה אם עובדות הן תהליך?

על יחסים עם הסביבה בראי ההכרה והחוויה

אריאל שנדר

על העובדות/ זלדה

נפְּשֵׁי אוֹמְרֵת:
 הָעֲבָדוֹת מְסַתֵּירוֹת אֶת הַיָּם.
 חוֹשֵׁי אוֹמְרִים:
 הָעֲבָדוֹת אֵי בְּאוֹקְיֵנוֹס.
 נפְּשֵׁי אוֹמְרֵת:
 הָעֲבָדוֹת חוֹמָה סְבִיב הָאֲנִי.
 חוֹשֵׁי אוֹמְרִים:
 הָעֲבָדוֹת חֵלוֹן מוֹאֵר בְּחַשְׁפָּה.
 צֹהֵר לְפָנֵימִינֵי.
 וּמֵאֵז וַיִּמְעוֹלֵם אוֹמְרֵת הַתְּהוֹם:
 הָעֲבָדוֹת אֲרִיָּה
 שׁוֹאֵג בְּחָלָל
 קָיָם
 קָיָם
 קָיָם.

ומכאן נקרא הצטמצמות. רואים ביטוי מובהק למגמה זו כשבעל חיים אחד אוכל בעל חיים אחר. בעשותו כן, הוא מצמצם את הקיום הפיזי של האחר לתוך האורגניזם שלו. מגמת ההתפשטות, לעומת זאת, מבטאת את ההקרה למען האחר. את הנטייה להיפתח אל הסביבה באלטרואיזם אינטואיטיבי וטבעי. הדוגמה המתבקשת היא כמובן, העמדת צאצאים. כל יצור שמתרבה, בסופו של דבר, מטה את המשאבים שלו למשהו מעבר לו עצמו. אך בטבע ישנם ביטויי התפשטות מובהקים אף יותר בסמליותם: מטריפיגיה (Matriphagy), למשל, היא תופעה הקיימת בקרב כמה קבוצות בעלי-חיים, שבמהלכה האם מאכילה למוות את צאצאיה באמצעות גופה¹.

המינוחים האלה עשויים לבלבל אינטואיטיבית, המשמעות של המילה "התפשטות" נוטה להתפרש כאקט של התפרסות העצמי והשלטתו על יותר מרחב – אקט המאפיין

אותו עם הסביבה שבתוכה הוא נמצא ומנגד, הכוח ההכרתי, מרחיק את האדם מן הסביבה, מאפשר לו להתבונן עליה ממרחק – מחוץ לחוויה – ולהבין אותה (או יותר מדויק, לחשוב שהוא מבין אותה). במילים אחרות, החוויה פירושה להיות ברגע במובנו העמוק ביותר של הביטוי. להתקיים באופן בלתי מתווך או מעובד. משכך, היא אינה "מוכרת", אלא פשוט ישנה. ההכרה, מנגד, מהווה יציאה מהחוויה האין-סופית והמשגתה על מרכיביה, פרטים-פרטים, שאותם היא מסדרת ולהם היא מעניקה צורה מושכלת.

שני הכוחות האלה, לפי גורדון, הם ביטויים אנושיים לשתי מגמות יסוד בעולם הטבע. למגמה אחת גורדון קורא "התפשטות", ולשנייה "הצטמצמות". הצטמצמות מתארת את הנטייה של אינדיווידואלים בטבע לנכס לתוך עצמם את מה שנמצא סביבם. זה אלמנט של צמצום – ממוקד אגו ואינדיווידואל – של הסביבה לתוך,

ל' ד. גורדון היתה חסרה מילה, אז הוא לקח יוזמה. החיים, לשיטתו, הם לא רק כוח קוסמי גדול אלא גם כוח השגה גדול, שהוא היסוד לכל ההשגה האנושית. מן העבר האחד ישנה חוויה (הטבע האין-סופי, מה שנקרא – החיים עצמם) ומן העבר השני – הכרה (כל מסגור הכרתי של החיים עצמם). אבל איך עוברים מן הגדה האחת לשנייה? איך מתוך החוויה העולמית, מגבש האדם את הכרתו? גורדון טבע את המילה חוויה, הלחם של המילים "חיים" ו"חוויה" כדי לתאר את החוויה מבעד לחיות האנושית. החוויה מהווה מעין שילוב של being ושל experience, שכן היא מגלמת יותר מאשר את ה"ניסיון" הגלום ב־experience, ומוסיפה לו את ההיבט האנושי הנוכח, החי, כשהוא אחד עם החוויה.

החוויה, לצד ההכרה, היא מוטיב מרכזי בהגותו של גורדון ושתיהן יחד מהוות שני כוחות שמפעילים את האדם. הכוח החווייתי מאחד

הטעות שלו, ושל 90% מן ההגות הביקורתית העכשווית, לשיטתו, היתה להאמין שאין דרך אפקטיבית לבקר את קיומם של עניינים שבעובדה מבלי להתנכר להם, ולהתקרב, במקומם, לתנאים – העובדתיים – שקדמו להם וכוננו אותם (פטריארכיה, קולוניאליזם, קפיטליזם, כוח וגו'). אבל המשמעות של האמונה הזו כללה קבלה נאיבית מדי של מהם עניינים שבעובדה. אמונה עיוורת בפתרון המצער שירשנו מן הפילוסופיה של קאנט.

הביקורתיות לא היתה מספיק ביקורתית, למרות הניסיונות הקדחתניים שלה, כותב לאטור, במאמרו "Why Has Critique Run out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern".⁶ המציאות לא מוגדרת על ידי "עניינים שבעובדה" (Matters of fact). עניינים שבעובדה הם לא כל מה שמרכיב את החוויה. הם בסך הכול חלק נצחני, פלקטי ופוליטי, של מה שהוא קורא לו "עניינים חשובים" (Matters of concern)⁷ (ותתקבוצה ממה שהוא קורא לו "מצב הדברים" (state of affairs)). מאפיין כלשהו של הרוח הביקורתית שלח אותנו בנתיב הלא-נכון. המטרה אף פעם לא היתה להתרחק מן העובדות, אלא להתקרב אליהן. לא להילחם באמפיריציזם אלא להפוכו, לחדש אותו. לאטור טוען שדרכה של הרוח הביקורתית לחדש את עצמה ולהיות רלוונטית שוב עוברת בטיפוח ריאליזם עיקש כלפי החיים, אך ריאליזם המתמקד ב־Matters of concern ולא Matters of facts. ריאליזם חווייתי.

להבהרת הנקודה, לאטור מציג במאמרו את האטימולוגיה המפתיעה של המילה thing – "דבר". בכל השפות האירופיות, לרבות רוסית, יש קשר חזק בין המילים המבטאות "דבר",

לאדום? למה הר ולא פסגה? מהו חולי? האם המחמו"דים שתוכננו והוכנו – אך התבטלו בשל שביתת הסגל הבכיר – עדיין מחמו"דים? מבלי לזלזל בחשיבותו, נראה שלא ייגרם נזק משמעותי אם השאלות האלה יוותרו, לפחות בינתיים, ללא מענה. עם זאת, קבוצת החוקרים שבנדון לא חשבו אותו דבר לגבי שאלות על מושג המין הביולוגי. יחד עם הכרה בחשיבותה של ההגדרה הסגורה הזו, הם סברו שהיא מזיקה, בראש ובראשונה בשל הכתם העיוור שליווה מחקרים שנשמכו עליה ככלי מושגי. סטנדרט מחקרי זה, לשיטתם, הוביל את החברה להערכת־חסר אומללה של איום ההכחדה ההמונית שאנו נכנסים עתה אליה. כלומר, בניגוד ל"אדום" או ל"הר", הם ראו חשיבות בהתמקדות ברצף שהמושג "מין ביולוגי" נשען עליו, ולבחון האם הפיקסציה על הקטגוריה הזו – בביולוגיה ובתרבות – מעודדת הבנה ושיחה, וכיצד היא מותחת את הגבולות הפלנטריים.⁵

חרף עמימותו, כמובן שקטגוריות מושגיות רבות, כמו אלה המנויות לעיל, בעלות חשיבות שלא ניתן להפריז בה. מהלכים ביקורתיים שנועדו לערער על ההיבט היציב והחתום של מושגים – מוחשיים ולא־מוחשיים – נוטים למדרון חלקלק שמוביל, מהר מאוד, ליעדים מסוכנים. הפילוסוף הצרפתי ברונו לאטור, נתפס בעיני רבים – כפי שהוא מעיד על עצמו – כמי שהקדיש חלק נכבד מההגות שלו לאתגר את האובייקטיביות והסטטיות שאנו נוטים לייחס לעובדות, ובמיוחד לעובדות מדעיות. לצורך העניין, לאטור יהיה החוקר שישאל, מזה אדום? אבל למעשה, אם אני מבין אותו נכון, הרבה יותר מכך. הביקורתיות של לאטור לא מתמקדת בפרדוקס הרצף במובנו המושגי הצר – "פרדוקס הערמה, (אין נקודה אחת מובחנת שבה כתום נהיה אדום, ולכן אין דבר כזה קיום בלתי תלוי של אדום – או של כל דבר אחר)". הביקורתיות של לאטור צוללת מעבר לעמימות המושגית, היא חותרת תחת האמונה, שישנה מציאות בלתי תלויה ובלתי נגישה, "נואומנה", כפי שכינה אותה עמנואל קאנט.

בתחילת דרכו, ביקש לאטור להראות כיצד גם העובדות היציבות ביותר – האמת המדעית, האוניברסלית – אינן טבעיות, כלומר תוצר של סיפור־על אחד אובייקטיבי, עצמאי ויציב, אלא תוצר של המפעל המדעי כמפעל חברתי, הממומן ומכוון על ידי אידיאולוגיות ומניעים פוליטיים. אבל את הסיפור הזה אנחנו מכירים, שמענו אותו כבר. בצומת הדרכים הזו, שמתגלה עם עצם ההבנה שהעובדה אינה טבעית, לאטור מכיר, בשלב מאוחר יותר, בכך שהוא טעה.

דווקא את מגמת ההצטמצמות. באופן דומה, "הצטמצמות" נשמעת לנו כסגפנות, ביטול עצמי – איכויות המתכתבות עם האלטרואיזם של מגמת ההתפשטות. אך המסגור הזה אינו מדייק לכוונותיו של גורדון, כפי שאני תופס אותו. בחינת מגמת ההצטמצמות ומגמת ההתפשטות בראי ההכרה והחוויה עוזרת בהבנתן: השגה חווייתית אולטימטיבית, היא מצב שבו האדם מתפשט בתוך החוויה העולמית, כשהאני אינו נפרד מתנועת החיים, אלא הוא מאוחד עם "הכול האין־סופי וחי בכול האין־סופי".² כפי שניתן להכיר באם העכבישה, המעמידה את גופה לצורך האכלת צאצאיה כמי שמבטלת את עצמה, ניתן להכיר בה גם כמי שמזהה את עצמה כמשהו שאינו נבדל מצאצאיה. קיומה הפיזי הוא אחד עם תנועת החיים, הנגלית בדוגמה זו בצורך של צאצאיה בתזונה. הכוח ההכרתי, מנגד, חותר נגד התנועה הזו. ההכרה מייצרת מן התנועה סגמנטים, מצמצמת אותה לכדי קטגוריות, כלים לשימושנו. ההכרה היא כלי אנליטי ויעיל וגורדון לא מערער על חשיבותה ועל נחיצותה, אלא מבקר את מרכזיותה. טענתו היא שהאדם המודרני מפעיל את הצמצום, אותה קטגוריזציה, הרבה יותר מאת ההתפשטות. האנושות, בהתאמה, מחושבת ורציונליסטית יתר על המידה ביחס שלה לעולם, שאותו מתאר גורדון כ"ים של תנועה, ים רותח רתיחה עולמית".³

מסגור יותר עכשווי ופחות פואטי לכוח ההכרתי – או יותר נכון, לפרשנות שלי אותו – מצאתי בהקדמה לאסופת מאמרים שפורסמה בשנה שעברה:

"Homo sapiens compulsively create and label categories—of things and even of ideas. We identify and give names, for example, to mountain peaks, rocks, languages, religions, behaviors, books, subatomic particles, elements, and living creatures. By placing a semblance of order upon what otherwise might be inchoate complexity, communication becomes easier."⁴

מבין כל הקטגוריות שהאדם הספיק לייצר, בחרה קבוצת החוקרים הבין־תחומית שהשתתפה בכתיבת הספר להתמקד בקבוצה מין ביולוגי (species). מינים, כפי שהם מבהירים, הם בסופו של יום שלבים שרירותיים בתהליך אבולוציוני מתמשך של התבדלות אוכלוסיות. כמו "אדום", "חולה", "הר", "סימנירים מודרכים" וכל קטגוריה מושגית אחרת, גם מין הוא, בפשטות, חתיכה גסה של רצף בעלת גבולות עמומים. מתי כתום נעשה

מתאר את היחס ספציפית בין "האני" לחוויה, כפי שהשתמשת בו לעיל, אלא את היחס בין כל מה שמושג על ידי ההכרה לחוויה. שם.

Mishler, B. D., & Swartz, B. (2023). Speciesism in biology and culture how human exceptionalism is pushing planetary boundaries. Springer Nature Switzerland AG.

Jaramillo, F., & Destouni, G. (2015). Comment on "Planetary boundaries: Guiding human development on a changing planet." *Science*, 348(6240), 1217–1217. <https://doi.org/10.1126/science.aaa9629>.

Latour, B. (2004). Why has critique run out of steam? from matters of fact to matters of concern. *Critical Inquiry*, 30(2), 225–248. <https://doi.org/10.1086/421123>.

התרגום ל"עניינים חשובים" לא מספק בעיני, כי ההגדרה "חשובים" נקבעת, לפחות לתחושת, לפי קריטריונים חיצוניים אובייקטיביים, באופן שחוטא לרעיון שלאטור מבטא. המילה Concern, לעומת זאת, נקבעת לפי קריטריון פנימי, דינמי, ודמוקרטי יותר.

DEVIN GRIFFITHS AND DEANNA K. KREISEL, Introduction: Open Ecologies, *Victorian Literature and Culture*, Vol. 48, No. 1, pp. 1–28. Cambridge University Press 2020.

3 ש"מוצא המינים" ביטא: קיומה של מערכת יחסי גומלין בין המינים. כך נולד המושג אקולוגיה.⁸ הפנמה מלאה שלנו בתוך מערכת יחסי הגומלין הזו, אני חושב, עוזרת להבין יותר לעומק את הכוונה של לאטור ושל גורדון. "עניינים שבעובדה" (או הכוח ההכרתי) אינם ערכים טבעיים שקודמים לחוויה שלנו, אלא להפך. מגמת ההתפשטות והצמצום תומכת בפרשנות הזו. הרי מה מגלם יותר את הצמצום, מאשר גישה ביקורתית, שמתוך ביכור האמונה שלך, מבקשת לשמוט את השטיח מתחת לכל מי ש"לא יודע את העובדות"? ומנגד, מה מבטא יותר את מגמת ההתפשטות, מאשר מפגש אופקי ואמיץ, דווקא עם מי שיחסי הגומלין שלך איתו זקוקים לרכות? לא מתוך רצון להשתכנע בעובדות שיש לסביבה לספר לך או מתוך רצון לשכנע את הסביבה בעובדות שלך. אלא מתוך הבנה מתמסרת שאתה, בפשטות, זקוק לה, ותלוי בה?

הערות

1 להרחבה על תופעה זו, ראו איילת שביט, אחד בשביל כולם? עובדות וערכים בוויכוח על האבולוציה של האלטרואיזם, 2008. על הדוגמה הזו בפרט – ועל הרחבת דעת בכלל – אני חב תודה לפרופ' יובל ג'ובני.

2 הציטוט, כמו גם כל הגותו של גורדון המתוארת בטקסט זה, לקוחה מאהרון דוד גורדון, האדם והטבע, הגיונות וחלומות של קיצוני, עורכים: יובל ג'ובני ורון מרגולין, 2020. הציטוט המקורי אינו

והמילים המבטאות "אסיפות מעין-משפטיות", או "כנסת". הכוונה למוסדות משפטיים-עממיים, שהיוו בזמנו, באותן הטריטוריות, במה ציבורית למפגש ולהתדיינות בשאלות ערכיות בעלות חשיבות ציבורית. באיסלנד, למשל, נטען כי הפרלמנט הנוכחי הוא הוותיק ביותר בעולם. השם שניתן למוסד זה הוא althing. במדינות סקנדינאביות נוספות, אפשר לבקר באסיפות כנ"ל שמכונות thing או ding. לאטור מדגיש כמה מרגשת העובדה, שהמונח הבנלי ביותר שנועד לתאר את מה שנמצא שם בחוץ, שהוא "דבר" ללא עוררין, מעבר לכל ספק, מעל לכל ויכוח, הוא גם האתר העתיק ביותר שבו האבות הקדמונים, באותן טריטוריות, התדיינו בניסיון ליישב את הוויכוחים ביניהם. ה-"thing" הוא מן העבר האחד, האובייקט העצמאי, הדבר החיצוני, ומן העבר השני, סוגיה פנימית המוכרעת במפגש חי, נוכח. במילים אחרות, אותה המילה – Thing – מבטאת הן Matters of fact והן Matters of concern.

ההשפעה האופקית וההדדית שמתוארת במפגש שמציע לאטור, הזכירה לי את הנסיבות שקדמו לטביעת המונח "אקולוגיה". כשצ'ארלס דרווין פרסם את מוצא המינים, הוא חתר תחת עובדה ותיקה ואיתנה, והיא הסדר האלוהי. הרעיון שהטבע מאורגן לפי מערכת של אינטראקציות אופקיות – ולא אנכיות – הצית תפיסה אונטולוגית רדיקלית וחדשה. כה חדשה, עד שעלה צורך להמציא מילה שתבטא את העיקרון הרדיקלי

רישיון להורות, כבר הוצאת?

להיות הורים זו משימה קשה ומורכבת, המשפיעה לאין שיעור על יכולתם של ילדים לממש את זכויותיהם לחיים, לבריאות, לחינוך. כדי להגן על הזכות הבסיסית להורות, מדינת ישראל ממעיטה להתערב בתא המשפחתי, גם במחיר פגיעה בעקרון טובת הילד ובאמנה לזכויות הילד – אמנה שעליה חתמה לפני יותר מ־30 שנה, אך טרם קיבלה ביטוי בחקיקה. בתחומי חיים אחרים המדינה אינה חוששת להתערב – אנו נדרשים לעבור מבחנים והכשרות כדי לקבל רישיון נהיגה, רישיון לנשק או רישיון לעיסוק במקצועות שונים. אז מה נדרש כדי שיוצא גם רישיון להורות? כנראה שמדריכי הורים, אנשי טיפול ובתי משפט יהיו מעט פנויים יותר

יערה לב

הזכות להורות או עקרון טובת הילד?

הזכות להורות היא זכות בסיסית, המצויה ביסוד כל היסודות של קיום המין האנושי (משפחה חדשה נ' הוועדה לאישור הסכמים לנשיאת עוברים, 2001; נחמני נ' נחמני, 1995). זכות זו נגזרת מחוק יסוד חופש האדם וחירותו ומזכותו של כל אדם למימוש עצמי (עדאלה ואחרים נ' שר הפנים 2003 – דברי השופט ברק) וכיוון שההורה הינו האפוטרופוס הטבעי של ילדו, זוהי זכותו החוקתית להחזיק, לגדל ולחנך את ילדיו כרצונו (חוק הכשרות והאפוטרופוסות; פלוניס נ' אלמוני, 1993).

ואולם, אל מול הזכות להורות ולאוטונומיה הורית מצוי עקרון טובת הילד; מדינת ישראל חתומה על אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד (1989) הקובעת את זכותו של הילד לחיים, לחינוך, לבריאות ועוד. נוסח האמנה קובע כי "יש להבטיח לילד הגנה וטיפול ככל שיידרש לטובתו, תוך התייחסות לזכויות ולחובות הוריו, אפוטרופסיים חוקיים או אישיים אחרים האחראיים משפטית לו או לה, ולשם כך יינקטו צעדים מתאימים, חוקתיים או מנהליים" (ס'3ב לאמנה, תרגום חופשי).

כלומר, במערכת המשפט בישראל קיים מתח תמידי בין הזכות להורות לבין טובת הילד: כשמופרות זכויות הילדים במשפחה, נשאלת השאלה – כיצד על המדינה לפעול כדי ליישם הלכה למעשה את זכויותיהם של הורים אל מול זכויות ילדיהם? מה צריכה להיות חלוקת האחריות בין ההורים למדינה בהבטחת יישומן של אלה?

ועד כמה יכולה המדינה להתערב באוטונומיה ההורית?

במבט ראשון ניתן לטעות ולחשוב שהמדינה נוטה להגן על זכויות ילדיה: אחד העקרונות המנחים בחקיקה הישראלית הוא עקרון טובת הילד (קפלן, 2001); ברבות השנים מדינת ישראל הקימה מוסדות חינוך המבטיחים את חינוכו של כל ילד ונער לפי חוק חינוך חובה, חוקקה חוקים המגינים על ילדים מפני התעללות וניצול כלכלי או מיני ואף החלה לקחת חלק בהחלטות רפואיות של הורים ובענייני משמורת; המשפט הישראלי מגדיר את חובות ההורים לילדיהם (ס'15 לחוק הכשרות; המלצות ועדת שניט), ומחזיק בכוח לבטל את הזכות להורות ולהוציא ילד מחיק הוריו (בהתאם לחוק הכשרות, ס'27).

ואולם, גם היום – יותר מ־30 שנה לאחר החתימה על האמנה לזכויות הילד – טובת הילד נותרה בגדר נורמה שאינה מעוגנת בחקיקה. למרות המלצותיהן של ועדות שונות (המלצות ועדת רוטלוי, המלצות ועדת שניט) השימוש בעקרון טובת הילד לוקה בחסר ויוצר אשליה של הגנה מקיפה וממשית על שלום הילד – כשבפועל לא מוצעת לילד אלא הגנה חלקית בלבד (רונן וגילת, 2016); אף על פי שזכויות ההורים אינן מוחלטות ומוגבלות על ידי זכויות הילד וטובתו, התערבות המדינה נעשית רק במקרים חריגים, כשהורה כבר לא ממלא את תפקידו או כשמתעוררת מחלוקת בין ההורים (פלוניס נ' אלמוני, 1993); תסקירי מסוגלות הורית, המבקשים לבחון את איכות ההורות, מוזמנים רק כשכבר נדונת מחלוקת

בבתי משפט (בעיקר סביב משמורת הורית); ואין צורך בקבלת רישיון או אישור אפריורי מן המדינה טרם הפיכה להורים בלידה טבעית (בניגוד לקבלת רישיון נהיגה, רישיון לעסוק במקצועות בריאות ועוד). מכאן, שההתערבות נעשית לרוב לאחר מעשה, באופן חלקי ומאוחר מדי.

הצורך בהכשרות הורים

להשפעת ההורים על בריאותם ועל התפתחותם של ילדים יש השלכות רחבות שנחקרו רבות לאורך ההיסטוריה. דוגמה אחת מיני רבות לכך היא מחקריו של ג'ון בולבי (Bowlby, 1951) המצביעים על ההתקשרות בין תינוק לדמות ההתקשרות כגורם משמעותי על חי הילד. סקירה בשני חלקים שערכה ד"ר תמר ארז (2012, 2011) מבקשת להצביע על השפעת ההורים (מעבר לתרומתם הגנטית) על ההסתגלות הבית־ספרית של ילדיהם, על הבריאות הנפשית, על הכשירות החברתית, על החוסן הרגשי ועל הדימוי והביטחון העצמי. ההורים הם המבוגרים המשמעותיים ביותר בחיי הילד, המהווים מודלים לחיקוי בשבילו, המחנכים הראשונים והטבעיים, מנחילי ערכי תרבות והמתווכים בינו לבין העולם (שם; כהן, 2015).

בשנים האחרונות ניתן להבחין במצוקה הולכת וגוברת של הורים למלא אחר אחריות רבה זו: לפי נתוני מכון אדלר שדווחו בעיתון "מעריב", הגידול השנתי במספר האנשים שמגיעים ללמוד הנחיית הורים במכון אדלר עולה על 10% מדי שנה, וכיום מוסמכים במדינת ישראל יותר מ־5,000

המועצה לשלום הילד (2020). ילדים בישראל 2019. ישראל.

ויץ, כ. ס. (2018). ההורים החדשים: יותר ויותר פונים להדרכה ללמוד איך לגדל את ילדיהם. אתר מעריב. נדלה מתוך <https://www.maariv.co.il/lifestyle/health/Article-624228>

ועדת רוטלוי – הוועדה לבדיקת זכויות הילד. (2003-2004). דו"ח הוועדה. ירושלים, ישראל: רוטלוי, ס. ועדת שניט – וועדה הציבורית לבחינת ההיבטים המשפטיים של האחריות ההורית בגירושין. (2001). דו"ח הוועדה. ירושלים, ישראל: שניט, ד. כהן, ר. (2015). יש הורים להצלחה: השפעתם של הורים על למידה ותעסוקה. גדיש, ט"ו, 47-58. כנסת ישראל, מרכז החקירה והמידע, (2010). אמצעים לעידוד ילודה במדינות מפותחות – סקירה משווה. ירושלים, ישראל: אלמגור-לוטן, א.

מכון חרוב, הוועדה הציבורית לשינוי מדיניות ביחס לפגיעה מינית בתקופת הילדות. (2021). דו"ח הוועדה. ירושלים, ישראל.

משרד הרווחה והשירותים החברתיים, אגף בכיר קשרי חוץ ודוברות (2021). דו"ח חופש המידע לשבת 2020. ירושלים, ישראל.

פקלן, י. ש. (2001). מטובת הילד לזכויות הילד – ייצוג עצמאי של קטינים. משפטים: כתב העת של הפקולטה למשפטים, האוניברסיטה העברית בירושלים, לא(3), 623-692.

רוטלוי, ס. (2006). אחריות המדינה בקידום זכויות ילדים. המשפט: כתב-עת לענייני משפט, 22, 3-11.

חוק אימוץ ילדים, ספר החוקים § 1028 (התשמ"א-1981) חוק ביטוח לאומי, ספר החוקים § 1522 (התשנ"ה-1995) חוק הכשרות והאפוסטרופוסות, ספר החוקים § 380 (התשכ"ב-1962)

חוק הסכמים לנשיאת עוברים (אישור הסכם ומעמד היילוד), ספר החוקים § 1577 (התשנ"ו-1996) חוק העונשין, ספר החוקים § 864 (התשל"ז-1977) חוק יסוד חופש האדם וחירותו, ספר החוקים § 1391 (התשנ"ב-1992)

חוק נוער טיפול והשגחה, ספר החוקים § 311 (התש"ך-1960)

חוק תיקון לדיני משפחה (מזונות), ספר החוקים § 276 (התשי"ט-1959)

אמנה בדבר זכויות הילד, כתבי אמנה § 1038 (התשמ"ט-1989)

הצעת חוק זכאות בגין הדרכת הורות, פ/18/3060 (התשע"א-2011)

אוחנה נ' אוחנה. (2005). בע"מ 5750/03 משפחה חדשה נ' הוועדה לאישור הסכמים לנשיאת עוברים. (2001). בג"צ 01/2458

נחמני נ' נחמני (1995). ד"נ 2401/95 עדאלה ואחרים נ' שר הפנים. (2003). בג"צ 7052/03 פלוני נ' אלמוני. (1993). ע"א 2266/93

Bowlby, J. (1951). Maternal care and mental health (Vol. 2). Geneva: World Health Organization.

כנסת ישראל (2010) מצביעה על האופן שבו מנסות מדינות שונות להתערב בכל זאת בילודה, ולתמוך בהורות דרך מתן תמריצים כספיים התומכים בהורות: במדינות שונות כמו איטליה, צרפת ובריטניה כבר נעשה שימוש בנקודות מס, הנחות והטבות בבתי עסק למשפחות עם ילדים צעירים.

ואכן, במדינת ישראל נעשה ניסיון להתערב בצורה דומה בילודה טבעית, ולהציע הטבות מס דומות למי שישכים לעבור הכשרה מטעם המדינה; בשנת 2011 הוגשה הצעת חוק "זכאות בגין הדרכת הורות" (התשע"א-2011) שמטרתה להקנות כלים חינוכיים, בריאותיים ופסיכולוגיים להורים, באמצעות עידודם ליטול חלק בקורס הורות. במקור הצעה זו חייבה קבלת "רישיון הורות" לאחר השלמת הקורס, אך לאחר דיונים בראשות ד"ר יצחק קדמן והמועצה לשלום הילד, הוחלט לנקוט בגישה חיובית דווקא, שלפיה ההורים יקבלו הטבה בשווי חצי נקודת מס על השתתפות בקורס, בעבור הילד הראשון בכל תא משפחתי, עד הגעתו לגיל שלוש. כלומר, במקום לנסות להגביל את הזכות להורות ולכפות את ההכשרות ההוריות, מציעה המדינה הטבות למי שישכים לרכוש ידע מקצועי בתחום.

מה הלאה?

למרות הצורך הגובר בהכשרות הורים, וריבוי הפניות לאנשי טיפול ומשפט, מדינת ישראל מסרבת לפעול כדי להגן על זכויות ילדיה, ולעגן את האמנה לזכויות הילד בחקיקה. גם הצעת החוק להדרכת הורים נמצאת בסטטוס "הונחה על שולחן הכנסת לדיון מקדים" כבר יותר מעשור. אם תתקבל הצעה זו או הצעה דומה, תוכל מדינת ישראל להעניק להורים הזקוקים לכך הכשרה חינוכית אפרורית, ותיקח צעד קדימה בהגנה על זכויות ילדיה. היא לא תפר בכך את הזכות להורות – אדרבה, היא תסייע בכך להורים לממש את זכותם בצורה טובה ומלאה.

ביבליוגרפיה

ארז, ת. (2011). הורות כמשאב בהתפתחות בריאה, וכגורם מגן ובונה חוסן בקרב ילדים ובני נוער: סקירת ספרות מקצועית (חלק ב'). פסיכואקוטואליה, 29-21. גולן, ג. (מרץ 15, 2012). 40 אחוז מההורים: לחייב קבלת רישיון לגידול ילדים. אתר ישראל היום. נדלה מתוך <https://www.israelhayom.co.il/article/35150>. גילת, י. ש., & רונן, י. (2016). האומנם הגנת הילד ורוחת במשפט הישראלי. משפט ועסקים, יט(3),

מנחי ומנחות הורים על ידי המכון (ויץ, 2018); מסקר מכון אדלר לשנת 2020 עולה כי כרבע מן ההורים (24.2%) הביעו רצון לקבל בעזרה בגידול ילדיהם (שם); לפי סקר של המועצה לשלום הילד שעליו דווח בעיתון "ישראל היום" (גולן, 2012) יותר ממחצית מן ההורים הביעו צורך לקבל הדרכה בנושא הורות, וכ-40% מן ההורים הביעו תמיכה ברעיון המחייב קבלת רישיון לגידול ילדים, בדומה לתהליכי קבלת רישיונות אחרים המקובלים בתרבות כיום.

אין זה מפתיע, אם כך, שניתן לראות עלייה חדה בשכיחות המשברים והפגיעות בתוך המשפחה: מספר הילדים המצוי בסיכון ישר/משפחתי הכפיל עצמו מאז שנת 2000, והגיע בשנת 2018 ל-337,980 (המועצה הלאומית לשלום הילד, 2019); מספר התסקירים לסדרי דין שהוזמנו בשנת 2020 עלה ל-27,687 ל-22,047 משפחות (ביחס ל-26,000 תסקירים ל-20,600 משפחות בשנת 2019, משרד הרווחה והשירותים החברתיים, 2021); חלה עלייה במספר התיקים הנפתחים בשל ניהול לקוי של משק הבית, בעיות בתפקוד האם/האב, בעיות יחסים בין הורים לילדים, הזנחה, אלימות בתוך המשפחה (שם); נמצא אף כי יותר מ-15% מן הפגיעות המיניות עד גיל 18 נגרמות על ידי הורה (מכון חרוב, 2021). הקושי ניכר, הצורך הולך וגובר – ולמדינה אין מענה לתת.

כיצד יכולה המדינה להתערב בילודה הטבעית?

בהיות ההורים המשאב הטבעי והתרבותי המוביל בחינוך ובגידול ילדים ונוער, קרי בפיתוח ההון האנושי, החברתי והלאומי, חשוב שהמדינה תשקיע בהעצמת ההורות (כהן, 2015). כשמדובר בהורות שמקורה אינו בלידה טבעית, דוגמת אימוץ, המדינה כן מצביה תנאים שונים למימוש הזכות: כמו, כיצד הזכות להורות ממומשת (ר' לחוק אימוץ ילדים התשמ"א-1981) מי כשיר להיות הורה (ס' עד ס'5) ואמצעים להגנה על שלום הילד (ס'28(כא)). השאלה המתעוררת היא, האם המדינה יכולה להתערב בצורה דומה גם כשמדובר בלידה טבעית?

כיום לא קיים רישיון להורות מכוח לידה טבעית באף אחת ממדינות ה-OECD. למרות ההתערבות הגוברת של המדינה באוטונומיה המשפחתית לאורך רצף הזמן (רוטלוי, 2006) הזכות להורות הינה זכות בסיסית, והתפיסה כיום היא שהמדינה יכולה להתערב בחיי המשפחה במקרים חריגים בלבד (פלונים נ' אלמוני, 1993). האם זה כך בכל העולם? סקירה משווה שערכה

דגו היה מכניס את הפנדל

רביד פרוזן

מה אם ברוך דגו היה מכניס את הפנדל? מה אם בגמר 2008, ב'4:4, כשלבית"ר נגמרו הבוועטים, במקום הכדור החלש לפינה הימנית שטברטקו קאלה הדף בקלות, הוא היה מגלגל לשמאלית? מה אם הוא היה משתהה רגע לפני הנגיעה בכדור, מטעה את קאלה, ובוועט חזק למרכז השער?

הפועל תל אביב זוכה בגביע. כולם רצים אליו, רוצים לגעת בו, רוצים שמשוה ממנו ידבק גם בהם, אבל הוא לא רואה אותם, הוא רץ בעצמו ליציעים של אוהדי הפועל. הם מיעוט, גם באיצטדיון, אבל עכשיו אפשר לשמוע רק אותם, גוש אדום, רוחש וחוגג. הם יודעים שהם לא ייצאו מפה בקרוב, שהמשטרה תעכב אותם עד השעות הקטנות של הלילה, שיש מי שאורבים להם בפינות החניונים, מלאי שנאה וזעם, שהכול יתמוסס עד מחר בבוקר – אבל דבר מאלה לא משנה הלילה. בפעם השנייה העונה, הפועל מונעת מבית"ר לזכות בתואר.

מצלמת הטלוויזיה מרפרפת על דרך בואטנג, מחמיץ הפנדל של בית"ר, ועל טוטו תמוז, ששוכבים על הגב בעיגול האמצע, הרגליים שלהם מצביעות לכיוונים מנוגדים, ועוברת לאלי גוטמן, מאמן המנצחת. שחקני בית"ר מתקרבים בהיסוס לקהל שלהם, ונענים בשריקות בוז ובמטחי קללות. מושלכים מצתים. כמה דקות אחר כך, כשיעמדו שפופים בתור למדליות, הם יקפידו שלא ללחוץ את ידו של שר הספורט, ראלב מג'אדלה. וואליד באדיר מניף את הגביע, והזיקוקים בצבע אדום.

בראיון שנערך כמה ימים מאוחר יותר, מנכ"ל בית"ר, איציק קורנפיין, אמר שהוא מתבייש בהתנהגות האוהדים בסיום המשחק. פורצת סערה; למחרת מתחם האימונים של הקבוצה נשרף. בחדר ההלבשה רוסס גרפיטי: "L.F. מוסרים ד"ש". גורם המקורב לבעלים, ארקדי גאידמק, מצוטט בתקשורת: "הבעלים רואה זאת בחומרה, יהיו השלכות חמורות". נציג הבעלים מכנס מסיבת עיתונאים ומודיע שהקבוצה למכירה. תקציב העונה הבאה יקוצץ למינימום. בעלי משרות ניהוליות מתבקשים לעזוב, לשחקנים בעלי המשכורות הגבוהות הוצע לבחון חלופות, חוזים של אחרים לא מוארכים. המועדון נקלע לסחרור. פתיחת העונה הבאה באמצע יולי מוטלת בספק. לעזרת המועדון נחלץ מושיע מפתיע: רובי ריבלין, יו"ר בית"ר לשעבר, נעתר לבקשת האוהדים ומודיע על התפטרותו מן הכנסת כדי לשוב לתפקיד. "לא יכולתי לעמוד מן הצד ולחזות בקריסת הקבוצה האהובה שלי. המטרה המיידית – איתור רוכש", הוא הצהיר.

הפרישה של ריבלין מן החיים הפוליטיים מותירה חלל במרכזי הכוח שלו בליכוד. לוואקום נכנסים אנשי "מנהיגות יהודית" של משה פייגלין, שמגיסיים את תמיכת אנשי ריבלין לשעבר. בפריימריז שנערכים בדצמבר לקראת בחירות 2009, פייגלין מגיע למקום הרביעי. בשתי העשיריות הראשונות של הרשימה, משובצים שבעה מנאמניו. בנימין נתניהו נחרד. הם אינם סרים למרותו; כל יום מביא עימו התבטאות קיצונית נוספת של אחד ה"פייגלינים", בכל יום

מתעוררת שערורייה חדשה. המפלגה צונחת בסקרים. בלית ברירה, נתניהו מזמן את פייגלין לפגישה חשאית. "זה מוכרח להיפסק! כך לא מנהלים קמפיין!" הוא זועם, והולם בשולחן. בן שיחו לא מתרשם. אנשי קדימה מחככים ידיים בהנאה.

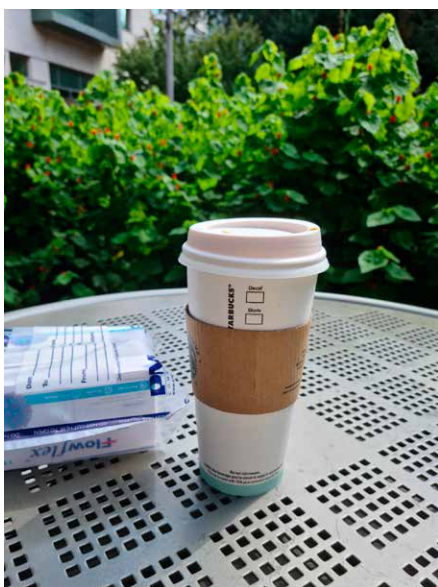
ערב הבחירות. בשעה עשר מתפרסמות תוצאות המדגמים: קדימה – 32 מנדטים, הליכוד – 23. הפעילים במטה קדימה לא יודעים את נפשם מרוב אושר. ב'11:00 ציפי לבני מתקבלת בתשואות, ומכריזה: "בתקופה הקרובה, נשאף להביא לעיצוב גבולות הקבע של מדינת ישראל, כמדינה יהודית וכמדינה דמוקרטית. נפעל לעשות כך במשא ומתן ובהסכם עם שכנינו הפלסטינים. זו משאלתנו, זו תפילתנו". ציפי לבני עומדת בראש ממשלת ישראל ה'32. את הקואליציה שלה מרכיבות קדימה, העבודה, ש"ס, יהדות התורה ומר"צ.

שנה לאחר מכן, לאחר משא ומתן ממושך בחסות הנשיא האמריקני הטרי, ברק אובאמה, חותמים לבני ומחמוד עבאס על הסכם קבע במדשאות הבית הלבן. המהלך זוכה לתמיכה ציבורית אדירה בקרב הציבור, ובאוגוסט 2011 ישראל משלימה את פינוי המאחז האחרון. ההסכם פותח את ישראל לעולם הערבי; נחתמים הסכמי סחר ועידוד השקעות. במאי 2012 איש עסקים סעודי רוכש את הפועל תל אביב מידי אלי טביב, ומעמיד את התקציב הגדול בהיסטוריה של המועדון. באפריל 2013, הפועל תל אביב אלופה.

מבחן הקפה הקר

מור דבשי

מה היה קורה אם הוא נעלם? כדי לענות על כך, כדאי קודם לתאר טוב יותר מה בדיוק נעלם, והאם הוא אכן נעלם. בעולם של רמפות, מעקות ושיפועים נעימים, לא אצטרך לבקש מחברים לא מספיק קרובים ומאנשים זרים להחזיק לי את היד כשאני מטפסת מדרגה. האינטימיות הכפויה והבושה ייעלמו. גם לא אבדוק יותר ב־ Streetview איך נראית הדרך למקום חדש, והאם אפשר להיכנס בקלות לבניין או למסעדה. במילים אחרות, האנרגיה שאני משקיעה בדאגה להנגשה פיזית ובחשש מהיעדרה תוכל להיות מופנית לדברים אחרים.

ב"דברים האחרים" האלה בדיוק טמון העוקץ: חלק מן המרכיבים שמייצרים את חוויית המוגבלות לא נעלמים גם בעולם שאפשר לשאת בו כוס קפה אל מעבר לאופק. גם המרכיבים האלה דורשים לא מעט מאמץ. נכון, לא אצטרך יותר לחשוש מעצם קיומה של ההנגשה, אבל עדיין אשגיח על עצמי כדי לא ליפול, אסתכל על המדרכה כשאני הולכת, ואתכנן את המסלול הקצר ביותר לכל מקום. 500 מטר לא מתקצרים פתאום רק כי יש לך משקה ביד, וכשאת מסוגלת ליפול אפילו מעמידה סטטית ליד הכיור, 500 מטר הם לא מרחק סתמי. גם שלוליות לא נעלמות, לא מן הרחוב ולא מסביבת המקלחת שלך.

מקומית, ביישום ובאכיפה. אבל הקפה הקר גם מסייע להדגים את המרכיב הסביבתי המשמעותי של מוגבלות. הפקולטה למשפטים כאן בתל אביב, למשל, עומדת בו בקושי רב – כדי לחזור ללובי מן הקפיטריה מבלי להזדקק ליד שמאל שלי, אני צריכה לצאת ממנו לחלוטין וללכת מסביב אל הכניסה הראשית. לכן לרוב תראו אותי יושבת עם קפה בקפיטריה, או מחבקת כוסות תרמיות בזוויות שהגוף האנושי לא אמור לתפקד בהן. תוצאה עצובה אף יותר היא שכפי שהגיע, כך הוא נעלם: הקפה של ימי רביעי בצהריים שנהגתי לשתות בטקסס נגנז כלא היה. קפה הוא אולי הגאה קטנה יחסית, אבל הוא מייצג היטב את האופן שבו מוגבלות נוצרת לא רק כתוצאה מלקות פיזית מסוימת, אלא גם, ויש שיאמרו שבעיקר, מתוך האינטראקציה שלה עם הסביבה, בכל פעם מחדש¹.

אלה לא הבחנות חדשות בלימודי מוגבלות, אולי אפילו להיפך. מתוך החוויה הפשוטה והכיפית הזו, של לשתות קפה קר בסתיו בלי לחשוב על זה יותר מדי, התחלתי לשקול אותן מחדש. מה אם העולם כולו היה עומד במבחן הקפה הקר? איך החיים שלי היו משתנים, מעבר לקפה בימי רביעי? ההתמודדות המתמדת עם היעדר הנגשה פיזית היא חלק משמעותי מחוויית המוגבלות שלי.

לקראת סוף הסמסטר שביליתי באוניברסיטת אוסטין שבטקסס, הגעתי לציון דרך משמח. זה לא היה ציון על מבחן או עבודה, אם כי הלילה שבו נשארתי ערה כדי ללמוד למבחן במשפט חוקתי אמריקאי לא יישכח בקלות. באחד מן הימים האחרונים בפקולטה, כשכבר התחלתי לחשוב על מה ייכנס למזוודה ואיך, הבנתי שהלכתי עם קפה קר ברחבי ה־Law School, כשאני מחזיקה אותו ביד שמאל. זה הישג לא־מבוטל: הפקולטה בטקסס בנויה משלושה מבנים המתחברים זה לזה, ובתוך כל אחד מהם שלל אולמות, גרמי מדרגות, מפלסים ומעליות. כיוון שאני לא יכולה להחזיק את הקפה הקר ביד ימין שלי, שמכווצת תמידית, אני צריכה להחזיק אותו ביד המתפקדת יותר. כתוצאה מכך, אני לא יכולה לפתוח דלתות או להחזיק במעקות כשאני מסתובבת עם שתייה ביד. כלומר, המשמעות של מבחן הקפה הקר היא שלצד כל גרם מדרגות היתה רמפה, או שיוכלתי ללכת בדרך חלופית ללא מדרגות, ושלצד כל דלת היה כפתור שיפתח אותה בעבורי. הכפתור המרובע היה גדול מספיק כדי שאוכל לחוץ עליו בהיסח הדעת ביד ימין או בעזרת המרפק של יד שמאל.

זה אולי נשמע כמו מבחן פשוט של נגישות פיזית, עניין טכני לחלוטין שקשור בתקינה

אולי בניגוד לכך, מסקנה נוספת היא שהנגשה היא לא פתרון קסם, ואינה מבטלת או מרוקנת מתוכן את המוגבלות.

השאלות האם אפשר "לפתור" מוגבלות, האם צריך לשאוף לכך והאם בכלל ראוי לחשוב על כך במונחים האלה הן מורכבות. מבחן הקפה הקר רחוק מלמצות אותן, ולמעשה לחלקן הוא אף עושה עוול מסוים. אך זה לא ערכו המהותי של המבחן, ולא בכך הוא צריך להימדד. הוא לא נועד לספק פתרונות, או אפילו לסייע בשרטוט קווים כלליים להם. זאת גם כנראה הסיבה המרכזית, או לכל הפחות אחת הסיבות, שהוא כושל בהתמודדות עם מקרי קצה ועם ה"שוליים" של המציאות. בעיני, המטרה במבחן היא לעשות בדיוק את מה שעשתה כוס הקפה ההיא בטקסס עבורי, כלומר להצביע על בעיה ולמסגר אותה, כך שאפשר להתחיל לחשוב ממנה. מעין מקפצה או נקודת מוצא, דרך להתחיל את השיח. בדיוק כמו לשבת לקפה במציאות.

הערות

1 דרך נהדרת להתחיל להתעניין בלימודי מוגבלות בכלל ובשאלת הגדרת המוגבלות בפרט היא לימודי מוגבלות: מקראה (שנית מור ואח' עורכות 2016).

או לא ישירות. אבל ייתכן שכשהמרחב הציבורי יהיה נגיש יותר, יותר אנשים עם מוגבלויות ישתמשו בו, וכך לראות אדם עם מוגבלות ברחוב, סתם כך בדרך לסופר או לטיול, תהיה חוויה שגרתית באמת. לא משהו שצריך לחשוב עליו, בדיוק כמו הקפה הקר שלי. זה נשמע טריוויאלי כמעט, אבל אולי מפתיע להבין כמה זה יכול להיות נכון: בחדר האוכל שאכלתי בו במעונות בטקסס ראיתי לפחות חמישה סטודנטים נוספים עם מוגבלות פיזית, כמה פעמים ביום. הם פשוט חיו את חייהם. רק כשחזרתי לארץ הבנתי עד כמה היומיומיות שבכך חסרה לי.

היומיומיות היא היופי הגדול, בעיני, במבחן הקפה הקר. הוא משתמש בפעולה בסיסית, שאנחש שרוב האנשים ללא מוגבלות פיזית עושים בלי לכתוב עליה מסה של 890 מילים לעיתון, כדי להראות כיצד היא מקפלת בתוכה ערימה של מוסכמות – וכמה אנרגיה היא באמת מצריכה, ולא רק פיזית. אחת המסקנות של המבחן היא, בעיני, שהנגשה היא הרבה מעבר לפעולה פיזית או להצהרה ערכית. היא משנה את עצם האופן שבו אנשים עם מוגבלות חווים את המרחב, ולכן גם את האופן שבו הם חווים את עצמם. אבל,

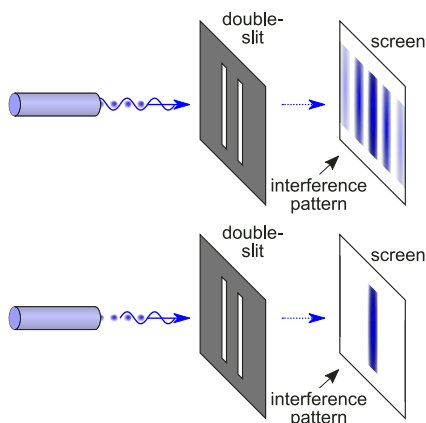

מרכיבים אחרים של מוגבלות, עדינים אפילו יותר, נמצאים במעין סימן שאלה תחת מבחן הקפה הקר. למשל, סטריאוטיפים ודעות קדומות. האם העובדה שהכול מונגש תגרום לפחות אנשים להגניב לעברי מבטים כשאני הולכת או למשוך את הילדים הקטנים שלהם הלאה ממני? לכאורה לא,

אף אחד לא מבין את הקוואנטים

יהב לביא

מוכרת לכך היא ניסוי שני הסדקים: נציב קרן לייזר כך שהיא מאירה משטח ובו שני סדקים דקים במיוחד, ומעבר למשטח נציב גלאי. בתיאור הקלאסי, קרן הלייזר פולטת **חלקיקים**. לחלקיקים האלה יש קיום ממשי במקום אחד במרחב, כלומר הם יגיעו למשטח ויקרה אחד משלושה דברים: (א) הם ייתקלו במשטח ויחזרו לאחור, (ב) הם יגיעו לסדק הימני ויעברו דרכו, (ג) הם יגיעו לסדק השמאלי ויעברו דרכו. בין אם קרתה אפשרות ב א ג, על הגלאי מאחורי המסך תופיע נקודה במקום שבו הפוטון (חלקיק האור) פגע. בעבור הרבה פוטונים, נצפה לקבל את אותה התמונה שמקבלים כשמאירים בעזרת פנס: כתם אור שדומה לסדק המקורי. בתיאור הקוונטי, לעומת זאת, הקרן פולטת **גל**. גלים חווים מגוון רחב יותר של תופעות במעבר דרך סדקים, למשל התאבכות – סכימה שלהם זה עם זה. אם כן, הגל יעבור דרך שני הסדקים במקביל, ונקבל תבנית התאבכות על המסך (מבלי להתעכב על האופן שבו ניתן לחשב אותה, די לדעת שהיא תיראה שונה מאוד). ואכן, כשביצעו את הניסוי (במקור עוד ב־1801³, הרבה לפני הופעת תיאוריות קוונטיות) התקבלה תמונת התאבכות: עלייה וירידה מחזוריות של מספר הפוטונים שמגיעים לכל נקודה.

תוצאות הניסוי הצפויות לגל (למעלה) ולחלקיק (למטה). מקור: Wikimedia Commons.

בניסוי עצמו התקבלה תמונת התאבכות, שלפיה הקרן פולטת גלים. כלומר, קיימת משמעות

כדי להבין את המורכבות של בעיית המדידה, יש לעמוד על כמה מן ההבדלים בין הפיזיקה הקלאסית לקוונטית. גם בעולם הקלאסי וגם בעולם הקוונטי המשמעות של מדידה היא קבלת אומדן של גודל פיזיקלי כלשהו – למשל הצמדת סרגל לדף כדי לדעת מה ארכו. המדידה הקוונטית דומה רעיונית למדידה הקלאסית, אבל במקום לפעול על עצמים היא פועלת על פונקציות גל, שהן יחידות הבסיס הקוונטיות. פונקציות הגל מתארות את המצבים האפשריים של המערכת ואת ההסתברויות של המצבים האלה. למשל, אם נרצה להטיל "מטבע קוונטי", נוכל לתאר את המערכת בעזרת הביטוי $\frac{1}{\sqrt{2}}|\text{Heads}\rangle + \frac{1}{\sqrt{2}}|\text{Tails}\rangle$. כל מצב תחום בעזרת סוגריים ציני-משולשים, ולפניו מופיע שורש ההסתברות לקבל אותו. אם נרצה להטיל מטבע קוונטי לא מאוזן, למשל עם הסתברות $\frac{2}{3}$ לקבל עץ , המערכת תתואר על ידי $\sqrt{\frac{2}{3}}|\text{Heads}\rangle + \frac{1}{\sqrt{3}}|\text{Tails}\rangle$. מדידה של המערכת – כלומר בדיקה של הצד שעליו המטבע נפל – עדיין תוליד רק אחת משתי התוצאות, אף על פי שבתיאור הקוונטי עד רגע המדידה שני המצבים התקיימו זה לצד זה. דו הקיום הזה גם הוא שונה מהותית מן התיאור הקלאסי: בהטלת מטבע "רגילה" נוכל לדעת בוודאות מה תהיה התוצאה אם נדע בדיוק את גודל המטבע, מהירות הרוח וזווית הזריקה. האקראיות של הטלת המטבע נובעת מן הקושי החישובי לפתור את הבעיה, ולא מן העובדה שכל עוד לא בדקנו את מצב המערכת היא נמצאת בדו-קיום. המעבר הזה של פונקציית גל מתיאור של אוסף מצבים (בדוגמה שלנו Heads, Tails) לתיאור של רק חלק מהם (למשל רק Tails) נקרא גם קריסה של פונקציית הגל.

אפשר לטעון שההבדל בין התיאור הקלאסי לתיאור הקוונטי הוא סמנטי בלבד: הרי בכל מקרה לפני הטלת המטבע הוא היה במצב יחיד, ולאחר הטלת המטבע הוא היה במצב יחיד. למה לנו להתעמק בתיאור המתמטי גרידא של המערכת במצב ה"בין לבין"? מתברר שההבדל בתיאור המתמטי הוא לא רק תיאורטי: התיאור של מערכות בתור גלים גורם למגוון תופעות שחלקיקים "מוצקים" לא יכולים לחוות. דוגמה

"א"ף אחד לא מבין את הקוואנטים, כולם שונאים אותם", כתב אתגר קרת.¹ בכלל, אמצעי התקשורת הכי שונאים את הקוונטים, בגלל שפעם הקוונטים אמרו בכנס של 'מחשבות' שהצופה המדווח משפיע על האירוע". מעבר לרלוונטיות המפתיעה של תקשורת מגויסת עוד ב־1992, השורה הספציפית הזו נוגעת בנקודה אולי הכי פחות מובנת בעולם הקוונטי: הרעיון שהעולם הפיזי סביבנו משתנה (או ליתר דיוק נקבע) רק כשאנחנו בוחנים אותו.

ב־1935 כתב הפיזיקאי ארווין שרדינגר מאמר קצר² המצביע על הקושי הזה: הוא תיאר ניסוי שבמסגרתו סוגרים חתול במיכל עם גז רעיל הסגור בקופסה. בסיכוי חצי הגז משתחרר, ובסיכוי חצי לא קורה כלום. אם נאמין לתיאור המתמטי, עד שנבדוק מה מצבו של החתול, הוא יתקיים בשני המצבים האפשריים במקביל, כלומר גם מת וגם חי. דברי הסיכום של שרדינגר לניסוי מבהירים את המורכבות: "הדבר המוזר בניסוי הזה הוא שאי-ודאות שעד כה חשבנו עליה כרלוונטית לגבי אטומים הופכת לאי-ודאות גסה שניתן להכריע על ידי התבוננות ישירה". שרדינגר הצביע בעזרת הניסוי הזה על בעיה שאנחנו לא רגילים להתקל בה בפיזיקה ונשארה פתוחה עד היום: איך מקשרים בין המשוואות המתארות את העולם לאופן שבו אנחנו חווים אותו? המשוואות של תורת הקוונטים מתארות מצוין את הפיזיקה, וקשה לערער עליהן. ועם זאת, העולם שאנחנו חווים סביבנו הוא מאוד לא-קוונטי: ברור כבר מן הניסוי ששרדינגר הציע שקיים פער עצום בין התיאור המתמטי, שעובד בעבור אטומים, לחוויה שלנו, בקנה מידה "שרואים בעין". בכתבה זו אני רוצה להתמקד בבעיית המדידה – הניסיון להבין את המשמעות של מונחים כמו "קריסת פונקציית גל" לא דרך המשוואות אלא דרך התופעות בעולם שניתן לחוות.

$$\frac{1}{\sqrt{2}}|\text{cat}\rangle + \frac{1}{\sqrt{2}}|\text{dead}\rangle$$

ייצוג של הניסוי המחשבתי "החתול של שרדינגר" בסימול הקוונטי. הדפס על חולצה באתר Spreadshirt.

למצב הביניים שבו האור עובר משני הסדקים במקביל, וההבדל בין התיאור הקוונטי לקלאסי הוא הרבה יותר מאשר רק סמנטי, על אף שכביכול מדובר בייצוג מתמטי בלבד. ניתן לשאול – מה יקרה אם נמדוד דרך איזה חריץ עובר האור? נתאר את המערכת בתור גל: $\frac{1}{\sqrt{2}}|\text{Left}\rangle + \frac{1}{\sqrt{2}}|\text{Right}\rangle$. כזכור, מדידה מקריסה את פונקציית הגל. בעבור חצי מן החלקיקים נקבל $|\text{Left}\rangle$ ועבור החצי השני $|\text{Right}\rangle$, כלומר בכל פעם האור יעבור רק דרך אחד משני החריצים – תיאור זהו תיאור של האור כחלקיק. אם כן, בתיאור זה, נקבל שוב את התבנית של מודל האור כחלקיק. הניסוי הזה מורכב יותר למימוש ולכן פורסם רק ב־1987 – אבל זו אכן התוצאה שהתקבלה.⁴

היה די בשאלת "מה אם" אחת – "מה אם נדע מאיזה סדק עובר כל פוטון" – כדי לשנות את תוצאות הניסוי מקצה לקצה. ברגע שניסינו לברר דרך איפה עובר החלקיק, הניסוי הפך מניסוי בגלים לניסוי בחלקיקים, ובמקום לקבל את תמונת ההתאבכות הרחבה קיבלנו שני פסי אור. אם נפיק את הלקח מן הניסוי המקורי – לתיאור המתמטי יש השפעה מכרעת על תוצאות הניסוי – נוכל לקוות שהתיאור המתמטי ילמד אותנו יותר על אופייה של אותה מדידה מסתורית. בעוד שהגישה עצמה נשמעת מבטיחה, כאן נתקלים בשתי חומות.

החסם הראשון בהבנת המדידה הוא חסם מתמטי. בתורת הקוונטים כל תהליך פיזיקלי מיוצג על ידי אופרטור, יצור מתמטי שפועל על פונקציות גל. אחת מהנחות היסוד של תורת הקוונטים היא שכל גודל פיזיקלי מיוצג על ידי אופרטור הפיך, כלומר לכל תהליך קיים תהליך הופכי. למשל, לקירוב של מגנט למערכת יש תהליך הפוך – קירוב של מגנט בכיוון הפוך למערכת. אם נפעיל את שני התהליכים יחד, המגנטים יבטלו זה את זה, והמערכת לא תושפע כלל. הבעיה היא שמדידה היא תהליך לא הפיך.⁵ בניסוי שני הסדקים למשל אין לנו דרך לדעת אם התוצאה שקיבלנו מן המדידה, נניח $|\text{Left}\rangle$, הגיעה מהמצב $\frac{1}{\sqrt{2}}|\text{Left}\rangle + \frac{1}{\sqrt{2}}|\text{Right}\rangle$ או $\frac{1}{\sqrt{3}}|\text{Left}\rangle + \frac{2}{\sqrt{3}}|\text{Right}\rangle$. אם כן ניתן לפרש את המדידה כתהליך "לא קוונטי", שלא נוכל להסביר בעזרת הכלים של התורה הזו. החסם השני בהבנת המדידה הוא פילוסופי. בניגוד למקרה של תיאור המערכת בתור פונקציית גל, כאן לא ברור מה בכלל צריך לחקור: אם כל ניסיון שלנו להבין את המערכת בהכרח נגוע בנגע המדידה, איך נוכל למשל לתכנן ניסוי ביקורת?

בשילוב עם הקושי לתיאור מתמטי "קביל" של מדידה, אנשים רבים הפליגו בניסיונותיהם לקשר את רעיון המדידה לתיאוריות מטאפיזיות או לנפש האנושית. בערך הויקיפדיה Interpretations of Quantum Mechanics יש לא־פחות מ־15 פרשנויות שונות לצד כמה הפניות לפרשנויות מיסטיות, המקשרות את המדידה לתודעה⁶ בדרכים פיזיקליות יותר או פחות.

אחת הדרכים המתמטיות לתאר את המדידה היא תורה שנקראת Decoherence.⁷ עד כה התייחסנו למערכת בתור גל אבל למכשיר המדידה שלנו בתור גורם חיזוני – בתיאוריה של Decoherence, יש להתייחס גם אליו בתור חלק מן המערכת. למשל, בניסוי שני הסדקים עם הגלאי נקבל ארבע אפשרויות:

$$\frac{1}{\sqrt{4}}(|\text{Left} \& \text{Detect left}\rangle + |\text{Left} \& \text{Detect right}\rangle + |\text{Right} \& \text{Detect left}\rangle + |\text{Right} \& \text{Detect right}\rangle)$$

שניים מן המצבים (הראשון והאחרון) הם קלים להבנה: הגלאי שלנו גילה את מצב המערכת. שני המצבים האמצעיים, $|\text{Left} \& \text{Detect right}\rangle$ ו־ $|\text{Right} \& \text{Detect left}\rangle$ הם מורכבים יותר, ומתארים מצב שבו הגלאי "טעה". חשוב להדגיש שלא מדובר בשגיאת מדידה – שגיאות מדידה מניחות שהמדידה כבר בוצעה, ואנחנו עדיין בתהליך המדידה עצמו. אלה מצבים תקינים אבל מורכבים, שכדי שניתן יהיה לגלות אותם נדרש רצף של צירופי מקרים. אינטואיטיבית אפשר לחשוב עליהם באופן אנלוגי למיקום ש־Waze מצגי. כשאנחנו נוסעים על הכביש, המיקום ש־Waze מקבל הוא לא תמיד בהכרח בנתיב שלנו – לעתים הוא סוטה ימינה ושמאלה, גם אל מחוץ לכביש. עם זאת, אנחנו כמעט תמיד נראה את המיקום שלנו על הכביש. מבחינת Waze, כדי להשתכנע שאנחנו מחוץ לכביש, צריך גם שהמיקום שלנו יופיע שם לאורך זמן, גם שלא יהיה לו מידע על בניינים שנמצאים שם, וגם שהחיישנים הנוספים שאינם חיישני מיקום ייתנו מידע מתאים (למשל, שעלינו על מדרכה). באופן דומה, המצבים שבהם "הגלאי טעה" הם כאלה שכלל שעובר הזמן דורשים שיותר חלקים בעולם יסתדרו יפה כדי להיות נכונים – עד שבסוף מתברר שהם לא סבירים בכלל, והם מפסיקים להיות אפשריים. האפשרויות היחידות שניותר איתן הן אלה שיש להן משמעות: החלקיק עבר משמאל והתגלה משמאל או עבר מימין והתגלה מימין. למערכות בקנה מידה שאנחנו יכולים לחוות – למשל החתול של שרדינגר –

הזמן שלוקח עד שהמערכת מתייצבת על המצבים התקינים הוא כל כך קצר שלא ניתן אפילו למדוד אותו, כלומר העולם שאנחנו חווים בעצמנו תמיד מכיל רק אפשרויות הגיוניות.

עם זאת, התיאור הזה רחוק מלתת מענה לאתגר הפילוסופי שמדידה מציגה. Decoherence היא הסבר מתמטי טוב לתהליך המדידה באמצעים הפיזיקליים שיש לנו היום – אבל משאירה קצוות פתוחים רבים. למשל, היא לא מסבירה למה דווקא מצבים מסוימים של המערכת נשארים, אלא רק מה התהליך המתמטי שיכול לאפשר את הישארותם של חלק מהם. היא לא מסבירה מה היא מדידה, אלא מציגה מודל מתמטי לתהליך המדידה. השאלה לגבי משמעות המדידה נותרה פתוחה עד היום, ונחקרת באמצעות ניסויים מחשבתיים שאינם שונים מאוד מן החתול של שרדינגר, ולפחות בינתיים לא בעזרת ניסויים במעבדה. עד שנוכל לבחון את אחד הניסויים האלה, ההגות בנושא מאפשרת להבחין בין הדרישות של המודלים לרעיונות השונים שבבסיס ההשערות הפרועות לגבי אופייה של הפיזיקה. כדבריו של אתגר קרת – "[...] אף אחד לא מבין את הקוואנטים. בטח לא הפיזיקאים".

הערות

- 1 "צינורות", קרת, א., 1992, הוצאת כנרת-זמורה: ביתן.
- 2 Die gegenwärtige Situation in der Quantenmechanik, שרדינגר, א., 1935, Naturwissenschaften.
- 3 The Bakerian Lecture. Experiments and calculations relative to physical optics, יאנג, ת., 1804.
- 4 Unsharp particle-wave duality in a photon split-beam experiment, מיטלשטאדט פ., פריו א., שיידר ר., 1987, Foundations of Physics.
- 5 לשם דיוק נדגיש שהתהליך איננו בהכרח לא־הפיך אלא אינו אוניטרי, nonunitary. כדי להבין את המשמעות של התכונה הזו נדרשת העמקה מתמטית רצינית יותר בתחום של אלגברה לינארית ולכן נסתפק בהבהרה זו לקוראים הבקיאים בתחום.
- 6 Psychophysical modulation of fringe visibility in a distant double-slit optical system, ראדין ד., מישל ל., דלורמה א., 2016, Physics Essays.
- 7 The interpretation of quantum mechanics and the measurement process, chapter 1, מיטלשטאדט פ., 1998, Cambridge.

מדע בדיוני ופנטזיה – מה אם אין הבדל?

אמיר מילר

מדע בדיוני אופרת חלל	פנטזיה	תקופת הזמן
עתידי	עבר	העולם
בדרך כלל העולם שלנו	אחר או "סודי"	יודעים את העתיד
אלגוריתם, גאוני-על	נבואה, אורקל	דמויי אנוש
חייזרים וסייבורגים	אלפים, גמדים, אורקים	עטוי פלדה המציית לקוד בלתי מתפשר של חוקים
רובוט	אביר	הבלתי אפשרי
טכנולוגיה, מדע	קסם	

המכשפות שמתנבאות למקבת'...? אפילו שבמקור, הסיפור הופך על ראשו את כל הרעיון הסיפורי המיתולוגי, שכל כך מאפיין פנטזיה, שבמסגרתו התגשמותה של הנבואה היא בלתי נמנעת!

המסקנה ברורה: לרעיונות מד"ביים באמת אין מקבילה פנטסטית ראויה. ההוכחה בשלילה הזו יעילה, כיוון שהיא מראה שדווקא העובדה ש"מלחמת הכוכבים" היתה יכולה להיות סיפור זהה כמעט לחלוטין לו התרחש בימי הביניים, היא זו שמעידה שלא מדובר ביצירת מד"ב של ממש.

ההבדל בין קסם רך וקסם קשה

אז למה ניתן לתרגם פנטזיה לאופרת חלל, אבל לא מד"ב לפנטזיה? אולי החוק השלישי של קלארק שגוי, ויש הבדל ברור בין טכנולוגיה מתקדמת לקסם? חלוקה אחת שיכולה לעזור כאן היא זו שבין קסם רך לקסם קשה, מונחים שטבע ברנדון סנדרסון.³ למערכות קסם "קשות" יש חוקיות ברורה, מובנת לקורא – למשל, חוקי הרובוטיקה של אסימוב, או כוח העל המוגדר של מרבית גיבורי העל. הסיבה של קסם קשה לא צריכה להיות הגיונית או מדעית ("נשך אותי עכביש רדיואקטיבי, ועכשיו אני גיבור על!") אבל מה שנובע ממנה עקבי וברור (אנחנו לא מופתעים כל פעם כשפיידרמן יורה קורים).

מנגד, מערכות קסם "רכות" הן בלתי מוסברות – למשל, כוחו המסתורי של גנדאלף

חלל" (חשבו על "מלחמת הכוכבים"). ואכן, הז'אנרים האלה קרובים מאוד מבחינה עלילתית מלכתחילה. שניהם עדיין מובחנים ממד"ב, אבל הם נוטים להכיל מספר דומה של הצלת נסיכות, רק שהחרבות עשויות לייזר, והדרקונים, כמובן, מהונדסים גנטית.

שנית, הפיכת סיפורי מד"ב לפנטזיה פשוט לא עובדת; היא משטחת אותם לחלוטין. הנה כמה דוגמאות:

1. תרגום של כתבי אסימוב למשל לסיפורי אבירים כמו בטבלה השעתי, מוציאה מן הרובוטים שלו את כל הלוגיקה, והופכת אותם לפרודיה בסגנון דון קישוט; הרי כשיש שני חוקים שסותרים זה את זה ב"קוד הכבוד" של אביר, הוא יכול להפעיל שיקול דעת ולהפר או לתעדף אחד מהם, במקום להעלות Exception או להיכנס ללולאה אינסופית.
2. פרקים של הסדרה "מראה שחורה", שהטכנולוגיה העתידנית שמוצעת בהם מוחלפת בקסם, הופכים לסיפורי מוסר בסגנון "בת הים הקטנה", במקום ביקורת על ההשפעה של טכנולוגיה או של החברה על הפרט.
3. סיפור כמו "דו"ח גורלי" (The Minority Report) שכתב קלארק עצמו, הופך מסיפור שעוסק בזכויות של הפרט מול המדינה בראי טכנולוגיות מעקב חדשניות, ל...רומן בין הגיבור ואחת מבנות הגורל או

כששואלים אותי למה אני כותב מדע בדיוני ופנטזיה, אני עונה שמספר הדברים הבלתי אפשריים גדול בהרבה מן האפשריים, ולכן עליהם יש יותר מה לכתוב. העושר הגדול הזה של כתיבה על הבלתי אפשרי מכונה לעיתים בדיה ספקולטיבית (Speculative Fiction) קטגוריה המאגדת תחתיה את הז'אנרים של מד"ב, פנטזיה, אימה ועוד, שהמשותף להם הוא הכפירה במציאות הידועה לנו והשאלה "מה אם".

אך ההבחנה בין הז'אנרים האלה שנויה במחלוקת, בייחוד אם נבקש לדבר על יצירות ספציפיות: אן מק'קאפרי, כותבת סדרת "רוכבי הדרקונים של פרן", התעקשה שמדובר במדע בדיוני ולא בפנטזיה, שכן הדרקונים בה מבוססי מדע בהיותם מהונדסים גנטיים¹ (!). מן העבר השני, מערכות הקסם בעולמות הפנטזיה של ברנדון סנדרסון הן בעלות חוקיות מוסברת וניתנת לחיזוי. בכתיבתו, וצירי עלילה שלמים עוסקים במחקרן המדעי². אז איפה עובר הקו? בואו נבחן כמה רעיונות שונים.

פנטזיה ומדע בדיוני בתור רקע, סגנון או אווירה

החוק השלישי והמצוטט עד כדי בחילה של ארתור סי. קלארק, מבטיח לנו ש"כל טכנולוגיה מתקדמת דיה היא בלתי ניתנת להבחנה מקסם". אז בואו נניח שההבדל בין השניים תלוי במוסכמות הז'אנר – שהסיפורים עצמם זהים מאחורי הקלעים, וההבדל ביניהם הוא רק התחושות, האביזרים והתפאורה.

נוכל אפילו לכתוב מילון שמתרגם בין השניים, כמו בין שתי שפות (ראו טבלה), אבל החלוקה הזו לא עוזרת לנו לסווג "מקרים גבוליים", דוגמת מק'קאפרי או סנדרסון, ומתעלמת מיצירות רבות שתקופת הזמן הסיפורית שלהן קרובה להווה שבו נכתבו. אם תנסו להשתמש במילון הזה תגלו שהוא עושה, בקושי, חצי עבודה:

ראשית, הוא לא באמת מתרגם פנטזיה למד"ב, אלא לתת-ז'אנר אחר בשם "אופרת

ב"שר הטבעות" וגבולותיו המסתוריים עוד יותר מעולם אינם מוסברים. לא מדובר בחורי עלילה, אלא בתופעות שמתוארות בכוונה ככאלה הנמצאות מעבר להבנה של הדמויות ושל הקוראים.

קסם רך נועד להפוך את העולם הסיפורי לקסום, רחב ומופלא משלנו. קסם קשה עושה אותו דבר, אבל בקנה מידה צנוע יותר, ועם יותר הטרמה – מה שמאפשר פתרון בעיות בעלילה מבלי זעקות של "דאוס אקס מכינה" מן הקהל. ההבחנה הזו חופפת באופן לא מושלם לזו שבין מד"ב ופנטזיה – אולי אפשר להסכים, שקסם רך הוא יותר "פנטסטי", וקסם קשה הוא יותר "מד"בי", אבל כמובן שתמיד יהיו לנו יוצאי דופן. מלכתחילה, אבחנה זו נועדה לכתיבה של סיפורים, ולא למיון שלהם; לכן מדובר יותר בספקטרום מאשר בקטגוריות. יצירה כמו הארי פוטר, למשל, משתמשת בקסם משני הסוגים למטרות שונות (לכשפים יש פונקציה אחת; "כוחה של האהבה" הוא די אמורפי).

מקור והשאלה שבליבו של סיפור

החלוקה המדויקת ביותר שניתן להציע בעניין פנטזיה למדע בדיוני נובעת מן המקור של הז'אנרים. בעוד שפנטזיה היא גלגולם הטבעי של סיפורי אגדה ומיתולוגיות שמלווים אותנו מאז שחר האנושות, המדע הבדיוני הוא המצאה חדשה הרבה יותר: אף שאלמנטים רבים מתוכן קדמו להן, יצירות "המד"ב האמיתיות" הראשונות נכתבו בעידן הנאורות והמהפכה המדעית, במאות ה-16¹⁵ ו-15¹⁶. בהתאם, השאלות והתימות שאותם מד"ב ופנטזיה מעלים נוטות להיות שונות:

פנטזיה נוטה יותר לעסוק במסעו ובזהותו של גיבור, וההשפעה שלו על העולם. כמו במיתולוגיה, בפנטזיה יש עיסוק בנסיבות יצירת העולם (מי אנחנו ומנין באנו?) אך גם בשאלה מה אם חוקי העולם הזה היו נראים אחרת מזה שלנו. פנטזיה נוטה להתעלם מהתפתחויות טכנולוגיות ומההיסטוריה שלהן – איש לא תוהה לעצמו מדוע לא המציאו תושבי נרניה את הנורה או את מנוע הקיטור.

מד"ב עוסק בתהיות דומות אבל שונות, שפעמים רבות קנה המידה שלהן נוטה להיות החברה ולא האינדיווידואל, למשל בסיפורי דיסטופיה או סיפורי פואנטה. מדע בדיוני נוטה

יותר להתמקד בשאלה כיצד העולם והשינויים בו משפיעים עלינו (ולא להפך). הוא שואל "מה אם" לגבי העתיד – מה אנחנו, מה נהיה, ולאן נלך. אבל גם כאן, אין בידינו קריטריון מושלם. תמה הרי משתנה מיצירה ליצירה, וגם כאן היוצאים מן הכלל בולטים לעין. למשל, חולשה מהותית של טענה זו היא תת-הז'אנר של "היסטוריה אלטרנטיבית". היסטוריה אלטרנטיבית שואלת שאלות פנטסטיות לכאורה, שמעוגנות בעבר ובהשפעה שלו על ההווה – מה אם אירוע מסוים בהיסטוריה היה קורה בצורה אחרת, מתרחש או נמנע? אבל כמו מד"ב, היא שואלת אותן על ההיסטוריה שלנו ועל עולמנו אנו ולא על עולם פנטסטי נפרד. יתר על כן, בדומה למד"ב, הז'אנר של היסטוריה חלופית שואף לדיוק היסטורי (היפותטי) עד כמה שניתן למצוא כזה. החתירה הזו להציג את מה שאולי היה נראה אפשרי בעבר בצורה מציאותית ככל הניתן, שלעיתים רבות גם נותנת דגש לתפקידה ההיסטורי המכריע של הטכנולוגיה, מזכירה הרבה יותר את המדע הבדיוני.

גבולות האפשרי, או: מה אם אי אפשר להפריד?

דבר נוסף שנוכל לטעון, הוא שמדע בדיוני מתיימר להיות אפשרי בעתיד הרחוק, בניגוד לקסם בסיפורי פנטזיה. זאת אומרת, שהמדע הבדיוני דורש פחות "השהיית הספק" (Suspension of disbelief). אבל במקרה הזה, יצירות מד"ב שיוצאות נגד חוקי העולם המוכרים לנו – למשל, שדבר לא יכול לנוע מהר ממהירות האור או שאנטרופיה במערכת סגורה רק גדלה – אמורות להיות מסווגות בתור יצירות פנטזיה. יתר על כן, הניסיון לחזות את העתיד בכלל ואת התפתחות הטכנולוגיה בפרט הוא כמעט תמיד עקר. לכן, למעשה, אנחנו נרגשים כל כך כשמישהו מצליח בו, יאה זה ז'ול וורן וכתביו על הצוללת התתיימית, או תמנון שמעדיכן מראש לגבי תוצאות המונדיאל. מסיבה זו, אפילו הגבול שעובר בין האפשרי והבלתי אפשרי, זה שתוחם בין הספרות הספקולטיבית ליצירות אחרות, יכול להיות טריטוריה שנויה במחלוקת לעיתים. גבולות האפשרי תמיד נדחקים קדימה: הרבה מן הטכנולוגיה שבליבן של יצירות מדע בדיוני קלאסיות הן לא רק אפשריות היום, אלא כבר מיושנות – המדע שעומד מאחוריהן לא היה בדיוני אילו היו נכתבות היום.

דוגמה אחרת לערעור הפרדיגמה הזו היא טענתה של ג'יי קיי רולינג שהיא לא מחבבת פנטזיה, ולא חשבה לעצמה ש"הארי פוטר" הוא יצירת פנטזיה עד לאחרי שיצא לאור.⁵ אם בליבו של "הארי פוטר" מדובר בסיפור פנימי או תעלומה, האם תפקידו של הקסם בעלילה באמת שונה בהרבה מזה של הדמיון במציאות שלנו אנו? מה הופך אותו בכלל לספרות ספקולטיבית, אם הפנטזיה היא לא חלק הכרחי בו? כמו במקרה של מק'קאפרי, אנחנו יכולים לחלוק פה על הסופרת עצמה – הרי זאת רולינג, אולי היא עוד תציין בסוף ש"הכול היה חלום". הנה עוד דוגמה דומה: שמעתי בביקורת נפוצה על "בית הדרקון" (סדרת ה-Prequel ל"משחקי הכס") שלפיה מדובר בסתם טלנובלה, אבל עם דרקונים. זאת אומרת "אופרת דרקונים", שהיתה יכולה להיות באותה מידה בדיוק "אופרת חלל" אילו הם רק היו מהונדסים גנטית? ואם נחליף אותם במטוסי קרב – האם נקבל סתם סדרת דרמה רגילה ואפשרית, שלא שייכת לז'אנרים הספקולטיביים בכלל?

ובכלל, בעבר הלא רחוק, סביר שאנשים היו מקבלים סיפורי פנטזיה, מיתולוגיה או אגדה גם כפשוטם, באופן מילולי, כחלק מרכזי העולם. הרי ידוע שהקסם היה מאוד נפוץ בעולם לפני שהתחלנו לחפש הוכחות לקיומו.

אז מה אם לא ניתן בכלל להכריע? אולי כל היכולת שלנו להפריד קסם, מדע ומדע בדיוני באמת תלויה בנקודת הזמן הנוכחית שבה אנחנו נמצאים. ואז, כמאמר החוק השני והמשמעותית פחות-מצוטט של קלארק, "הדרך היחידה לדעת מה הם גבולות האפשרי היא להתקדם מעט מעבר אליהם אל הבלתי אפשרי".

הערות

- 1 An Interview With Anne McCaffrey, by Lynne Jamneck - <https://www.writing-world.com/sf/mccaffrey.shtml>
- 2 הדוגמה הטובה ביותר תהיה כנראה Rhythm of War by Brandon Sanderson <https://www.brandonsanderson.com/sandersons-first-law/>
- 3 https://en.wikipedia.org/wiki/Science_fiction
- 4 Grossman, Lev. "J.K. Rowling Hogwarts And All," Time Magazine, 17 July, 2005

משפט אחרון

עמר יצחק

פּוֹכֵב אֶחָד לְעֵד
יִזְרַח תְּמִיד בְּשָׁמִי לֵילָה.
אֲזוּרוּ תְּמִים, זֹהָר, חוֹדֵר
כָּל תְּרִיס וְכָל וִילוֹן

יְשִׁיר לָהּ, יִכְאִיב לָהּ
לֹא יִתֵּן לָהּ אֵף פְּעַם לִישׁוֹן.
פּוֹכֵב לְעֵד נוֹפֵל דָּם
נִשְׁרָף מֵהַחֲלוֹן

לוֹ רַק יִכְלֹת לְהִשְׁמִיעַ -

תצלום מה-30 בפברואר / עמר יצחק

